

ЭРНАЗАРОВА ГУЛНОРА ОБЛАҚУЛОВНА
ИСЛАМОВА МАФТУНА ШАРОФИДДИНОВНА

ЎҚУВЧИЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА
ТАЙЁРЛАШДА АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ
МОНОГРАФИЯ



**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИ**

**ЭРНАЗАРОВА ГУЛНОРА ОБЛАҚУЛОВНА
ИСЛАМОВА МАФТУНА ШАРОФИДДИНОВНА**

**ЎҚУВЧИЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШДА
АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ**

Монография

ЧИРЧИҚ - 2020

Ушбу монография Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти кенгашининг 2020 йил «01» майдаги №15 - сонли мажлисида муҳокамадан ўтказилган ва тасдиқланган.

Муаллифлар:

Эрназарова Г.О. – “Педагогика ва менежмент” кафедраси профессори,
педагогика фанлари доктори

Исламова М.Ш. – “Педагогика” факультети мустақил тадқиқодчиси

Такризчилар:

Маҳкамов У.М. Тошкент вилояти чирчиқ давлат педагогика институти
“Педагогика ва менежмент” кафедраси профессори,
педагогика фанлари доктори

Тожиёев М. ЎзР ОЎМТВ ҳузуридаги ОТРТИТТЭМ бўлим бошлиғи,
педагогика фанлари доктори, профессор

МУНДАРИЖА

Кириш.....	4
I бoб. АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ МУАММОСИНИ ТАДҚИҚ ҚИЛИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	
1.1. Касб-ҳунар таълимида ўқувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш муаммо сифатида.....	10
1.2. Педагогик категория сифатида акмеологиянинг моҳияти ва мантикий жиҳатдан таҳлили.....	26
1.3. Касб-ҳунар коллежида акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг педагогик-психологик омиллари.....	42
II бoб. ЎҚУВЧИЛАРНИ АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ	
2.1. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни оптималлаштириш	62
2.2. Акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашнинг дидактик модели.....	79
2.3. Касб-ҳунар таълимида акмеологик ёндашувни жорий этишнинг педагогик шарт-шароитлари.....	94
III бoб. КАСБ-ҲУНАР КОЛЛЕЖИ ЎҚУВЧИЛАРИНИ АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ	
3.1. Назарий ва амалий касбий таълим жараёнида (“Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитиш мисолида) акмеологик ёндашувни жорий этишнинг шакли, методи ва воситалари.....	111
3.2. Акмеологик ёндашув асосида мустақил таълим ва аудиториядан ташқари машғулотларни ташкил этиш.....	129
3.3. Касбий таълимда акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнининг самарадорлигини ошириш методикаси.....	147
3.4. Касбий таълимда акмеологик ёндашув самарадорлиги ва уларнинг таҳлили.....	170
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	179
Иловалар.....	192

КИРИШ

Жаҳонда касбий таълим соҳасидаги ривожланиш тенденциялари акмеологик ёндашув асосида касб-хунар коллежлари ўқувчиларининг касбий компетентлиги, мантиқий-мустақиллик, фаол-ижодий фикрлаш қобилиятини таркиб топтириш ва индивидуал касбий шакллантириш даражасини ошириш ҳамда замон талабларига жавоб берадиган мутахассис кадрлар тайёрлаш долзарблигини кўрсатмоқда. Дунё ҳамжамиятининг меҳнат бозорида рақобатлаша оладиган, касбий креатив қобилиятга эга бўлган, касбий акмешахс, фаол мутахассис кадрлар тайёрлаб халқаро жамиятда муносиб ўрин эгаллаш муҳим аҳамият касб этмоқда. Илмий тадқиқот муассасалари ва олий таълим даргоҳларида акмеологик ёндашув асосида шахсни ривожлантириш, бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлаш технологияларини ривожлантириш, касбий етукликка эришиш жараёнини такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Халқаро миқёсда фан ва техника ривожини, илғор ишлаб чиқариш тажрибалари, амалиётга жадал суръатлар билан кириб келаётган жамият ва табиатда юз бераётган ўзгаришлар, касбий тайёргарликка бўлган талабларни орттиради, рақобатбардош мутахассислар тайёрлашнинг педагогик-психологик механизмларини такомиллаштирилиши аҳамиятли ҳисобланади. Интенсив касбий тайёргарликни амалга ошириш, ўқитишда таълимнинг педагогик-психологик-акмеологик вазифалари интеграциясини таъминлаш, ўқув-билиш фаолиятида акмеологик касбий йўналтириш усуллари ишлаб чиқиш аҳамиятли ҳисобланади. Акмешахс мутахассисни шакллантириш, акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёргарликни такомиллаштириш, мутахассислар тайёрлаш сифатини ошириш ва илмий-методик таъминотини яратишга имкон бериши билан мавзунинг долзарблигини белгилаб беради.

Мамлакатимизда касб-хунар таълимини ташкил этиш ва ривожлантириш борасида тизимли ислохотлар амалга оширилмоқда. “Ўзбекистон республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида

“Узлуксиз таълим тизимини янада ривожлантириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш”¹, “Касб-хунар коллежлари ўқувчиларини бозор иқтисодиёти ва иш берувчиларнинг эҳтиёжларига жавоб берадиган мутахассислар қилиб тайёрлашни такомиллаштириш”² каби устувор вазифаларнинг ижросини таъминлашда касбий таълимда акмеологик ёндашув асосида мутахассислар тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш муҳим ўрин тутди.

Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрда қабул қилинган “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли ва 2018 йил 25 январдаги 5313-сонли “Умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-хунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 мартдаги ПК-2829-сонли “Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли Қарорлари, ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Бўлажак мутахассисларни касбий тайёрлашда акмеологиянинг назарий ва амалий масалаларидан фойдаланиш бўйича тадқиқотлар Liverpool Hope University (Англия), Maastricht University (Нидерландия), Nebraska University (АҚШ), Mara Technology University (Малайзия), Belfield pedagogical University (Германия), Fatih University (Туркия), University of Waterloo Ontario (Канада),

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. - №6 (766) -70-модда, -Т.: Адолат, 2017. –Б.38.

² Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2829-сонли қарори. 2017 йил 14 март Халқ сўзи газетаси. 2017 йил, 16 март, №53(6747), 1-2 бетлар..

Mangalayatan University (Ҳиндистон) ва Россия давлат касбий-педагогика университет, Россия давлат таълим академиясига қарашли акмеология фанлари халқаро академиянинг акмеологик тадқиқотлар маркази (Россия), Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институтида (Ўзбекистон) олиб борилмоқда ³.

Шахс ривожланишида акмеологияни қўллаш муаммоси бўйича олиб борилган тадқиқотлар натижасида, жумладан, қуйидаги натижалар олинган: касбий ривожланиш ва ижтимоий ўзгаришларнинг таълимий шартлари ишлаб чиқилган (Liverpool Hope University); шахс ривожланишидаги психологик-акмеологик муаммолари ишлаб чиқилган (Maastricht University); акмеологик ёндашув асосида шахсни ривожлантириш муаммоси ишлаб чиқилган (Nebraska University); ўқувчиларда мулоқот компетентлигини кучайтиришнинг педагогик, психологик ва акмеологик масалалари назарий асосланган (Mara Technology University); эрта ўсмирликда касбий ривожланиш бўйича акмеологик илмий изланишлар олиб борилган (Belfield pedagogical university); шахсни ривожлантиришнинг самарали усуллари ишлаб чиқилган (Fatih university); акмеологик тренинг технологияларининг шахсни ривожлантиришдаги аҳамияти илмий асосланган (University of Waterloo Ontario); шахсият ва ижтимоий психология таълим олувчиларнинг ижодкорлиги, ўсмир ва ўспиринлар таълими ва оилавий муносабатларнинг таъсири, акмеологияни татбиқ этишда тадқиқотга йўналтирилган таълим назарий ва амалий асосланган (Mangalayatan University); акмеологик ёндашувли таълим асосида мутахассисларнинг индивидуал компетентлигини шакллантириш муаммолари ўрганилган (Центр акмеологических исследования); бўлажак ўқитувчиларда акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини

³ <http://sunny.ccas.ru/library.html> – Жаҳон кутубхоналари сервери; Educational research for modern scholars. Nigeria: Fourth Dimension Publishing Company, Ltd Scott, D. (1996). Methods and data in educational research. In D. Scott & R. Usher (Eds), Understanding Educational Research, (52-73). New York, NY: Routledge; http://en.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons; Case Studies on Technical and Vocational Education in Asia and the Pacific: An Overview. By A. R. Haas. Bangkok, UNESCO/PROAP, 1996. 28 pp. ISBN 974-680-057-4.; <http://www.icsti.ru> – илмий ва техник ахборотлар халқаро марказининг сервери ва бошқа манбалар асосида амалга оширилди.

ривожлантириш илмий тадқиқ этилган (Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти).

Дунёда акмеологик таълим муҳити ва унинг илмий-методик таъминотини шакллантириш, рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг педагогик-психологик механизмларини такомиллаштиришга оид қатор, жумладан, қуйидаги йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда: акмеологик ёндашувли таълим асосида мутахассисларнинг индивидуал компетентлигини шакллантириш; эрта ўсмирликда касбий ривожланиш бўйича акмеологик илмий изланишлар; акмеологияни тадбиқ этишда тадқиқотга йўналтирилган таълим; акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантириш.

Касб-хунар коллежлари ўқувчиларининг касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштиришнинг назарий ва амалий асосларини ишлаб чиқиш, ўсмирлик ва ўспиринлик даврида шахсни оптимал ривожлантиришни акмеологик ёндашув асосида такомиллаштириш муҳим омилларидан бири ҳисобланади.

Ўзбек олимларидан Ш.Т.Халилова, Ш.С.Шарипов, Г.Ҳ.Тиллаева, Х.А.Шайхова, А.Ш.Салиев, М.Бекмуродов ва Ў.Мавлоновлар⁴ акмеология ҳақида илмий фикрлар юритганлар. Б.Б.Маъмуров бўлажак ўқитувчиларни акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантиришни илмий тадқиқ этган.

Касбий педагогиканинг назарий-услубий асослари бўйича Р.Ҳ.Джўраев, Ҳ.Ф.Рашидов, У.И.Иноятов, таълим мазмуни ҳақида В.А.Скакун, С.Я.Батышев;

⁴ Халилова Ш.Т. Жаҳон тилларини ўрганиш жараёнида талабаларда ахлоқий маданиятни шакллантиришнинг педагогик асослари. педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати, -Т.: 2008, 49-б; Шарипов Ш.С. Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти 13.00.08 – касб-хунар таълими назарияси ва методикаси, педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация, -Т.: 2012, 307-б; Акмеология асослари: ўқув қўлланма / Г.Ҳ.Тиллаева. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. -Т.: «Тафаккур бўстони», 2014. —192 б.; Шайхова Х.А. Маънавият — камолот кузгуси. — Т.: Ғофур Ғулом номидаги НМИУ, 2009. 115-б.; Салиев А.Ш. Ёшларнинг интилувчанлигини аниқлашда акмеограмманинг аҳамияти//Ёшларнинг акмеологик қарашларини шакллантиришда соғлом турмуш тарзининг ўрни.-Т: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2008.-Б.227.; Бекмуродов М., Мавлонов Ў. *Акмеология фани* ва комил инсон тарбияси // . Жамият ва бошқарув. – 2006. – №1. – Б. 18 – 20.; Маъмуров Б.Б. Бўлажак ўқитувчиларда акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантириш. педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати, -Т.: 2018, 49-б.

таълимни бошқаришнинг жамият ривожланиши билан боғлиқлиги ҳақида Ш.Э.Қурбонов ва Э.Сейтхалилов, Р.Ш.Ахлидинов, М.А.Белякова;

Касб-хунар коллежларида таълим жараёнини такомиллаштириш бўйича О.А.Абдукудусов ва Х.Ф.Рашидов, О.Б.Акимова, Л.И.Анишева, А.В.Дружкин, И.И.Зокиров, Г.У.Ибрагимова, Г.П.Исаева, Н.К.Камалова, Е.Г.Лопес, Қ.Т.Олимовлар, М.Н.Скаткинларнинг ишларини қайд этиш мумкин.

Касб-хунар коллежида таълим - тарбия жараёнини ривожлантиришга оид Н.Р.Ашуров, Ш.М.Зуфаров, Ш.Ш.Олимов, И.Р.Сафарбаева ва бошқалар илмий изланишлар олиб боришган.

МДХ мамлакатлари олимларидан Б.Г.Ананьев, Т.В.Зобнина, В.И.Зинченко ва Е.Б.Моргунов, А.Т.Некрасова, В.О.Рамонова, М.М.Шехтерлар таълимда акмеологик ёндашув муаммосини илмий тадқиқ этганлар. Акмеологик ёндашувда шахс ривожланиши, касбий шаклланиши масалалари А.А.Бодалев, Н.В.Кузьмина, Н.А.Рибников ва бошқаларнинг ишларида муайян даражада тадқиқ қилинган.

Касбий таълимда акмеология ва акмеологик ёндашув муаммосини А.М.Деркач, Г.В.Миронова, А.С.Глинский, Л.Г.Грибенюк, Н.В.Курбет, Н.А.Некрасова, А.М.Леонтьев, В.П.Медведевлар⁵ илмий тадқиқ этганлар.

Хорижий мамлакатларда Boele de Raad, Gregory K.Patton, Wendell R.Gamer, Thomas Deißinger, Peterson C., M.E.F.Seligman ва G.E.Vaillant, Zullo N.H., Oettingen G., Peterson C., Seligman M.E.P., Drapeau Patti, Albert Bandura ва Richard Walters, Louis Cohen, Thomas K, Susan Zaparzan, Hull J.G., van Treuren

⁵ Миронова Галина Васильевна. Концепция акмеологического развития личности в период ранней юности (15-20 лет). Докторская диссертационная работа. Тамбов. 2012г. - 200 с.; Глинский, Александр Сергеевич. Развитие познавательной активности учащихся с применением акмеологического подхода. диссертации и автореферата по ВАК 13.00.01, к.п.н., Омск. 2007, -169 с.; Грибенюк, Людмила Григорьевна. Акмеологический подход в проектировании гимназического образования. Дисс. раб. для получ.к.п.н., тема диссертации и автореферата по ВАК 13.00.08., Калуга. 2004, -197 с.; Курбет Н.В. Акмеологические условия и факторы развития образа профессии у студентов политехнического колледжа : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 : 19.00.13 / Курбет, Надежда Викторовна ; РАГС при Президенте РФ, Кафедра акмеологии и психологии профессиональной деятельности. - М., 2007. - 176 с. - Библиогр.: с. 134-146. ; Некрасова А.Т. Акмеологический подход как основа повышения качества профессионально-педагогического образования // Вестник КГУ им. Гендерная психология. - Кострома, 2007. - № 6. - С. 194 - 199.

Медведев В. П. О роли акмеологии в современном профессиональном образовании // Фундаментальные исследования. - 15.05.2011. - С. 32-34.

R.R., Propsom P.M., J.K.Khanna⁶ каби олимларнинг тадқиқотларида психологик–акмеологик масалалар илмий-педагогик жиҳатдан асослаб берилган.

Қайд этилган тадқиқотларда касбий тафаккурни ривожлантириш, ўқувчиларда касбий ижодкорликни таъминлаш, шахс касбий фаолиятига нисбатан ижобий муносабатни таркиб топтиришнинг айрим жиҳатлари очиб берилган, бироқ “Касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш” мустақил тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган.

Ёшларни мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлган, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар қилиб камол топтириш⁷, касб-хунар коллежларида акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларда касбий ижодий қобилиятларни, касбий компетентликни шакллантириш, касбий шаклланиш даражасини ошириш, таълимнинг фаоллаштирувчи омил (шарт-шароитлари, шакллари, усул ва восита)ларини амалиётга кенг кўламда жорий этиш билан ҳал этиш зарурияти тадқиқот мавзусининг долзарблигини белгилаб беради.

⁶ Boele de Raad. Five Big, Big Five Issues, content, structure, status, and crosscultural assessment European psychologist, 1996. Vol3, №2; Gregory K. Patton. The Five-Factor Model of personality: Theoretical perspectives, Jeny S. Wiggins (ed.). Contemporary psychology. N.Y., 1998. -234 p.;Wendell R. Gamer. Reductionism reduced. Contemporary psychology. N.Y., 1999. Vol.44. №1,20-22p.p.;Thomas K “Conflict and Negotiation Processes in organizations”, in M.D.Dunnette and L.M. Hough (eds.), Handbook of Industrial and Organizational Psychology, 2 nd ed., Vol.3 (Palo Alto CA: Consulting Psychologists Press, in press). With permission), NSCC, Canada, 2003.;Prof. Dr. Thomas Deißinger, Dipl. Hdl. Silke Hellwig Structures and functions of Competency-based Education and Training (CBET): a comparative perspective. (University of Konstanz) ISBN 3-937235-49-3 second in December 2011 p 11-14.;Peterson C., Seligman M.E.F., Vaillant G.E. Pessimistic Explanatory Style is a risk Factor For Physical Illness: A Thirty-five-year Longitudinal study // Journal of Personality and Sosial Psychology.1988.V.55.P.23-27.;Zullo H.H., Oettingen G.,Peterson C., Seligman M.E.P. Pessimistic explanatory style in the historical record // American Psychologist.1988.V.P.637-682.;Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. P.602.;Albert Bandura, Richard Walters. Teenage aggression. Studying of influence of education and family relations. Publishing house: Eksmo-Press, April-Press ISBN: 5-04-004214-0 Year of the edition:-2000.;Khanna J.K. & Vashisht K.K.Knowledge: Evolution, Structure and Research Methodology. Ess Publications. New Delhi.. 1999, 324 p.

⁷ Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент.- “Ўзбекистон”-2016 йил, -59 б.

I БОБ. АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ МУАММОСИНИ ТАДҚИҚ ҚИЛИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

§.1.1. Касб-хунар таълимида ўқувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш муаммо сифатида

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 25 январдаги “Умумий, ўрта махсус ва касб-хунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5313-сонли Фармонида, мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш, ёшларни ҳар томонлама баркамол қилиб ривожлантиришга йўналтирилган педагогик жараёни янги педагогик шакллар ва усуллар асосида ташкил этиш вазифалари қўйилган. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ 4947-сонли Президент Фармонида ижтимоий соҳани ривожлантиришга йўналтирилган, ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш, таълим муассасаларининг қулайлигини таъминлаш, ўрта махсус ва олий таълим сифатини яхшилаш ҳамда уларни ривожлантириш чора-тадбирларини амалга ошириш белгиланган. Бу касб-хунар коллежларида муайян касбкор эгаси бўлиш, таълим ва меҳнат фаолияти узлуксизлигини таъминлаш, таълим-тарбия борасидаги ишлар самарадорлигини ошириш, ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш муаммоси аниқ назарий–методологик ёндашувларни талаб этади.

Фикримизча, касб-хунар коллежида акмеологик ёндашувнинг зарурияти ўқув-тарбиявий ва бошқариш жараёнида жамият томонидан қўйилган заковатли фикрловчи, муваффақиятларга эришишга ҳаракат қилувчи ва мустақил индивидуал ривожланиш йўлини режалаштирувчи, давлат, жамият ва иш берувчилар талабларига жавоб берувчи, ижодкор, мулоқотга киришувчан, кадрлар тайёрлаш талабини бажаришни амалга оширишда кўринади.

Ўзбекистон Республикаси “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да: “...миллий тажрибанинг таҳлили ва таълим тизимидаги жаҳон миқёсидаги ютуқлар асосида тайёрланган, ҳамда юксак умумий ва касб-хунар маданиятига,

ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустақил равишда мўлжални тўғри ола билиш маҳоратига эга бўлган, истиқболли вазифаларни илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги вакиллари шакллантиришга йўналтирилган касб эгалари тайёрлаш”, каби мазкур соҳага тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифалар ижросини таъминлашга ушбу тадқиқот иши маълум даражада хизмат қилади. Ушбу ҳужжатлар узлуксиз таълимда - ижодкор, ижтимоий фаол, маънавий бой шахс шаклланиши ва юқори малакали рақобатбардош кадрлар илдам тайёрланиши учун зарур шарт-шароитлар яратади.

Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш ва таълим бериш, уларни касб-ҳунарни эгаллаши ва муваффақиятли ижтимоийлашувни амалга ошириш, ҳар томонлама уларнинг соғломлигини мустаҳкамлаш ва сақлаш, касбий фаолиятга тайёргарлигик даражасини ошириб бориш зарур. Ушбу вазифани бажаришда акмеологик ёндашувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Чунки, у касб-ҳунар коллежлари учун келажакли ва истиқболли ҳисобланади. Ушбу сабаб мазкур диссертация мавзусини танлашга асос бўлди.

Таълим муассасалари жумладан, касб-ҳунар коллежида акмеологик ёндашувнинг зарурияти ўқув-тарбиявий ва бошқариш жараёнида жамият томонидан қўйилган мустақил фикрловчи, муваффақиятларга эришишга ҳаракат қилувчи ва мустақил индивидуал ривожланиш йўлини кура оладиган, давлат, жамият ва иш берувчилар талабларига жавоб берувчи, ижодкор, мулоқотга киришувчан, битирувчи шахсини тайёрлаш талабини бажаришни қанчалик амалга оширишда кўринади. Бунда, акмеологик усуллар, акме-технологиялар шахсий ва касбий муваффақиятларга тегишли саволларни ечишга амалий ёрдам беради.

Касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашни акмеологик ёндашув асосида такомиллаштириш вазифасининг бажарилиши таълим сифатининг оширишга шарт-шароит яратади.

Докторлик диссертацияси мавзуси доирасида истиқболли акме-технологиялар ва таълим сифатини оширишга қаратилган, акмеологик ёндашув

асосида касб-хунар коллежларида таълимни ташкил этиш, ўқувчилар шахсини ривожлантириш ва шакллантириш, соғлом фикрли ёш авлодни келгуси ҳаётга тайёрлаш муаммоларини кўриб чиқиш мумкин. Бу ерда акмеологик ёндашув асосан таълим сифатини оширишга хизмат қилади.

Касб-хунар коллежларида таълим олувчилар шахсини ривожлантириш, меҳнат бозори, шахс, давлат ва жамиятнинг ўзгарувчан эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда таълим муассасаларида таълим олаётган ўқувчиларнинг талаб даражасида меҳнат фаолиятини юритиш учун етарли бўлган касбий билим ва кўникмаларни шакллантириш зарур.

Бу ўрта махсус, касб-хунар таълими марказининг 2017 йил 11 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 6 октябрдаги мажлис баёни ижросини таъминлаш тўғрисида”ги 451-сонли буйруғида, 1046 та ва умумтаълим мактабларида ташкил этилган 484 та ўқув ишлаб чиқариш мажмуаларида касбга тайёрлаш жараёнини самарали ташкил этиш, ўқувчиларни касб-хунарга бўлган қизиқишларини психологик тайёрлаб бориш каби республика бошқарув идоралари ҳужжатларида ҳам ўз ифодасини топмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони касбий таълим жараёнида янги самарали ўқитиш методлари, шакл, воситаларини такомиллаштиришни тақозо этади.

“...Биз олдимизга қандай вазифа қўймайлик, қандай муаммони ечиш зарурияти туғилмасин, гап охир-оқибат, барибир кадрларга ва яна кадрларга бориб тақалаверади. Муболағасиз айтиш мумкинки, бизнинг келажагимиз, мамлакатимизнинг келажаги ўрнимизга ким келишига ёки бошқачароқ айтганда, қандай кадрлар тайёрлашимизга боғлиқ”. Албатта бугунги кунда, кадрлар тайёрлаш сифатини оширишда педагогларнинг акмеологик позицияси муҳим ўрин тутди. Замонавий билим бериш учун аввало, мураббийнинг ўзи ана шундай билимга эга бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 мартдаги “Ўрта махсус касб-хунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2829-сонли Қарорида “Касб-хунар коллежлари ўқувчиларини бозор иқтисодиёти ва иш берувчиларнинг эҳтиёжларига жавоб берадиган мутахассислар қилиб тайёрлашни такомиллаштириш” каби вазифалар белгиланган бўлиб, бу вазифанинг акмеологик ёндашув асосида касбий таълим жараёнида амалда бажарилишига ҳисса қўшиш мумкин. Ҳар бир шахснинг тараққиёт даврларига мос равишда ривожланиши ва меҳнатининг маҳсулдорлигига эришишни таъминлайди, шахснинг жамиятдаги мавқеини мустаҳкамлайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли Қарорида белгиланган талабларга кўра таълим жараёнини такомиллаштириш муҳим ҳисобланади.

Ҳозирги даврда таълим-тарбия жараёнини модернизация қилиш лойиҳаларини амалга ошириш устувор вазифалардан бири бўлиб, касбий билимларни шакллантириш, касб фаолиятига тайёргарликни такомиллаштириш муаммоларини кенгроқ ўрганиш, ўқувчининг имкониятларини ривожлантириш мақсадлари, ўқув мазмунини танлаш ва тузишга ижодий ёндашувни талаб этади. Ушбу вазифани акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий шаклланиш фаолиятини такомиллаштириш орқали бажариш мумкин.

Касбий шаклланиш тушунчаси Н.А.Муслимов, М.Ҳ.Усмонбоевалар томонидан қуйидагича таърифланган: “Касбий шаклланиш шахс камолотининг муҳим жиҳатларидан бири бўлиб, шахснинг фақатгина меҳнат ва касбий фаолиятини танлаш билан боғлиқ эҳтиёж ва қизиқишларини ифодалайди. Умумий ривожланиш барча эҳтиёжлар мажмуасини, унинг борлиққа, ўзига нисбатан муносабатлари тизимини ифода этади”.

Шахс фаолиятининг бир қатор маҳсулдор концепциялари ва уни ўрганишга методологик ёндашувни К.А.Абульханова-Славская, Б.Г.Ананьев,

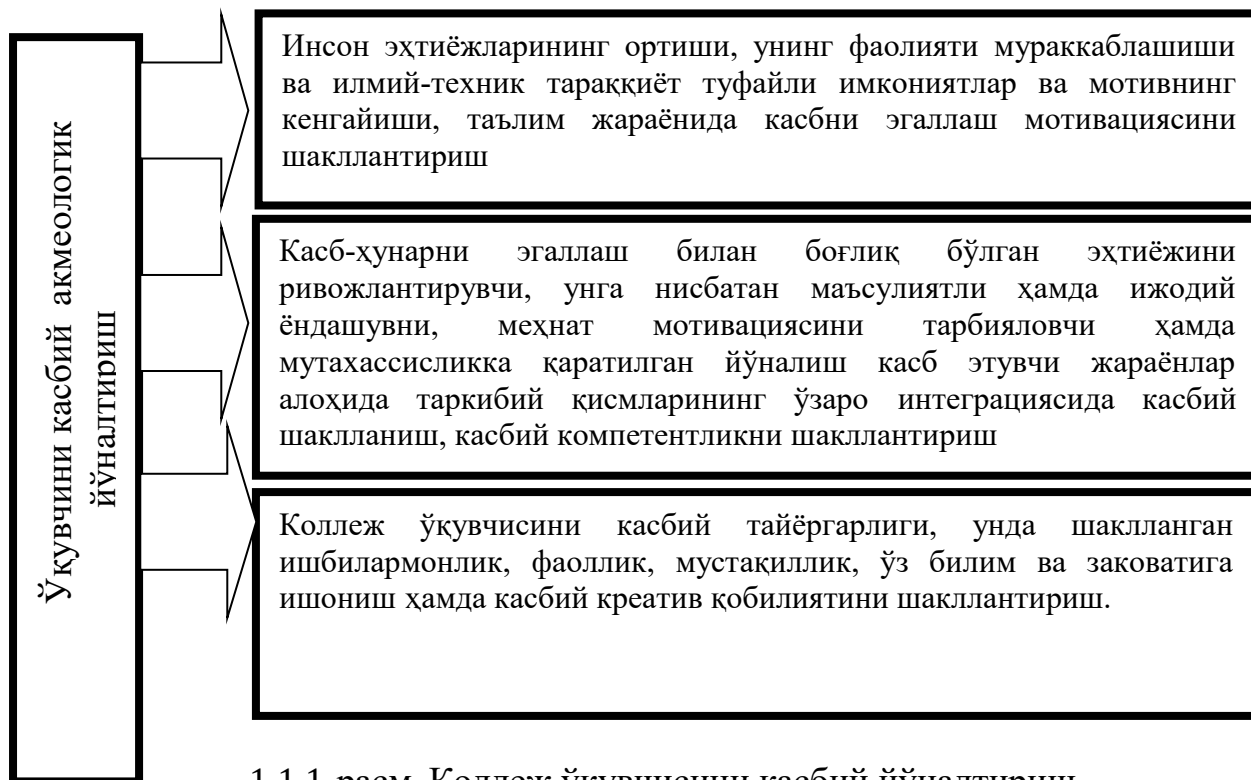
В.В.Давидов, В.И.Зинченко, В.В.Знаков, Е.П.Ильин, Т.В.Карсаевская, С.Л.Рубинштейн ва бошқалар ишлаб чиқишган.

Фаолият кишиларнинг ижтимоий-тарихий турмушининг ўзига хос шакли бўлиб, у инсонларнинг табиий ва ижтимоий борлиқни мақсадга йўналтирилган ҳолда ўзгартиришидан иборат. Субъект амалга оширадиган ҳар қандай фаолият ўз ичига мақсад, восита, ўзгартириш жараёни ва унинг натижасини олади. Фаолиятни бажаришда субъектнинг ўзи жиддий ўзгаради ва ривожланади. В.В.Давидов, А.Н.Леонтьевлар ва бошқалар асос солган фаолият тузилмаси назариясини В.С.Леднев томонидан давом эттирилиб, унинг ноёб тузилмаси ишлаб чиқилган ва у “инвариантли” деб номлаган. В.С.Леднев инсон фаолиятининг иккита йирик базис ташкил этувчиларини яъни инвариант ва морфологик ташкил этувчиларни қараб чиқишни таклиф этган. Инвариант ташкил этувчилар деганда- “Аниқ фаолиятнинг исталган кўринишини ифода этувчи фаолиятнинг алоҳида кўринишдаги реал мавжуд бўлмаган компонентлари” -тушунилади. “Инсон фаолиятининг морфологик турлари эса - бу ижтимоий ҳаётда реал мавжуд бўлган ва нисбатан мустақил фаолият кўринишидир”.

Тизимли ёндашувга кўра В.С.Леднев ўзи ажратган фаолиятнинг инвариант ва морфологик кўринишлари мураккаб ўзаро алоқа ва боғлиқликда бўлишини таъкидлаган. Уларнинг ўзаро алоқасининг асосий тури инсоннинг фаолият субъекти сифатидаги бутунлигига асосланган, яъни индивид фаолиятининг муаллиф томонидан ажратилган ҳар бир инвариант жиҳати бошқаларидан ташқари мавжуд эмас ва фақат инсон фаолиятининг проекциясини, унинг алоҳида жиҳатини ўзида ифодалайди.

В.Д.Шадриков меҳнат фаолиятининг моҳиятини қуйидагича талқин этган: “Меҳнат энг аввал шундай жараёнки, унда инсон ўзининг шахсий фаолиятини бевосита ифодалайди. Ўзи ва табиат ўртасидаги моддалар алмашинувини мувозанатлайди, тартибга солади”. В.Д.Шадриков меҳнат фаолиятини қуйидаги уч жиҳатнинг бирлигида қараб чиқишни таклиф этган: “Предметли-таъсирчан” (“Инсон меҳнат воситалари ёрдамида меҳнат предметида олдиндан

мўлжалланган ўзгаришларни вужудга келтирадиган жараён сифатида”); физиологик (инсон организми функцияси сифатида); психологик (онгли мақсадни амалга ошириш, мутахассиснинг иродаси, диққати, интеллектуал хоссаларини намоён қилиш ва бошқалар сифатида)” .



1.1.1-расм. Коллеж ўқувчисини касбий йўналтириш

Демак, меҳнат фаолияти индивидуал шахсий фаолият бўлиб, унинг самарали ташкил этилиши шахсни касбий шакллантириш даражаси билан узвий боғлиқ, яъни коллеж ўқувчиси шахсини касбий акмеологик йўналтириш сифати муҳим аҳамиятга эга (1.1.1-расм).

1.Касбий мотивация- инсон эҳтиёжларининг ортиши, унинг фаолияти мураккаблашиши ва илмий-техник тараққиёт туфайли имкониятлар ва мотивларнинг кенгайиши, таълим жараёнида касбни эгаллаш мотивациясини шакллантириш;

2.Касбий компетентликни шакллантириш- касб-хунарни эгаллаш билан боғлиқ бўлган эҳтиёжини ривожлантирувчи, унга нисбатан маъсулиятли ҳамда ижодий ёндашувни, меҳнат мотивациясини тарбияловчи ҳамда мутахассисликка қаратилган йўналиш касб этувчи жараёнлар алоҳида таркибий қисмларининг ўзаро интеграциясида касбий шаклланишга эришиш лозим;

3. Касбий креатив қобилиятни шакллантириш- коллеж ўқувчисини касбий тайёргарлиги, махсус назарий билим, амалий кўникма ва малакалар, шунингдек, маънавий-ахлоқий касбий сифатларни ўзлаштириш асосида шахсининг муайян касбий фаолиятни мустақил ўз билим ва заковатига ишонган ҳолда муваффақиятли олиб боришга, ижодий касбий фикрлашга нисбатан физиологик, психологик ва жисмоний тайёргарликни шакллантириш (1.1.1-расм).

Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларининг ўқиётган ихтисослиги бўйича касбга тайёргарлик даражасининг ҳолати, битирувчиларнинг ўз мутахассислиги бўйича ишга жойлашганлик кўрсаткичлари таҳлил қилинди.

Ушбу ҳолатдан келиб чиққан ҳолда, касбга йўналганлик ҳолатлари, мазкур касб-ҳунар коллежлари иш берувчи ташкилотлари томонидан қўйилган малака талаблари, касб даража (разряд)лари бўйича кўрсаткичларни ошириш, касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларининг самарали касбий шаклланиши, касбий фаолият ва ишлаб чиқаришга нисбатан ижодий муносабати ҳамда онгли ёндашувини қарор топтириш, уларнинг ҳар томонлама баркамол шахс бўлиб вояга етишувларини таъминлашга ҳисса қўшиш мумкин.

Аниқланган кўрсаткичлардан шундай хулоса қилиш мумкин: бўлажак мутахассисларнинг касбий лаёқатларини, касбий фаолиятга тайёрлашни ривожлантириш масаласига алоҳида эътиборни қаратиш лозим. Шунингдек, касбий шакллантириш жараёни мураккаб бўлиб, у бир қатор психологик-акмеологик-педагогик шарт-шароитлар ва омилларни талаб этади. Бу муаммо ҳозирча тадқиқотларда тўла-тўқис ўз ифодасини топганича йўқ.

Бугунги кунда, таълим жараёнини ташкил этишнинг замонавий шакллари жорий этиш ва унинг мазмунини доимий равишда янгилаб бориш, касб-ҳунар коллежларида мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш, педагогик жараёни янги педагогик шакллар ва усуллар асосида ташкил этиш, инновацион ғоялар, акметехнологияларни қўллаш, касбий таълим жараёнини такомиллаштириш муҳим ва долзарбдир.

Шунинг учун касбий билимларни ошириш, касб-хунар коллежлари битирувчиларини касбий тайёргарлик даражасини оширишни акмеологик ёндашув орқали ташкиллаштиришнинг методологик, дидактик ҳамда методик функцияларини назарий ва амалий жиҳатдан ўрганиш; касб-хунар коллежларида битирувчилар бандлигини касбий билимларни шакллантириш орқали ташкиллаштириш мақсадида ўқув-услубий мажмуалар яратиш ва уларни таълим жараёнига татбиқ этиш; касб-хунар коллежлари ўқувчилари учун касбий-йўналтирилганлик технологиясини ишлаб чиқиш ва жорий этиш; ишлаб чиқилган методлардан фойдаланиб синов-тажрибалар ўтказиш ва касб-хунар коллежлари ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни ташкиллаштириш методикасини ишлаб чиқиш ва таълим жараёнига жорий этиш мақсадга мувофиқ.

Касб-хунар коллежи ўқувчисининг мутахассис сифатида касбий камол топиши, ривожланиши ўз моҳиятига кўра жараён тарзида намоён бўлади. Касбий етуклик инсон онтогенезининг муҳим даврларида касбий камол топиш, ривожланиш ғояларининг қарор топиши (14-17 ёш)дан бошланиб, касбий фаолиятнинг яқунланиши (55-60 ёш)гача бўлган жараёнда кечади. Ижодкор шахснинг шаклланиши ва ривожланиши унинг ички ва ташқи олами ўзгаришининг ўзаро мос келиши, ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитлар ҳамда инсон онтогенези – туғилишидан бошлаб то умрининг охирига қадар узлуксизлик, ворисийликни тақозо этадиган фаолият мазмунига боғлиқ.

Шахс интеллектида акмеология жуда муҳим ўрин эгаллайди. Касб-хунар коллежи ўқувчиси ҳаётда ўз ўрнини топиши, ўзи хоҳлаган касб-хунарни эгаллаши ҳозирги глобаллашув даврида асосий аҳамият касб этади.

Акмеология янги йўналиш бўлиб, инсоннинг янги қирраларини очиб беради.

Акмеология грекча акме – чўққи, такомил, ниманингдир юқори босқичи, гуллаган даври маъноларини англатади.

Акмеологияга оид асарларда таъкидланишича: акмеология атамаси, эврилогия (П.Энгельмейер), эргонология (В.Мясищев), рефлексология

(В.М.Бехтерев) каби соҳалар сингари илмий-амалий билимларга эга бўлиб, ўтган асрнинг 20-йилларида пайдо бўлган. Акмеизм сифатида Н.Гумилев, С.Городецкий, А.Ахматова ва бошқаларнинг асарларида қайд этилган ва XX аср бошларида ижтимоий-маданий акмеология пайдо бўлган. Ижодий фаолият ёш давлари қонуниятлари томонидан Ф.Гальтон ва В.Освальдоларнинг турли психобиологик омиллар маҳсулдорлиги билан боғлиқлигини ўрганишга оид табиий-илмий тадқиқотлари акмеологиянинг келиб чиқишига олиб келган, фан сифатида Б.Г.Ананьев, А.А.Бодалев, Н.В.Кузьминалар, 1928 йилда Н.А.Рибников томонидан ўрганилган.

Акмеология - грекча “акме”-энг юқори босқич, гуллаган давр, энг юксак даражага эришиш, инсоннинг ўзига берилган барча имкониятлари ва иқтидорини намоён этиш маъносини англатади ва касбий камолотда мукаммаллик босқичига етишнинг объектив ва субъектив омиллари, унинг ўқишда ютуқларга эришиши ва ривожланиши, шахс фаолиятида, касб-хунар таълими тизимида, таълим жараёнида юксак даражага эришишини ўрганади.

Акмеологияда тадқиқот объекти – шахс бўлиб, унинг ривожланишида объектив ва субъектив омиллар, унинг шахсий ҳаёти жараёнида юксак марраларга эришиши ўрганилади.

Акмеологиянинг предметида шахс индивидуал фаолиятининг барча соҳаларида эришган максимал етуқликка эга бўлиши лозим деган концепция юзага келган. Максимал етуқлик шахс ривожининг юқори чўққиси ва индивидуал фаолият билан боғлиқ экан, демак ана шу чўққи юнончада “акме” дейилади ва бу соҳа акмеология деб юритилади. Акмеология изчиллик, яъни мукаммаллик чўққисига интилиш, бу - инсон ҳаётининг ажралмас хусусияти бўлиб, бу ибора орқали шахсий, касбий ривожланиш ва ўзини-ўзи такомиллаштиришга мойиллик англанади.

Б.Г.Ананьевнинг фикрича, акмеологиянинг илмий асоси, инсоннинг ривожланишида индивид, шахс, индивидуаллик ва субъектнинг ҳаёт фаолияти ҳақидаги фанлар интеграциясидан ташкил топган. Акмеология предмети-инсоннинг ижодий салоҳияти бўлиб, у инсон томонидан ўзига иноят этилган

барча имкониятлар ва иқтидорни қандай қилиб, қандай шарт-шароитларда, қайси қонуниятлар таъсирида руёбга чиқаришини комплекс тарзда ўрганади.

Акмеологияда инсоннинг касбий фаолияти ва ўз ҳаётини ўзи белгилаши, ўзини-ўзи ривожлантириши ва ижодкорлик қобилиятини шакллантириши, унинг ҳаётий фаолияти субъект сифатида қараб чиқилади.

Акмеология фанининг асосий вазифаси онгли фаолият субъекти бўлмиш шахсни турли фаолият жараёнларида, хусусан, танлаган касби, ихтисослиги доирасида ўз ижодий салоҳиятини тўла очиш ва амалда намоёиш этишига боғлиқ бўлган билимлар, амалий кўникмалар, малакалар, технологиялар билан таъминлашдир.

В.Заикин ва А.Деркачларнинг фикрича, акмеология предмети – инсоннинг етилиши феноменидир. Бу фан соҳасининг диққати–индивид, шахс, фаолият субъекти ва индивидуаллик сифатида инсоннинг юқори маррага эришиш жараёнини ва натижасини ўрганишдир. Бунда ақлий етилиш, эмоционал ва шахсий улғайишни ҳам тушуниш мумкин.

В.Каримова -ҳар бир тараққиёт даврининг ўзига хос аҳамиятли томони бор, охирги йилларда акмеология фани пайдо бўлдики, у айнан етукликка эришишнинг шарт-шароитлари ва омилларини ўрганади, давр нуқтаи назардан айна муҳокама қилинаётган ёш даврларининг хусусиятларини ўрганади, деб таъкидлайди. Демак, ҳар бир ёш даврларида шахсда турли динамик хусусиятдаги акмеологик ривожланишни башорат қилиш мумкин.

М.М.Кашапов инсон ёш даврларида психик ва касбий ривожланиш босқичларини қуйидагича босқичларга ажратган:

I.Касбгача бўлган ривожланиш

- 1.1.Ўйиндан олдинги ривожланиш (3ёшгача);
- 1.2.Ўйин босқичи (мактабгача болалик 3-7 ёшгача);
- 1.3.Ўқув фаолиятини ўзлаштириш босқичи (7-8 дан 11-12 гача бўлган ёш)

II.Касб танлаш давридаги ривожланиш

2.1.Оптация босқичи (ҳаётга онгли тайёргарлик, меҳнат, касб йўлини режалаштириш, касб танлаш даври 13-13 дан 14-18 ёшгача)

III. Касбий тайёргарлик ва келгуси касбий маҳоратга эришиш давридаги ривожланиш

- 3.1. Касбий таълим босқичи (15-19 дан ёки 16-23 ёш);
- 3.2. Касбий мослашув босқичи (17-21 дан 24-27 ёшгача);
- 3.3. Касбий маҳоратнинг ривожланиш босқичи (21-27 дан 45-50 ёшгача);
- 3.4. Касбий маҳоратни намойиш этиш даври (46-50 ёшдан 60-65 ёшгача);
- 3.5. Сустрелиш босқичи (61-65 ёш).

Шунингдек, М.М.Кашапов белгилаган босқичларда 3-босқич муҳим аҳамиятга эга бўлиб, унинг биринчи буғинини касбий таълим босқичи эгаллаган, яъни 15-19 ёшгача бўлган даврдаги касбий тайёргарлик босқичида акмеологик касбий йўналганлик юқори бўлса, у келгусида касбий маҳорат учун асосий мезон бўлиб хизмат қилади. Бундан касб-хунар коллежида ўқувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш зарурлиги келиб чиқади.

Акмеологияда ёшлик давларида инсоннинг ижодий етук мутахассис бўлиб шаклланиши ва ўз касбий акмесига эришиш йўллариини ўрганишда инсонни ривожланиши, етукликка етишидаги пиллапоялари ва унинг энг юксак даражага эришиши, бу ривожланишда, фаолиятнинг субъекти - шахс сифатида, унинг касбий шаклланиши, юқори етукка эришиши мотивацияси сифатида қаралади.

Тадқиқотнинг назарий-методологик асосини фанда ишлаб чиқилган тизимли, генетик, умумпедагогик, акмеологик ва компетентли ёндашувлар ташкил этади. бунда:

-тизимли ёндашув (Г.Берталанфи, В.В.Краевский, Э.Г.Юдин ва бошқалар) фуқароликнинг тизимли кўриб чиқилишини назарда тутиб, унда тизим ва тизим остининг алоқалари, элементлари ва қисм тизимлари акс эттирилган, бу эса фуқаролик тизимининг ташкил етувчиларини тақдим этиш учун айниқса муҳимдир.

-генетик ёндашув фуқароликнинг пайдо бўлишига ва унинг қарор топиши, ривожланиши жараёнига имкон берувчи шароитларни тадқиқ этишни ва ишлаб чиқишни назарда тутди (А.В.Брушлинский, Н.И.Чуприкова ва бошқалар).

-умумпедагогик ёндашув (В.Г.Караковский, Б.Т.Лихачев, А.В.Мудрик, В.А.Сластенин ва бошқалар), асосида тарбиянинг асосий тамойиллари, ёндашувлар, унинг қонуниятлари ва хусусиятлари ишлаб чиқилган.

-акмеологик ёндашув (А.А.Бодалев, А.А.Деркач, Н.В.Кузьмина, Н.А.Рибников ва бошқалар), инсоннинг ривожланиши ва унинг шахсий касбий шаклланиши, юқори марраларни эгаллаш қонуниятларини қайд этиб, акмеология йўлида “Шахснинг таълим йўналиши” сифати мезонларини белгилаб беради.

-компетентли ёндашув (И.А.Зимняя, Л.А.Степнова, В.Д.Шадриков ва бошқалар) шахсий сифатларни мураккаб кўп даражали компетентликлар сифатида кўриб чиқишини назарда тутди.

Ушбу масалада илмий ва амалий ишлар, жумладан: педагогик бошқарувнинг яхлит тизим сифатидаги хоссалари тўғрисида - У.Н.Нишоналиев, Ў.Қ.Толипов ва Ш.С.Шариповлар; таълим муассасаси раҳбари бошқарув фаолияти ҳақида - Р.Ш.Ахлидинов, У.И.Иноятовлар; таълим муассасасининг кадрлар билан таъминланганлигини режалаштиришни ташкил этиш, рейтинг тизимида баҳолашни ташкил этиш ҳақида – Б.Л.Фарберман, Б.П.Беспальколарнинг ишларини қайд этиш мумкин.

А.Р.Ходжабоев, Ҳ.Ф.Рашидов, О.Абдуқуддусовлар таълим-тарбия ишини такомиллаштиришнинг илмий асосланган ўқув-услубий мажмуа асосида ташкил этиш методикаси; Джураев Р.Ҳ., А.Абдуқодировлар томонидан таълимда инновацион технологияларни қўллаш тадқиқ этилган. Сайтда кўрсатилишича: Ж.К.Аксакалова-психологик тренинглар ёрдамида ўсмирлар шахсини ривожлантириш; Г.Р.Алиматова коллеж ўқувчиларини математик тайергарлигини касбга йўналтириш; Н.Н.Алимов касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларини техник ижодкорлик фаолиятига тайёрлаш; М.Т.Ахмедова касб-ҳунар коллежларида ўқув амалиётини такомиллаштириш; Ф.У.Жуманова касб-

хунар коллежларида ўқувчиларида экологик маданиятни шакллантириш; С.Н.Жўраева талаба шахсига касбий шаклланиш таъсирининг психологик жиҳатлари; З.К.Исмоилова маънавий-ахлоқий тарбиянинг назарий ва экспериментал-методик асослари; Н.Д.Қосимова ўсмирлар ижтимоийлашувида ибрат ижтимоий психологик хусусиятларининг аҳамияти каби касбий шакллантириш билан боғлиқ масалалар тадқиқ этилган.

Касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш, ўсмирлик ва ўспиринлик даврдаги шаклланишни ҳар томонлама илмий тадқиқ этиш акмеологик ривожлантириш муаммолари комплекс ўрганилмаган.

Ўқувчини касбий фаолиятга тайёрлаш жараёни, яъни унинг шахсий сифатлари, касбий қобилият ва кўникмаларини ривожлантирувчи динамик жараёндир. Касбий тайёргарлик фаолиятида таълим олувчининг, изланувчанлик қобилиятини ривожлантириш, креативлик, ижодий потенциалини шакллантириш ҳамда таълим берувчилар ижодий топшириқларни бажаришнинг асосий методларига эга бўлиши, илмий методологияни билиш кабиларга эришиш талабини мос равишда амалга ошириш лозим.

Шахсни касбий шаклланиш муаммосини мазмун жиҳатдан физиологик, тиббий, психологик, педагогик, акмеологик, касбий ва бошқа жиҳатларга ажратиш мумкин.

Педагогик нуқтаи назардан – бу шахс хусусиятларига боғлиқ ҳолда касбийлаштириш жараёнида касбий фаолиятни шакллантириш, шунингдек касб йўлининг турли босқичларида шахс ривожининг муаммоси (унинг мотивлари, қизиқишлари, қобилиятлари, касбий муҳим сифатлари) ҳисобланади.

Акмеологик нуқтаи назардан – шахснинг психологик ва касбий етуклигини, инсоннинг ҳаётидаги ҳар бир ёш даврларида юксак даражага эришиши қонуниятларини ўрганиш ҳисобланади.

Шахс ривожланишини З.Фрейд психодинамик, А.Маслоу гуманистик, К.Г.Юнг эса амалий, С.Л.Рубинштейн, А.Н.Леонтьев, К.А.Абульхановалар томонидан ўрганилган.

Инсоннинг ривожланиши муаммосига оид умумназарий саволларнинг жавоблари С.Л.Рубинштейн, А.М.Леонтьев, А.К. Марковаларнинг ишларида акс этган.

Инсоннинг турли ёш давларида шунингдек, ўсмирлик ва ўспиринлик давларида шахсни тадқиқ этиш Б.С.Волков, Г.В.Миронова, В.И.Зинченко Э.Ф.Зеер, Е.Hubbard, J.G.Hull, Славская К.А., Франк Венгкёфер каби олимлар томонидан олиб борилган.

Ўсмирлик ва ўспиринлик даврида шахсни оптимал ривожлантиришни акмеологик ёндашув асосида такомиллаштириш муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Бу даврда таълим олувчилар шахсини ривожлантиришнинг турли ёндашувлари дунё оимлари томонидан тадқиқ этилган. Масалан: А.А.Богданов, Г.Берталанфи, Б.С.Гершунский, Б.Ф.Ломов, Э.Г.Юдинлар бу ёшда шахсни ривожланиши кўп томонлама жараён, яхлит ташкил этишни, яъни тизимли ёндашувни;

Б.Г.Ананьев, В.А.Сластенинлар шахсни акмеологик ривожлантириш жараёни муҳимлиги асосини аниқловчи аксиологик ёндашувни;

В.Л.Зинченко онтогенезда субъект ривожланишининг қонуниятларини; К.А.Абульханова, О.С.Анисимовлар акмеологик ривожланиш жараёни субъекти эрта ўспиринлик даврида шахсга субъектив ёндашувни; И.Н.Семенов эрта ўспиринлик даврида шахсни акмеологик ривожлантириш учун рефлексив кўникмаларга бўлган эҳтиёжларга бўлган талабларни аниқлашни, рефлексив ёндашувни;

А.М.Леонтьев, Л.А.Степнова, Н.Ф.Тализиналар шахсни фаол ўқув-касбий фаолиятда ривожлантириш йўлини таъминловчи, акмеологик ривожлантириш шартларини қамраб олувчи фаолиятли ёндашувни;

М.А.Акопян, Ш.А.Амонашвили, Б.С.Гершунскийлар, индивидуал хусусиятлар, қизиқишлар, қадриятлар, мақсадлар, шахсий мотивлар ҳосил

қилувчи, ўқув-касбий фаолият марказида ўсмирлик даврида шахсда акмеологик ривожлантиришни таъминлашни талаб этувчи шахсга йўналтирилган ёндашувни;

В.М.Розин, В.С.Степинлар ўсмирлик даврида шахсни акмеологик ривожлантириш концепциясини яратишда ўрганилаётган жараёни умумилмий даражада қўриб чиқувчи ёндашувлар ва методлар мажмуидан фойдаланиш имконини берувчи парадигмал ёндашувни;

В.А.Зашихин, Drapeau Patti, Baumol W.J., Н.Ю.Ящуклар бўлғуси ёшларнинг рақобатбардош бўлиб етишишига хизмат қилишга имкон яратувчи, шахсни акмеологик ривожлантириш жараёнида ижодкорлик, янгиликларни яратувчанлик элементларини ҳосил қилувчи инновацион ёндашувни;

В.Л.Зинченко, Е.Б.Моргуновлар шахсни акмеологик ривожлантириш асосида салбий одатларни нейтраллаштириш ва ижобийларни ривожлантириш қобилиятига эга бўлган, таълим-тарбия орқали камчиликларни бартараф этишга имкон берувчи акмеологик ёндашувни илмий тадқиқ этганлар.

Е.А.Климов, Н.В.Кузьминалар таълим муассасаларида шахсни ривожлантиришга таъсир этувчи омиллар ҳақида фикр юритганлар. Акмеология ва психологияда Susan Zaparzan, А.А.Деркачлар, педагогикада К.В.Петров, А.В.Петровскийлар томонидан шахс ривожланиши илмий йуналишда назарий жиҳатдан таҳлил этилган.

Касб-ҳунар коллежида таълим тарбия жараёнини ривожлантиришга оид И.И.Зокиров, Ш.М.Зуфаров, Г.У.Ибрагимова, У.И.Иноятов, Г.П.Исаева, Н.К.Камалова, Н.В.Курбет, Е.Г.Лопес, В.П.Медведев ва бошқаларнинг олиб борган илмий изланишларини қайд этиш мумкин. Ҳозиргача олиб борилган тадқиқотлар таълимда бир қатор муҳим масалаларни ечимини топган бўлсада, лекин бугунги кун замонавий технологиялар ва таълим тизимининг жамиятдаги ўзгаришлари, таълим сифатини юксак даражасини таъминлаш муаммоларига ечим бўла олмайди.

Таҳлил этилган илмий тадқиқотларда акмеологияни таълим жараёнида қўллаш, инновацион, рефлексив, парадигмал, тизимли, аксиологик каби

ёндашувлар асосида шахсни ривожлантиришнинг самарали йўлларидан фойдаланилган. Касбий таълимда акмеологияни тадқиқ этиш, акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида интенсив касбий тайёргарликка йўналтирилган ўқув жараёнини такомиллаштириш, ўқитишда таълимнинг педагогик-психологик-акмеологик вазифалари интеграциясини таъминлаш асосида мунозарали акметехнология, ривожлантирувчи акметехнология, тренингли акметехнология ва ўйинли акметехнологияларни қўллаш, касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни ривожлантириш масалалари илмий-услубий тадқиқ этилмаган. Республикамиз касб-хунар коллежларидаги олиб борилган тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатадики, акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш масаласи ёритилмаган, касбий таълимда акмеологияни тадқиқ этиш методикаси яратилмаган.

Акмеология ўзида кенг объект-барча ёш даврларини қамраб олган шахснинг ривожланиш психологияси билан жипс боғланган ва жадал ривожланаётган шахснинг етук ривожланишининг юқори даражасини ўрганади. Акмеологиянинг технологик йуналиши нафақат унинг техник фанлар билан ўзаро алоқадорлигида, балки кибернетика, информатика, тизими техникаси ва бошқа амалий фанлар, амалда алгоритмик аниқ стандартли амалий билимларга ҳам асосланади. Инсон омилларини техникада (масалан, автоматлаштирилган одам-машина тизимли бошқарувда ва бошқалар) оптималлаштиришни эътиборга олади. Шунингдек, акмеологияга замонавий праксиологиянинг икки томонлама жараёнда таъсир этишини ҳам эътиборга олиш керак. Масалан, гуманитар фанларнинг технологиялашуви, яъни психотехника ва ўйинтехникалари, инноватика ва рефлексия сингари, шунингдек, техник фанларнинг инсонпарварлашуви (бионика, соционика, синергетика ва бошқаларнинг пайдо бўлиши), акмеология ва унга яқин фанлар томонидан ўрганиладиган барча маълумот шахснинг манфаатига, унинг ривожланиши ва муносабатларини ўйғунлаштиришга йўналгандир.

Акмеологияда синергетик ёндашувнинг қўлланиши ушбу саволларга жавоб беришга имкон беради: кишининг ўзини-ўзи тарбиялаши, фаоллашиш қандай боради, эътироф этилган юксакликка у қандай эриша олади ва моделини яшашга имкон яратади ва шу жараёнда муваффақиятга эришишига олиб келади. Демак, акмеология ёшларда билим чўққиларини эгаллашда, камол топишда, жамият ҳаётида ўз ижодларини намоён эта олишга шароит яратиб беради.

§.1.2. Педагогик категория сифатида акмеологиянинг моҳияти ва мантикий жиҳатдан таҳлили

Ўзбекистон Республикаси Президент Ш.М.Мирзиёев томонидан таълим муассасаларида, жумладан касб-ҳунар коллежларида ўқитиш сифати, замонавий ўқув услубларини жорий этиш каби масалаларни ечиш, Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек, “Мамлакатимизнинг истиқболи ёш авлодимиз қандай тарбия топишига, қандай маънавий фазилатлар эгаси бўлиб вояга етишига, фарзандларимизнинг ҳаётда нечоғли фаол муносабатда бўлишига, қандай олий мақсадларга хизмат қилишга боғлиқ ...”лиги, Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли қарорида ҳам, касб-ҳунар таълими мазмуни ва сифатига, таълим муассасаларининг ўқувчилари ва битирувчиларининг малакасига қўйиладиган талаблар, ўқувчи шахси, унинг интилишлари, қобилияти ва қизиқишларининг устуворлиги, ўқув-тарбия жараёнига педагогик ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш белгиланган.

Ушбу масалалар ривожланган мамлакатларда ҳам асосий такомиллашув диққат марказида, жумладан: Америкалик психологлар Boele de Raad, Gregory K.Patton эрта ўсмирликда касбий ривожланиш шахс муаммолари ва замонавий психологик-акмеологик масалалар бўйича акмеологик илмий изланишлар олиб борилган, Wendell R. Gager, акмеологияда-шахс ривожланишини, Канадалик педагог-психолог олим К.Thomas шахсни педагогик-психологик акмеологик

ривожлантиришнинг самарали усуллари, Thomas Deißinger шахсни ривожлантиришда акмеологик тренинг технологияларининг аҳамияти, C.Peterson, Seligman M.E.F, G.E. Vaillant шахсият ва ижтимоий психология, Zullow H.H., Drapeau Patti таълим олувчиларнинг ижодкорлиги, Albert Bandura, Richard Walters шахсият ва ижтимоий психология таълим олувчиларнинг ижодкорлиги, ўсмир ва ўспиринлар таълими ва оилавий муносабатларнинг таъсири, Ҳиндистонлик йирик олимлардан Khanna J.K. акмеологияни татбиқ этишда тадқиқотга йўналтирилган таълим назарий ва амалий асосланган, таълим олувчилар шахсини ривожлантиришнинг оптимал йўллари қизғин ўрганилаётганлигидан далолат беради.

Хорижий тадқиқотларда шахсни ривожлантириш, касбкорликка эришиш, касбий таълимда акмеологик ёндашувдан фойдаланиш каби муаммоларни аниқлаш имконини беради. Масалан: илмий педагогик ходимларни ўқитишда акмеологиянинг аҳамияти Абай номидаги Қозоқ миллий педагогика университетида, акмеологик таълим асосида мутахассисларнинг индивидуал компетентлигини шакллантириш; Украинанинг Киев давлат университетида, касбий таълимда акмеологиянинг муаммолари; Россия давлат касбий-педагогика университетида, акмеологияда ўзини-ўзи ривожлантириш ва ўзини-ўзи бошқариш; Россия федерацияси Президенти ҳузуридаги давлат хизмати ва Россия халқ хўжалиги академиясида илмий муаммо сифатида ўрганилмоқда. Россия давлат таълим академиясига қарашли акмеология фанлари халқаро академиянинг акмеологик тадқиқотлар марказида ва унда ташкил этилган “Акмеология” илмий-амалий журналида акмеологиянинг назарий ва амалий масалалари атрофлича ёритилмоқда.

Дунёда бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашни ривожлантиришда акмеологик ёндашувдан кенгроқ фойдаланиш, касбий компетентликни ривожлантириш, касбий тайёргарликни модернизациялаш, касбий таълим шароитида рақобатбардош мутахассислар тайёрлашнинг педагогик-психологик механизмларини такомиллаштириш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Шахсий ўсишнинг акмеологик-психологик масалалари, касбий ривожланиш шартларининг илмий таҳлили Liverpool Hope University (Англия); инсоннинг акмеологик шахсий ривожланиш режалари Maastricht University Gollandiya (Нидерландия); болаларнинг эрта ўсмирликда касбий ривожланиши: жараёнлар, муаммолар, тадқиқот зарурияти йўналишида акмеологик илмий изланишлар Небраска университети тадқиқот марказида Susan M. Sheridan раҳбарлигида (Nebraska University, Lincoln City, Nebraska State USA); ўқувчиларда мулоқот компетентлигини кучайтиришнинг (педагогик, психологик, акмеологик) масалалари, Suriani Binti Mohd Kasim раҳбарлигидаги илмий тадқиқот (Mara Technology Universi, Малайзия) марказида; Belfield pedagogical university (Germaniya) Fatih Universiteti Istanbul (Туркия) каби илмий даргоҳларда шахсни ривожлантиришга оид муаммолар кенг миқёсда ўрганилмоқда.

Демак, ривожланган давлатларда ҳам таълим олувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш, мустақил фикрлаш, касбий вазифаларни бажара олиш, ҳосил бўлган муаммоларни ижодий ечиш кўникмаларини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда, демак таълим олувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш масаласи долзарбдир.

Акмеология-бу инсоннинг етуклик босқичидаги ривожланиши, айниқса, бу ривожланишнинг энг юқори даражасига эришишдаги механизм ва қонуниятларни ўрганадиган табиий, ижтимоий, назарий ва гуманитар фанларнинг “туташган жойида” пайдо бўлган янги фан.

Акмеология грекча “акме”-чўққи, такомил, ниманингдир юқори босқичи, гуллаган давр маъноларини англатади. У илм фаннинг шундай тармоғики, инсонни ўз тараққиёт динамикасида, такомилли ҳамда ҳаёт фаолиятининг турли босқичларида инсоннинг энг кучли қобилиятларини намоён қилишнинг комплекс масалаларини ўрганади, яъни у шахсни ўз такомилли жараёнида, ана шу тараққиёт ва юксалишнинг объектив ҳамда субъектив омиллари доирасида тадқиқ этади.

Акмеология фанининг асосий вазифаси онгли фаолият субъекти бўлмиш шахсни турли фаолият жараёнларида, хусусан, танлаган касби, ихтисослиги доирасида ўз ижодий салоҳиятини тўла очиш ва амалда намоёни этишига боғлиқ бўлган билимлар, амалий кўникмалар, малакалар, технологиялар билан таъминлашдир. Акмеологик ёндашув эса, бўлажак мутахассисларда касбий ижодкорликни шакллантиришнинг илмий асоси сифатида таълим муассасаларида мазкур жараён иштирокчиларининг, касбий фаолиятнинг етук шахси ва фаол субъектлари тарзида намоён бўлишларига асосланади ҳамда уларнинг субъект ва мутахассис сифатида босқичма-босқич, узлуксиз ўзини-ўзи такомиллаштириш учун шароит яратади.

Касб-ҳунар коллежида акмеологик ёндашувнинг зарурияти ўқув-тарбиявий ва бошқариш жараёнида жамият томонидан қўйилган заковатли фикрловчи, муваффақиятларга эришишга ҳаракат қилувчи, мустақил индивидуал ривожланиш йўлини режалаштирувчи, давлат, жамият ва иш берувчилар талабларига жавоб берувчи, ижодкор, мулоқотга киришувчан, кадрлар тайёрлаш талабини бажаришни амалга оширишда кўринади.

Таълимнинг янги парадигмаси: “Акмеология фани кенг доирада, объектив ва субъектив омиллар, яъни бир-бирига ўзаро таъсир этувчи, таъсирлашув ёки ўзаро қарама-қаршиликларда унинг ривожланиши, шунингдек қонуниятлари ва механизмлар, “акме” атамаси билан аталувчи, инсоннинг ривожланишида унинг ўз юқори марраларни эгаллашига имкон берувчи ҳисобланади. Шунингдек, Л.В.Антропова, мактаб ўқитувчиларининг касбий тайёргарлиги бўйича акметехнологиялар, А.А.Бодалев, акмеология ва замонавий тарбия муаммолари, Н.В.Курбет, политехника коллежи ўқувчиларида касбий таълимни ривожлантириш омиллари ва акмеологик шароитлари масалалари бўйича илмий ишлар олиб борган.

В.Н.Максимова тадқиқот ишида педагогик акмеология аспектига асос солган ва “Акмеология: янги таълим сифати”; “Акмеология – инсон сифати ва ҳаёт сифати ҳақидаги фан; акмеологик таълим, ўз навбатида, таълим тизимида юқори сифатларга эришиш шарт-шароитлари ва таълим жараёни субъектлари

бўлган: таълим оловчи ва ўқитувчининг ривожланишини тадқиқ этади” деб кўрсатади. У замонавий мактаблар мисолида акмеологик ёндашувнинг таълим жараёни учун долзарблигини таълим сифати муаммоси сифатида тадқиқ этган.

Акмеологик ёндашув бўйича: А.М.Деркач касб-хунар таълимида акмеологик ёндашув, А.С.Глинский, акмеологик ёндашув ёрдамида ўқувчиларнинг билим олиш фаолиятини ривожлантириш, Л.Г.Грибенюк, гимназия таълимини лойиҳалашда акмеологик ёндашув, А.Т.Некрасова, акмеологик ёндашув касбий таълим сифатини оширишнинг асоси, В.О.Романова бўлғуси ўқитувчи-психологларнинг касбий дунёкарашини акмеологик ёндашув асосида шакллантириш, И.Н.Семенов, рефлексив-акмеологик ёндашув асосида узлуксиз таълимни инсонпарварлаштиришнинг методологик муаммолари, М.М.Шехтер, бўлғуси мутахассис-психологларнинг олий таълимда рақобатбардошлигини шакллантиришда акмеологик ёндашув каби масалалар юзасидан тадқиқот ишлари олиб борилган. Г.В.Миронова 15-20 ёшдаги илк ўспиринлик давридагилар шахсини акмеологик ривожлантириш, А.Г.Михайлов бўлғуси муҳандисларнинг касбий-креатив қобилиятини шакллантиришда акмеологик ёндашувни қўллашда дуал-амалий йўналтирилган ўқитиш, А.М.Леонтьев, акмеологик ёндашув-булғуси ҳаёт фаолияти хавфсизлиги ўқитувчиси касбий тайёргарлиги сифатини ошириш сифатида мақсадли ўқув дастурлари, фаол ўқитиш методлар ёрдамида интегратив шахсий сифатларни шакллантириш ғоясини илгари сурган.

Таҳлил этилган илмий ишларда акмеологик шарт-шароитларда таълим оловчиларни назарий билим, амалий кўникма ва шахсий фазилатларини турли йўллар билан акмеологик билимлар асосида шахсга йўналтирилган таълим технологиялари, илмий изланишга йўналтириб ўқитиш, ўқувчиларда мотивацияларини ошириб бориш каби кўплаб услублар тадқиқ этилган, лекин акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимини ташкил этиш, ўқув-билиш фаолиятида акмеологик касбий йўналтириш усуллари ишлаб чиқиш, ўқитишда таълимнинг педагогик-психологик-акмеологик

вазифалари интеграциясини таъминлаш, таълим-тарбия жараёнида акмешахс мутахассисни шакллантириш масаласи ўрганилмаган.

Касб-хунар таълими ўқувчиларини ўқитиш ва тарбиялаш, уларни муваффақиятли ижтимоийлашувга тайёрлаш, танлаган касб йўналиши бўйича замон талабларига жавоб берадиган мутахассис қилиб етказиш борасида “Акмеология” қуйидаги тамойиллардан келиб чиқади:

Биринчидан, мамлакатимизда демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо қилишда баркамол авлод тарбияси катта аҳамият касб этади. Келажагимиз пойдевори бўлган ёшларни тарбиялашда соғлом ижтимоий-ахлоқий муҳитни яратиш, таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилиш, миллий ва умуминсоний қадриятларни тиклаш ва эъзозлаш, ахлоқан пок, интеллектуал етук, юксак малакали мутахассис, илғор фикрли, салоҳиятли, билимли, жаҳон стандартларига жавоб берадиган юксак ғояли кадрларни тайёрлаш ҳозирги пайтда устувор вазифалардан бўлмоғи лозим.

Иккинчидан, замонавий тафаккур ривожига акмешахс қиёфасига ахлоқий муносабат зарур. Зеро, юрт равнақи, миллат ривожига, барқарорлигини акмешахсларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Демак, Ўзбекистонда баркамол авлод тарбиясида жисмоний, ақлий, маънавий каби уч асосий жиҳатга эътибор бериш ўта муҳим ва долзарб масала бўлиб, ижтимоий жараёнларнинг фаол кечишида муҳим омиллардан ҳисобланади, шахснинг интеллектуал бой, юксак маънавиятли акмешахс бўлиб етишиши “вақт ўзаги” элагидан ўтган маънавий меросга боғлиқлиги ёшлар онгига сингдириб борилиши лозим.

Учинчидан, Республикамизда янгиланиш ва тараққиёт жадал давом этаётган бир даврда жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий муаммолар билан бир қаторда ёшлар муаммосини республика олдидаги умумий вазифалардан айри ҳолда кўриб чиқиш мумкин эмас. Шу боис, ёшлар шахсининг шаклланиши, камол топиши муаммосини ўрганишда акмеологик билимлардан фойдаланиш устувор вазифалардан бири бўлиб қолмоғи лозим.

Акмеология шахс ривожланишининг етукликка эришиш даражаси босқичларининг феноменологияси, қонуниятлари, механизмларини ўрганади.

Шахснинг индивидуал ривожланиш йўлини, юқори ривожланиш босқичини ва унга эришиш шартларини ўрганувчи фанлар йиғиндиси:

– феномен [грек тилидан, *phainomenes* – пайдо бўлиш, руй бериш, ҳодиса]; акмеологик феноменлар–бу, биринчидан, одамнинг индивид сифатида мураккаб организм эгаси бўлиб дунёга келиши, шунингдек, жамиятда эгаллаган фаолиятига кўра ўрни, роли, турмуши, ҳаёт тарзига кўра шахс сифатида намоён бўлиши, шахс мураккаб тирик организм эгаси эканлиги, шахснинг ҳар томонлама объектив реалликда шаклланиши; иккинчидан, инсоннинг турмуш тарзи, ҳаёт фаолияти, жамиятдаги ўрни, акмеологик ҳодисалар.

Кўплаб фанлар классификациясида, жумладан онтогенез фан тармоғида инсоннинг ривожланиши болалик, етуклик ва кексайиш даврларига бўлиб ўрганилади.

Онтогенез-организмнинг юзага келгандан бошлаб то умрининг охиригача индивидуал ривожланиш йўлини ўрганувчи фан тармоғи. У қуйидаги фан тармоқлари билан узвий боғлиқ:

– педология[грек тилидан. *país (paidos)* – болалар+ логия, болалар ҳақидаги фан] – психологик, биологик, социологик, педагогик концепциялар йиғиндиси бўлиб боланинг ривожланиши ўрганилади;

– геронтология [грек тилидан *gerontos* – кексалик+ логия, кексайиш ҳақидаги фан] – тиббий-биологик ва психологик фанлар бирлашмаси бўлиб, инсоннинг кексайиш ҳодисаларини ўрганади;

– акмеология[грек тилидан, акме– юқори босқич– бирор нарсанинг юқори босқичи, шахс камолотининг энг юксак даражаси, логия-фан маъносида] – шахснинг юқори ривожланиш босқичларини ўрганувчи фандир.

Юнонлар инсоннинг нимагаки қодир бўлса, қобилияти ва имконияти қирраларини кўрсатишга хизмат қиладиган барча етуклик белгилари намоён бўлган умрининг шу қисмини “Акме” деб атаганлар. Акме –юнонча (“юксалиш”, “чўққи”) камолот, етуклик маъноларини англатади. Х.Шайхова акмеология ҳақида шундай дейди: “Акмеология-замонавий янги фан, унинг

муҳим вазифаси муайян касбкорликнинг юксак поғонага кўтарилишидаги турли жиҳатларни ўрганишдир.

Акмеологиянинг асосий мазмун-моҳияти-инсоннинг ҳар бир касб-хунарни илм-билим орқали чуқур эгаллаши, унинг жамият ривож, миллат равнақи, турмуш фаровонлиги ҳамда ижтимоий тараққиётнинг иқтисодий, сиёсий, маънавий-ҳуқуқий жиҳатларига ижобий таъсирини кучайтиришга хизмат қилишини чуқур англаши, ўз ижодий фаолиятини, касб-хунар соҳасидаги бурч ва маъсулиятини адо этишга сарфлаш мақсадида мукаммаллик ва камолотга эришиш жиҳатларини фанлар билан уйғунликда ўрганишдан иборат бўлиб, у инсоннинг ижтимоий-иқтисодий, маънавий дунёсида юксакроқ чўққиларга, касбий камолотнинг мукаммаллик босқичига эришиш муаммоларини ўрганади.

Акмеологиянинг вазифалари:

1. Етукликка эришиш босқичида инсоннинг ривожланишини комплекс ўрганиш;

2. Инсонларда микро-, макро- акманинг, микро- макро- оптимумнинг вужудга келиши;

3. Меҳнатнинг барча соҳаларида касбий моҳирликнинг вужудга келиши.

Ҳар бир инсонда ўзига хос етуклик ва ўзининг “акме”сига етиш вақти, унинг юқорилиги турлича бўлиб, уни қанча вақт давом этиши ҳам, ҳар бир инсонда ҳар хил бўлиши мумкин. Етукликка эришиш поғонаси қанчалик баланд, кўп қиррали, бой, ижтимоий улуғ ва новаторлик оригинал натижага эга бўлиши, унинг ҳаёт йўлига, яъни у ўз “акме”сига етиб келгунга қадар босиб ўтган ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий-психологик каби етукликка кўтарилишда тушган ҳолатларига боғлиқ.

Шу билан бирга унинг “акме”сини миқдор ва сифат кўрсаткичлари, инсондаги дунёқараш, шаклланган умумий ва махсус интеллект, маънавият, мафкура, ғоя кабиларнинг, креатив қобилятни ривожланганлиги билан аниқланади. Инсонлар фикрлари, қобилят, кўникма ва малакалари билан бир-бирларидан тубдан фарқ қилади. Шунга кўра уларнинг ҳосил бўлувчи ва баҳоланувчи “акме”си ҳам ҳар доим ҳар хил кўрсаткичларга эга бўлади.

Инсон касбни эгаллаш жараёнида акмеология илмий жиҳатдан уникликка эришишини таҳлил қилар экан, бунда албатта унинг касбни эгаллаши ва моҳирлик даражасига эришишини назарда тутлади. Шу нуқтаи назардан, касб-ҳунар коллежи ўқувчисини касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнида акмеологик ёндашувни қўллаш асосида таълим ва тарбияни ташкил этиш уни маҳоратли касб эгаси даражасига эришиши йўлида илмий иш олиб бориш назарий ва амалий аҳамиятга эга.

Акмеология ёш давларининг турли босқичларида ижтимоий англаш, шахсий муваффақият, ижодий ютуқ каби кўринишдаги касбий фаолият маҳсулдорлигига эътибор қаратган ҳолда турмушдаги воқеа-ҳодисалар аспектини ўрганар экан, унинг вазифаси – ҳаёт фаолиятини касбий маҳоратини энг юқори даражагача ривожлантириш ва такомиллаштириш воситасини ишлаб чиқишдан иборат.

Ўсмирнинг бошқа ёш давларидан фарқланадиган ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, улар ҳис-туйғу ва иродавий сифатларда ўз ифодасини топади. Ўсмир ҳаётни илк бор шахс сифатида фаол илмий билишда иштирок эта бошлайди, биринчи навбатда фақат нарса ва ҳодисаларнинг аломатларини эмас, балки уларнинг умумий ва объектив қонунларини англаб етиш, тушуниш имкониятига эга бўлиб боради.

Инсоннинг илк ўспиринлик даврида яхлит ривожланишнинг интеграл сифат кўрсаткичлари сифатида касб-ҳунар коллежининг битирувчисини онтогенез ва социогенез жараёнлари ўзаро таъсир шарт-шароитлари ижтимоий уникликка эришишига олиб келади.

Замонавий таълим муассасаси учун акмеологик ёндашув бугунги кунда келажакли ва истиқболли бўлиб, унинг моҳияти шундан иборатки, юқори марраларга эришишга таъсир этиш мумкин бўлиши учун субъектга комплекс текширув ўтказилиши ва яхлитлигини қайта тиклаши, уникликка эришишга ўтишда, унинг индивид, шахс ва субъект сифатида-фаолият характеристикаси барча ўзаро алоқадорликлар ва вужудга келтирувчи сабаблар билан биргаликда ўрганилади .

Бу таълимдаги инновацион ёндашувлардан бири бўлиб, ўқувчи ўз, шахсий акмесини аниқлаб олиши учун унда ўша танлаган ихтисослигига нисбатан

кучли ундовчи мотивлар, ҳаётда эса муваффақиятларга эришиш мотиви ёки ютуқларга эришиш эҳтиёжи кучли ривожланади. Ўқувчини касбий фаолиятга тайёрлашда, ундаги шахсий сифатлар ва фазилатлари, унинг индивидуал қиёфасида намоён бўлади.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчисини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш, миллий истиқлол ғояларида баркамол шахс, комил инсон ғояси етакчилари сифатида берилган экан, бунга ўқувчининг ўз имкониятларини ривожлантиришга ўзлигини англаш орқали, ҳар бир тараққиёт босқичида ўз “акме”си - баркамоллик маррасининг нималар ва қандай омиллар ҳисобига ривожланиш мумкинлигини аниқлашимиз лозим.

Касб-ҳунар коллежларида таълим-тарбия жараёнида акмеологик ёндашув асосида таълим сифатини ошириш, битирувчиларнинг касбий тайёргарлиги даражаларини ошириш муаммосини ечишга ҳисса қўшиш мумкин.

Акмеологик ёндашув касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларининг самарали касбий шаклланиши, уларда касбий фаолият ва ишлаб чиқаришга нисбатан ижодий муносабат ҳамда онгли ёндашувни қарор топтириш, уларнинг ҳар томонлама баркамол шахс бўлиб вояга етишишига ёрдам беради.

Акмеологик ёндашув - таълим мазмуни, таълим технологиялари ва ўқувчиларни тарбиялаш ва ўқитиш, таълим муассасасини бошқаришда функционалликдан ривожланишга ўтишига, таълимнинг барча субъектларида тизимлаштирилган билиш мотивлари, таълим олиш ички эҳтиёжга айланиши, ижодий тафаккурда асосий бошловчилик эвазига таълим сифатини салмоқли ошишига ҳисса қўшади.

Акмеологик мукамаллик чўққисига интилиш бу-инсон ҳаётининг ажралмас хусусияти бўлиб, бу ибора орқали шахсий, касбий ривожланиш ва ўз-ўзини такомиллаштиришга мойилликни англатади.

Касб-ҳунар таълимида акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг ўзига хос хусусиятлари:

-касб-ҳунар коллежларида замонавий илмий билимларни эгаллаган, мустақил фикрлаш ва муаммоларни ечиш имкониятига эга бўлган маънавий жиҳатдан бой шахсларни шакллантиришда, ҳаётий талаблар даражаси, илмий

билимларнинг ҳажми кенгайиб, илмийлик даражаси чуқурлашиб бориши, мантиқий фикрлаш каби талабларнинг қондирилишини;

-коллеж битирувчиларида касбий фаолият ва ишлаб чиқаришга нисбатан ижобий муносабат ҳамда онгли ёндашувни қарор топтиришда, касбий шакллантиришга эришиш, уларнинг ҳар томонлама баркамол вояга етишишини таъминлашни қамраб олади.

Акмеологик йўналтирилган таълим жараёнида назарий касбий билимлар, амалий касбий кўникмаларни ҳосил қилишда акметехнологиялардан унумли фойдаланилади, касбий креатив қобилият ва компетентлик шакллантирилади ва ривожлантирилади, ўқувчида касбий акме йўналганлик ҳосил қилинади. Бунинг натижасида касбий акмешахсни шакллантиришга эришилади (1.2.1-расм).

Касб-ҳунар коллежи ўқувчисининг касбий-шахсий ривожланиш жараёнини технологик таъминоти ва назарий-методологик жиҳатларини ишлаб чиқишни тақозо этади. Бу вазифани ҳал этилиши, касб-ҳунар коллежи ўқувчисини яхлит касбий фаолиятни эгаллаши, яъни унинг касбий ҳаракатчанлик ва рақобатбардошлик асосида муваффақиятли ижтимоий-касбий йўналтириш омилини таъминлайди.



1.2.1.-расм. Ўқувчини касбий фаолиятга тайёрлаш

Акмеологиянинг асосий категорияларидан мукамаллик, юксаклик, олий даража каби тушунчалар кундалик турмушда ишлатилиб келинган бўлсада, ижтимоий-фалсафий ва ахлоқий нуқтаи назардан махсус илмий тадқиқот сифатида тўла ўрганилмаганлиги Г.Тиллаева томонидан эътироф этилади.

Ҳар бир таълим олувчи шахсида жамиятнинг долзарб муаммоларини, мақсад ва вазифаларини тасаввур қилиш, билим, кўникмаларни ривожлантириш ҳамда ўз фаолиятида акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш мумкин.

Акмеологик ёндашув тушунчаси кўп қиррали бўлиб, ҳар бир шахс фаолиятининг аниқ ҳолатларини кўриб чиқади ва шахс ривожланишини ёритиб беради. Шахснинг ўсмирлик ва ўспиринлик давридаги шаклланишини ҳар томонлама илмий тадқиқ этишда, акмеологик ёндашув шахсни акмеологик ривожлантириш муаммоларини комплекс ўрганишни таъминлайди.

Акмеологик ёндашувда субъектнинг ёш давлари босқичларида, унинг индивидули, шахсий ва субъектив-фаолиятли тавсифи биргаликда ўрганилади, субъектнинг яхлитлигини тиклаш, юқори даражага эришиши учун таъсир қилиш ва комплекс тадқиқот олиб боришни ўз ичига олади [88,95,156]. У таълим мазмунига, таълим технологияларига ва ўқувчиларни тарбиялаш ва ўқитишга, таълим муассасасини бошқаришда функционалликдан ривожланишга ўтиши, бунда таълимнинг барча субъектларида тизимлаштирилган билиш мотивлари, таълим олиш ички эҳтиёжга айланиши, ижодий тафаккурда асосий бошловчилиги эвазига таълим сифатини салмоқли ошишига ҳисса қўшади.

Э.Ф.Зеер шахснинг касбий ривожланишини қуйидаги босқичларга ажратган: касбий тайёргарлик, касбий мослашиш, касбга эга бўлиш ва маҳорат. Ҳар бир шахснинг тараққиёт давларига мос равишда ривожланиши унинг меҳнати маҳсулдорлигига эришишни таъминлайди, шахснинг жамиятдаги мавқеини мустаҳкамлайди.

И.Ч.Лернер, В.А.Сластенин кабиларнинг илмий ишлари таҳлилидан қуйидаги хулосага келиш мумкин: таълим олувчиларни касбий фаолиятга

тайёрлашда, уларда касбий фикрлашни ривожлантириш, интеллектуал жараёнлар кечишининг хусусиятларини, ўқув жараёнининг кўп омиллигини ҳисобга олиш, таълимда ўқувчилар шахсини янада самарали ривожланишларига имкон берувчи шакл ва методларнинг қўлланилишига ёрдам беради ҳамда унинг касбий тайёргарлигининг зарурий шарти ҳисобланади.

Шунга кўра, касб-ҳунар таълимида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни ривожлантириш ишларини янги босқичга кўтариш, ўқитувчиларнинг касб даражаси ва малакасини муттасил ошириб бориш асосида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан юксалтириш, касб таълими мазмунини қайта куриб чиқиш, замон ва истиқбол талабларига уйғунлаштириш, модернизациялаш зурурияти (ўзбек тилининг изоҳли луғатида “Модернизация” тушунчасига - “замонавий талаб ва дидга мослаб ўзгартириш, замонавийлаштириш” - деб изоҳ берилган) келиб чиқади.

Бу ўқувчиларнинг ижодий салоҳияти намоён бўлиши ва фаоллашишига кўмаклашувчи, индивидуал истеъдодларни ва ҳар бир ўқувчининг қобилиятлари ҳамда хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда билимларни эгаллаб олиш жараёнида мустақил фаолият кўникмаларини шакллантирувчи ва ривожлантирувчи таълим муҳитини яратиш, ўқув жараёнига ўқитишнинг инновацион технологияларини, илғор услубларни кенг жорий этиш, таълим жараёнини муттасил ривожлантириб боришни талаб этади.

Акмеологияда инсоннинг онтологик ўзига хос хусусияти шундаки, унинг моҳирлик даражаси унинг биологик, ижтимоийлик, фаоллик ва руҳий ҳолати билан боғлиқ. Инсоннинг физиологик-психологик етуклиги, унинг ақли, сезги, иродаси, шахсий етуклиги, интеллекти билан боғлиқ, ҳамда субъект сифатида қобилиятлар ва юқоридаги кўрсаткичлар билан умумий алоқада бўлади. Уларнинг барчаси бир вақтнинг ўзида инсоннинг ижодий фаолиятда индивид, шахс, субъект сифатида “акме” даражасига чиқиш вақти доимий равишда тўғри келмайди, баъзи ҳолларда нисбий мос келиши мумкин.

Шунинг учун акмеология етукликнинг барча босқичларига эришишга объективлаштирган табиий ҳаёт тарзини ташкил этиш ҳамда оила, давлат, жамият, ўқув ва меҳнат жамоаларида макро-, мезо-, микроижтимоийлик натижалари ва механизмларига босқичма-босқич ўтади. Шу сабабли акмеологик нуқтаи назардан касб-ҳунар коллежи ўқувчисини ривожланиш жараёнини, етукликка эришишнинг объектив ва субъектив шарт-шароитлари, жамиятдаги кўп йўналишли фаоллиги, бутун ҳаёти давомида давом этадиган ўзаро боғлиқ бўлган, юқори касбий малакага эришиши лозим.

Акмеология – интегратив (инсонни ўрганувчи бир неча фанларни ўзаро боғланган, умумлаштирувчи) фан бўлиб, шахснинг психологик ва касбий етуклигини, инсоннинг ҳаётидаги ҳар бир ёш давларида энг юксак даражага эришиши қонуниятларини ўрганади. У шахснинг акме даврида психик ривожланиш (акме -грек. тилидан-чуққи, энг юксак даража, яъни жисмоний, (интеллектуал) ақлий, ахлоқий даражаси), қонуниятларини тадқиқ этади, ҳамда инсонни ривожланиши, етукликка етишидаги пиллапоялари ва унинг энг юксак даражага эришиши, фаолиятнинг субъекти -шахс сифатида ўрганади.

Акмеология илмий нуқтаи назардан касбкорлик ва ижодкорлик муносабатида олиб қаралади. Бунда қуйидаги категориялар фарқланади:

- ижодий индивидуаллик;
- индивидуал ўсиш ва такомиллашиш жараёни;
- ўз имкониятларини амалга ошириш сифатидаги креативлик.

Ўқувчининг ижодий индивидуаллиги қуйидагилардан иборат:

- интеллектуал-ижодий ташаббус;
- билимлар кенглиги ва чуқурлиги интеллектуал қобилияти;
- зиддиятларга нисбатан хушёрлик, ижодга танқидий ёндашув, вужудан яратувчиликка курашчанлик қобилияти;
- ахборотларга ташналик, муаммолардаги ғайри одатийликка ва янгиликка бўлган ҳис-туйғу, маҳоратли касб эгаси бўлишга, билишга бўлган чанқоқлик.

Ижодкорлик фан ва амалиётда маълум бўлмаган янги ғояларни ўқувчининг таҳлил қилиши, турли янги техник, ижодий ечимларни ўрганиши, ишлаб чиқиш, синаб кўриш ва таққослаш каби тадқиқотчилик тавсифидаги вазифаларни амалга оширишни ифодалайди.

Бу жараён ўқувчининг билим савиясини оширувчи ва мустаҳкамловчи, фаол ва мустақил фикрлаш хислатлари, маънавий-маърифий савиясига сезиларли ўсишига ва келажақда ҳақиқий ижодкор шахс, акмешахс бўлиб етишишига хизмат қилиши билан аҳамиятлидир.

Акмешахс-акмеологиянинг асосий предмети бўлиб, унинг мазмун-моҳияти-инсоннинг ҳар бир касб-ҳунарни илм-билим орқали чуқур эгаллаши, унинг жамият ривожини, миллат равнақини, турмуш фаровонлигини ҳамда ижтимоий тараққиётнинг иқтисодий, сиёсий, маънавий-ҳуқуқий жиҳатларига ижобий таъсирини кучайтиришга хизмат қилишини чуқур англаши, ўз ижодий фаолиятини, касб-ҳунар соҳасидаги бурч ва масъулиятини адо этишга сарфлаш мақсадида мукаммаллик ва камолотга эришиши жиҳатларини фанлар билан уйғунликда ўрганишдан иборат бўлиб, у инсоннинг ижтимоий-иқтисодий, маънавий дунёсида юксакроқ чўққиларга, касбий камолотда мукаммаллик босқичига эришиш муаммоларини ўрганади.

Бу ерда ёшларни акмешахс сифатида тарбиялаш, ўқувчиларнинг касб-ҳунарни чуқур эгаллаши, ҳар бирининг юрт тинчлигини, Ватан равнақини ва халқ фаровонлигига ўз ҳиссаларини қўшишлари лозимлигини чуқур англаши, касбий етукликнинг юқори даражасига, ижодий фаолиятда, ижтимоий-иқтисодий, маънавий дунёсида юксакроқ чўққиларга, касбий тайёргарликда мукаммалроқ босқичларга эришишини таълимда акмеологик ёндашув асосида таъминлаш мумкин.

Тадқиқотлар кадрларни тайёрлашда шахснинг касбий шаклланишини ўрганишга қаратилган ёндашувларни бешта асосий йўналишга ажратиб кўрсатади:

1. Касб танлаш билан боғлиқ ёндашувлар. Мазкур ёндашув мактаб ва касб-ҳунар таълими муассасалари ўқувчилари таълимига оид бўлиб, уларнинг

турли касбларга бўлган қизиқишларини ўрганиб чиқиш, шу қизиқишларни ривожлантириш борасида ишларни қамраб олади.

2. Фаолиятли ёндашув асосида ўқувчининг бўлажак касбий фаолият шароитлари билан боғлиқ қобилиятларни шакллантириш муаммоси масаласи ўрганилади. Айнан шу касбни танлаш асосида муҳим касбий жиҳатларнинг шаклланишида ўқувчи шахсида юзага келган психологик ўзгаришлар даражаси аниқланади.

3. Компетент ёндашув касб таълимида кадрларни тайёрлашда асосий эътиборнинг тайёрланаётган кадрнинг сифатли мутахассис бўлиб етишишига қаратилиши билан ажралиб туради, бугунги кунда бу борадаги муаммолар ечимини ишлаб чиқиш алоҳида долзарблик касб этади. Касбий таълим мазмунининг такомиллашиб боришида таклиф этилаётган акмеологик ёндашув касб-хунар коллежи битирувчисининг касбий аҳамиятли сифатларини белгилаб беришга хизмат қилади.

4. Акмеологик ёндашувда энг юқори касбий малакалар ва натижаларга эришиш муаммолари тадқиқ қилинади. Касб-хунар таълими жараёнида акмеологик ёндашувнинг моҳияти касбий мотивацияни кучайтириш, ижодий потенциални рағбатлантириш, касбий фаолиятда муваффақиятга эришиш учун шахсий имкониятларни аниқлаш ва унумли фойдаланишга интилиш билан билан белгиланади.

5. Комплекс ёндашув. Шахснинг комплекс шаклланиши ўрганилади – бир томондан, касб ва билим эгаллаш фаолиятига, иккинчи томондан, касбий таълим самарадорлигига таъсир этувчи фаолиятли ёндашиш, касб танлаш ва эгаллашга бўлган ёндашувда касбга қизиқтиришда ўқувчиларнинг қизиқиш ва эҳтиёжларидан келиб чиқиш зарурлиги эътироф этилади.

Акмеологик ёндашув асосидаги касбга йўналтирилган ўқитишда юқори малакали мутахассислар тайёрлаш қуйидагилар асосида таъминланади:

а) ўқитишнинг узлуксизлиги, фанларни ўзлаштириш самарадорлиги ошади;

б) ўқитишни жадаллаштириш бунинг натижасида ахборотнинг кўп қисми, индивидуал ва мустақил ишлаш пайтида, компьютер тармоқлари орқали ўзлаштирилади;

в) ўқишни мувофиқлаштириш, ўқувчи ўз қобилиятига кўра билим олиш имкониятига эга бўлади;

г) мутахассислик учун энг зарур бўлган билимларни чуқурлаштириб ўқитиш, ўқувчиларни иқтидорига қараб йўналтириш ва уни ривожлантириш мумкин бўлади.

Фикримизча, ўқувчини касбий фаолиятга тайёрлашда юқори марраларга эришишини таъминлашда акмеологик ёндашув асосида касбий йўналган ўқитиш тизимини амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунида “Ўқитишнинг илғор шакллари ва янги педагогик технологияларни, таълимнинг техник ва ахборот воситаларини ўқув жараёнига жорий этиш” ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида “Таълим беришнинг илғор педагогик технологияларини, замонавий ўқув-услубий мажмуаларни яратиш ва ўқув-тарбия жараёнини дидактик жиҳатдан таъминлаш” белгиланган ва ҳозирда меҳнат бозорини шакллантириш босқичида мутахассисларнинг етуклиги аҳамияти ортиб бормоқда. Бунда мутахассислар фаолиятининг йўналишини кенгайтириш зарурати юзага келади, катта ахборот интеграциялашган билимлар ҳажмидан энг аҳамиятлисини танлаш муҳим бўлиб, битирувчилар ундан турли касбий вазиятларда самарали фойлана олишлари учун уларнинг фаолиятларига оид билимлар ва усуллар тизими, шахсни ҳар томонлама шакллантирилиши лозим.

§.1.3. Касб-ҳунар коллежида акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг педагогик-психологик омиллари

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 2017

йил 14 мартдаги қарорига мувофиқ, бугунги кунда касб-хунар коллежларидан қайтадан шакллантиришда замонавий илмий билимларни эгаллаган, мустақил фикрлаш ва муаммоларни ечиш имкониятига эга бўлган маънавий жиҳатдан бой шахсларни шакллантириш, ҳаётий талаблар даражаси, илмий билимларнинг ҳажми кенгайиб, илмийлик даражаси чуқурлашиб бориши, мантиқий фикрлаш каби талаблар қондирилишини акмеологик ёндашув асосида таъминлаш мумкин.

Касбий билимларни шакллантириш, касб фаолиятига тайёрлашни такомиллаштириш муаммоларини кенгроқ ўрганиш, касбий фаолиятга тайёрлашни, ўқувчининг имкониятларини такомиллаштириш ва ривожлантириш мақсадлари, ўқув мазмунини танлаш ва тузишга ижодий ёндашувни талаб этади. Ушбу вазифани акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш орқали бажариш мумкин.

Акмеологик ёндашув:

- таълим олувчиларнинг соғлиғини мустаҳкамлаш ва сақлаш, касбни муваффақиятли эгаллашга эришиш, ижтимоий ва меҳнат фаолиятига тайёрланиш ривожини, таълим ва тарбия масалаларини муваффақиятли ҳал этиш;

- қайта фикрлаш, ижодий тафаккур қилиш, таълимнинг ички эҳтиёжга айланиши, барча субъектларда таълимнинг тизимлаштирилган билиш мотивлари бўлиши, касб-хунар коллежини функционалликдан ривожланишга ўтишида таълим сифатини ошириш имконини беради.

Инсоннинг шахс, индивид, фаолият субъекти сифатида шаклланишида муҳим ижобий ҳолатларни белгилаш мумкин:

- ёш авлоднинг жисмоний соғломлиги таъминланади;

- таълим орқали ҳар бир инсонга табиат, жамият, инсон ўртасидаги ўзаро алоқадорлик ҳақидаги билимлар берилади, ушбу билимларни амалиётда бутун умри давомида қўллашнинг кўникма ва малакалари шакллантирилади;

-тарбия орқали ёшларда ўз-ўзига, жамиятга, ўз юртига, меҳнатга, бошқа инсонларга бўлган муносабатлари, миллий ғоя ва мафкура, ифтихор туйғулари, комил инсон сифати шакллантирилади.

Акмеологик ёндашув муаммоси бўйича Н.В.Кузьмина - таълим тизимини ўрганишга тизимли ёндашув, мураккаб турли билиш жараёнларида ёндашувлар интеграцияси; Б.Ананьев-инсонни индивид сифатида ўрганишда яхлит ёндашув масаласини тадқиқ этган.

Н.В.Кузьмина ва Б.Ананьевлар акмеологик ёндашувни касбий фаолият субъектига қўллаб, турли касб эгалари касбийлашув даражасига эришиш мумкинлиги, ёш даврлар аҳамиятга эга эканлиги ва инсон ўзини-ўзи ижодий ривожлантириши, ўзини-ўзи намоён қилиш ҳолатларини, аниқ ёш даврларида билимларга, фаолиятга тайёргарлик тизимини яратиш имконини беришига ишонч ҳосил қилишган.

Акмеологик ёндашувнинг аҳамияти шундаки, у шахсни индивидуал ўрганишга, инсонни фаолияти тавсифи билан биргаликда, ўзаро алоқадорликда, уни ривожланишида юқори даражаларга эришишига ёрдам беради.

В.Г.Заикин касбий фаолиятга тайёрлашда-акмеологик ёндашувни акмеологик муаммоларни ечиш имконини берувчи усуллар, методлар, таълимлар мажмуидан иборат деб қарайди.

Акмеологик ёндашув, эрта ўспиринлик даврида шахсни акмеологик ривожлантириш муаммоларини комплекс ўрганишни таъминловчи ёндашувлар мажмуида кўриб чиқади: муаммоли-интегратив (К.В.Петров), субъект-фаолиятли ёндашув, субъект-субъектнинг ўзаро таъсири ва маҳсулдор мулоқот (С.Л.Толстов); рақобатбардошли, муҳандис-психологик, рефлексив-қадриятли, ижтимоий-психологик, омилли, функционалли, қиёфавий, функционал-ролли, шахсий-фаолиятли (И.Л. Логова); рефлексли-акмеологик, қуйидаги жиҳатларни ажратиб кўрсатувчи: ёш даврлари, таълимий, касбий, креативли, рефлексивли (И.Л.Семенов).

Акмеологик ёндашув доирасида асосан, М.М.Шехтер, А.Г.Михайлова, И.Н.Семенов томонидан педагогик, Г.Р.Сибигатулина томонидан давлат

хизматчилари, Н.Гришина, А.Ляшенко, Г.Флипповалар томонидан ижтимоий ходимлар, И.Базанов юристлар, А.Деркач, В.Григорьевлар бошқарув кадрлар соҳасида касбга муваффақиятли эришиш масаласини тадқиқ этган.

Касбий ривожланишнинг асосий жиҳатлари: О.В.Москаленко томонидан, касбий ўз-ўзини англаш; А.А.Степанова, М.А.Щукина томонидан касбий ўз-ўзини такомиллаштириш мазмуни ўрганилган.

Юқорида қайд этилган илмий изланиш йуналишларида, ўқув-касбга тайёргарлик фаолиятида шахсни акмеологик ривожлантириш бўйича асосан педагогик фаолият, педагог касбида шахс ривожлантирилишига оид илмий изланишлар олиб борилган. Бу илмий изланишларда ўқув-касбга тайёргарликни махсус шакллантириш фаолиятининг бошланғич синов ҳолати (15-16 ёш), ўзини-ўзи ривожлантириш фаолиятини йўлга қўйиш (17-18 ёш) ва касбий фаолиятни бошланғич старт (19-20 ёш) деб белгиланган.

Чет эл психологлари томонидан бир қатор пухта илмий-методологик негизга эга бўлган шахснинг ривожланиши назариялари ишлаб чиқилган:

Л.И.Божович шахс шаклланишини муайян даврларга бўлишда мотивларга асосланади ўз ўрнини белгилаб олиш (топиш) даври - 15 ёшдан 17 ёшгача деб белгилайди;

Д.Б.Эльконин шахс шаклланишида катта ўсмирлик ёки илк ўспиринлик ёш даври - 16 ёшдан то 17 ёшгача; асосий фаолият - ўқиш-касб танлаш даври деб белгилаган;

А.А.Люблинская шахс тараққиётини муайян босқичларга ажратишда педагогик психология позициясидан турган ҳолда фаолият нуқтаи назардан унга ёндашади у юқори синф ўқувчиси даври - 15 ёшдан то 18 ёшгача деб кўрсатган.

Таниқли психолог А.В.Петровский инсон тараққиётида шахсни таркиб топтиришнинг социал-психологик нуқтаи назардан ёндашиб, ўзига хос оригинал классификациясини яратди. Ушбу назария негизида болалик, ўсмирлик, ўспиринлик даврларида юксалиш, етукликка интилиш ғояси ётади. Д.И.Фельдштейн бошқа тадқиқотчилардан фарқли ўлароқ, ўсмирлик даврини уч

босқичга ажратади. Унинг мулоҳазасига кўра, биринчи босқич (10-11 ёш) ўзига муносабатни кашф қилишдан иборат бўлиб, ўзини шахс сифатида ҳис қилиш ва қатъий қарорга келиш билан яқунланади. Иккинчи босқич 12-13 ёшдаги ўсмирларни ўз ичига олиб, бир томондан, ўзини шахс сифатида тан олиш, иккинчи томондан, ўзига салбий муносабатда бўлиш хусусиятига эга. Учинчи босқич 14-15 ёшли катта ёшдаги катта ўсмирлардан иборат бўлиб, тезкорликда ўзини-ўзи баҳолашга мойил муносабати билан тавсифланади. Д.И.Фельдштейннинг шахс ривожланиши назарияси онтогенезда юз берадиган барча психологик ҳолат ва фазилатни изоҳлаб бериш имкониятига эга эмас. Лекин у таълим-тарбия сифатини оширишга ва такомиллаштириш жараёни (фаолияти) га ижобий таъсир ўтказиш хусусияти билан амалий аҳамият касб этади.

И.В.Дубровина, шунингдек Э.Ғозиев томонидан ўсмирлик ва ўспиринлик даврида шахс ривожланиши, ўсмирлар муаммосига эътиборни кучайтириш зарурлигининг асосий сабаблари қуйидагилар деб кўрсатилган:

- 1.Фан ва техника ривожланиши натижасида маданият, санъат ва адабиёт, ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларнинг ўзгараётгани;
- 2.Оммавий ахборот кўламининг кенгайиши туфайли ўсмирлар онглилиги даражасининг кўтарилганлиги;
- 3.Ўғил ва қизларнинг дунё воқеаларидан, табиат ва жамият қонунларидан, тарихдан етарли даражада хабардорлиги;
- 4.Уларнинг жисмоний ва ақлий камолоти жадаллашгани;
- 5.Ошкоралик, ижтимоий адолат, демократия муаммоларининг ижтимоий ҳаётга кириб бораётгани.

Ушбу ёш давларида шахсни акмеологик ривожлантириш механизмлари унинг шахсий психологик ривожланишининг ўзига хос хусусиятларини шаклланиши билан боғлиқ. Бунда шахснинг акмеологик ривожланиши турли ва ҳар хил тезликдаги ривожланиш компонентларига эга бўлиши мумкинлиги эътиборга олинади.

Акмеологик ёндашувда мутахассиснинг имкониятларини такомиллаштириш ва ривожлантириш мақсадлари ўқув мазмунини танлаш ва

тузишга ижодий ёндашувни талаб этади. Унда фақат маълум ахборотлар ва далилларни ўзлаштириш, қонун-қоидаларни ёд олиш, амалий масалалар ва муаммоларни ҳал этиш ўқувларини ўргатиш эмас, балки энг аввало бўлажак касбий маҳорат фаолиятининг унинг қонуниятлари, муаммолари, ўзаро алоқалари ва ривожланиши истикболлари билан биргаликдаги тарбиявий жиҳатларини амалга ошириш даражасига мансуб бўлган хусусиятлар ажралиб турган жараён устун бўлади.

Акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида интенсив касбий тайёргарликни амалга ошириш, касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш масаласи, таълим ва тарбия узвийлигида амалга оширилади. Таълим жараёни ўз мазмун-моҳиятига кўра бўлажак мутахассис учун касбий фаолиятни муваффақиятли амалга оширишда зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш ҳамда ўз-ўзини касбий ва шахсий шакллантириш даври ҳисобланади. Касбий таълимнинг мазкур даврида бўлажак мутахассис касбий, интеллектуал, ижодий ва инновацион шаклланиш босқичларида фаол субъект сифатида иштирок этади.

Касбий таълим жараёни бўлажак мутахассисда касбий ва шахсий тайёргарликни шакллантириш, уни меҳнатга, мустақил ҳаётга тайёрлаш жараёни бўлиб, унда қуйидаги шахсий фазилатлар, яъни унинг иймон – эътиқоди, дунёқараши, билими, ижтимоий эҳтиёжи ва фаоллиги, юксак маданияти, одоб – ахлоқи, фуқаролик бурчларини ҳис қилиши, маънавияти, талабчанлиги, масъулиятлилиги мақсадга интилиши, инсонпарварлиги, дунёқараши, ҳуқуқий ва иқтисодий билимдонлиги ва бошқалар шаклланиши лозим. Бу ўқувчига шахсий ва касбий хусусиятларни ўзида тарбиялаб боришга кўмаклашади.

Касб-ҳунар коллежида ўқитишнинг дастлабки даврида ўқувчилар содда бошланғич кўникмаларни эгаллайди, меҳнат ҳаракатларини номукамал, секин бажаради, ҳар бир ҳаракатни онгли равишда кузатиб назорат қилиб боради. Дастлабки кўринишдаги кўникма ҳаракатни мақсадли равишда такрорлаши натижасида малакага ўта боради, бунда бир шароитнинг ўзида ўша ҳаракатлар

енгил ва осон, бажарилишини онгли назорат қилмасдан, худди автоматик ҳаракатлардек бажарилади.

Малака шакллантирилган кўникманинг машқлар давомида ҳосил бўлган автоматлашган компонентиدير. Ҳар бир янги кўникма ҳар доим ҳам анализ ва синтез натижаси, илгари маълум бўлган билимларга янгиларни қўшилишидир, малака эса бир ҳаракатнинг ўзини кўп марталаб такрорлаш натижасидир.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчисини муайян мутахассислик йуналиши бўйича етарли билим, кўникма ва малакага эга бўлиши, унинг касбий компетентлигини белгилайди. Компетентлик - шахснинг ўзлаштирган муайян билим, кўникма ва тажрибасини ижтимоий-касбий соҳадаги аниқ вазиятлардаги муаммо ва вазифаларни ечишга қодирлик даражаси, яроқлилиги.

Касб-ҳунар таълимида акмеологик ёндашувни жорий этишнинг педагогик шарт-шароитларидан бири - компетентлик ҳисобланади. “Компетентлик” сўзи (унинг илдизлари лотинча *competens* - яъни мос келувчи, қобилиятли) ўз семантикасида икки хил маънога эга:

- 1) чуқур билимга эгалик, пухта биладиган;
- 2) компетент, маълум соҳадаги янгиликлардан хабардорлик.

Педагогикада компетент сўзи (лотинча *competere* - эришиш, мос келиш, тўғри келиш) мазкур шахс эга бўлган билимлар, тажриба масалалари доираси сифатида аниқланади ва лавозим йўриқномаларида ёки бошқа меъёрий ҳужжатларда мустаҳкамланади. Педагогик луғатда «компетентлик» - шахснинг маълумоти даражаси бўлиб, у билишга оид ёки амалий фаолиятнинг назарий воситаларини эгаллаш даражаси билан белгиланади. М.А.Белякова ўз тадқиқотларида ҳозирги вақтда ёш мутахассисларнинг ишга жойлашишига таъсир этувчи энг жиддий омиллар сифатида уларнинг мустақиллиги, ташаббускорлиги, коммуникабеллиги, ишга жойлашишга интилиш ва бошқа шу каби касбий компетентлик ва шахсий сифатлар иштирок этишига далиллар келтиради.

Н.А.Муслимов, компетент шахснинг маълум предметлар ва жараёнлар доирасига нисбатан берилувчи ва уларга нисбатан сифатли, маҳсулдор фаолият

учун зарур. Ўзаро боғлиқ сифатлари йиғиндисини (билимлар, кўникмалар, малакалар, фаолият усуллари) ўз ичига қамраб олади, деб фикр юритган.

А.М.Новиков "Компетентлик" тушунчасини "Касб маҳорати" тушунчасининг муқобили сифатида қараб чиқади. С.Е.Шилов компетентликни мутахассиснинг касбий фаолиятида ўз билимларини сафарбар қилишнинг умумий қобилияти сифатида таърифлайди.

Л.А.Степнова аутопсихологик компетентлик психологик механизмлардан фойдаланган ҳолда ички чеклашни бузиш, муайян салбий чеклашлар ва хусусиятлардан қисман ёки бутунлай халос бўлиш ҳисобига пайдо бўлишини тушунтиради. Аутопсихологик компетентлик қуйидагиларга йўналтирилган кўникмаларда ҳосил бўлади:

- ўзини-ўзи ташхислаш (ўзини-ўзи таҳлил қилишнинг мажмуавий кўникмалари, ўзини-ўзи баҳолаш, ўзини-ўзи англаши, ўз фикрига эга бўлиш, ўзини-ўзи бошқариши);

- ўзини-ўзи камчиликларини бартараф қилиш, тузатиш, коррекциялаш (салбий одатлардан халос бўлиш, стресслардан чиқа олиш, шахсий муаммоларни ечиш техникасига эга бўлиш);

- ўзини-ўзи ривожлантириш (шахсий хусусиятларни ўзгартириш техникасига эга бўлиш, ўзини-ўзи дастурлаштириш);

- ўзини-ўзи мотивлаштириш (ютуқлар образларини қабул қилиш ва шакллантириш, мақсадларни қўйиш, хусусий ресурсларни мустаҳкамлаш) Аутопсихологик компетентлик нуқтаи назаридан креатив қобилиятларни қуйидаги гуруҳларга тасниф этиш мумкин:

- 1.аутокогнитив қобилиятлар: “Мен” концепцияси кўринишида ўзи ҳақида янги турдаги билимлар (автобилимлар)ни шакллантириш ва ривожлантириш, рефлексия, идентификация, интериоризацияга, ўзининг қарашлари, эътиқоди ва установкаларини ўзгартиришга қобилиятлилики.

2. шахснинг типологик аутопсихологик ўзига хосликлари, ўзини-ўзи ривожлантиришнинг юқори имконияти билан боғлиқ, ўзини-ўзи

такомиллаштириш, шахс ўзини-ўзи ривожлантиришининг чекланганлиги билан боғлиқликда етукликка эришишдаги камчиликлар.

3.ўзини-ўзи намоён этувчи шахсда креатив мақомнинг мавжудлиги, ўзига, ҳаётга ижодий муносабатнинг мавжудлиги, ўзига-ўзи йуналганликнинг юқори даражада ривожланганлиги, ўзига ва уни ўраб турган атроф-муҳитга ишонч, ўз хоҳиш-истаклари ва эҳтиёжларини тўлиқ тушуниб етиш.

Демак, касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашда уларнинг физиологик, ақлий ва психологик жиҳатларини индивидуал ўрганган ҳолда, аутопсихологик ва касбий компетентликни шакллантиришни ривожлантириш мумкин.

Таълим жараёнининг асосий вазифаси янги илмий ҳақиқатларни кашф этиш бўлиб, бу ҳақиқатлар ижодий ўзлаштириш орқали юз беради, билимлар идрок этиш йўли билан эгалланади. У.Нишоналиев, “Таълим жараёнини уч қиррали деб қараш мумкин. Биринчи қирраси билим, иқтидор ва кўникмаларни малакага айлантириш жараёни, иккинчи қирраси шахсий сифатларни тарбиялаш ва учинчи қирраси шаклланган хислатларни ривожлантиришдан иборат”, деб кўрсатган. Бу уч вазифанинг муштараклиги таълимнинг ҳар хил воситалари, шакллари, методларини уйғунлаштириш йўли билан амалга оширилади.

Бундай акмеологик ёндашув ҳар бир ўқувчи шахсини индивидуал ривожлантириш, инсон ва жамиятнинг таълимга бўлган хилма-хил эҳтиёжларини қондиришга қаратилган кенг имкониятларни таъминлайди.

Акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитиш, ўз навбатида коллеж ўқувчиларининг касбий тайёргарлигини шакллантириш жараёни ўқитувчи ва таълим олувчи ўртасидаги интерактив ҳамкорликни ва мустақил – ижодий муносабатларни, касбий таълим мазмуни, баркамол шахс тарбияси ва унинг ижтимоий аспекти асосида модернизациялашни, инновацион таълимни талаб этади.

“Инновация” сўзи латин тилидан олинган бўлиб “янгилашиш, янгилик ёки ўзгариш” деган маънони англатади. В.А.Сластенин, “Педагогик жараёнда

инновация таълим-тарбияда янги мақсад, мазмун, метод, шакл ва усулларнинг киритилиши, ўқитувчи ва таълим олувчилар ҳамкорлигида ташкил этилади”. Педагогик инновация – педагогик фаолиятга янгилик киритиш, таълим-тарбия самарадорлигини ошириш мақсадида, таълим мазмуни ва ўқитиш технологиясининг ўзгаришидир. Инновацион таълим:

-таълим соҳасига киритилган ва киритилаётган янгиликлар;

-янгиланган, янги технологиялар асосида ташкил этилган жараёнлар.



1.3.1-расм. Касбий тайёргарликда инновацион- акмеологик муҳит тузилмаси

Таълим муассасасида инновацион таълимни жорий этиш, педагогик янгиликларнинг вужудга келиши, уларнинг жадал ўзгартирилиши ва амалиётга тадбиқ қилиниши учун инновацион муҳит вужудга келиши керак. Акмеологик ёндашув таълимдаги янги инновацион ёндашувлардан биридир, у бир неча тузилмавий йўналишлардан таркиб топган (1.3.1-расм).

В.А.Сластенин акмеологиянинг юксак профессионализмга, мутахассиснинг узоқ ижодий умр кўришига олиб келадиган субъектив ва объектив омилларини асослаб берган. Объектив омилларга олинган таълимнинг сифатини, субъектив омилларга эса инсоннинг истеъдоди ва қобилиятини, ишлаб чиқариш вазифаларини самарали ҳал қила олишидаги маъсулиятини киритган.

И.Н.Семенов интеллектуал ва шахсий рефлексияларни, В.В.Давидов ўз тадқиқотларида формал ва мазмун рефлексияни асослаб берган. И.С.Ладенко аналитик ва синтетик рефлексияни фарқлайди. Рефлексия шахснинг ҳаёт йўлини, унинг ҳаётий фаолиятини куришнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Рефлексия ўзини англаш жараёни бўлиб, ўзини-ўзи тарбиялаш асосида ётади. Чунки, у инсон билимининг ўзига, ўзининг ички дунёсига, рухий сифати ва ҳолатига қаратилганлигини таъминлайди.

Албатта, замонавий касбий таълим булғуси мутахассисларни тайёрлашда юқори сифат, уларнинг, мустақил ҳаётий ва шахсий муаммоларни еча олиш қобилиятларини ривожлантиришга шарт-шароит яратишга йуналтирилган бўлишида педагог кадрларнинг юқори салоҳияти ва интеллекти муҳим аҳамиятга эга. А.В.Мудрик, В.А.Сластенин, Н.Ф.Тализина ва бошқалар касбий индивидуал ижодкорликни ривожлантиришда ўқувчиларнинг ўз-ўзини ривожлантириш имкониятига эга бўлишлари мумкинлигини қайд этадилар. Ушбу муаммо акмеология предметига тегишли бўлиб, энг муҳим вазифа булғуси мутахассисларнинг потенциал имкониятларини ва фаоллигини ривожлантириш, уларнинг касб фаолиятида юқори даражаларга эришишига ҳаракат қилиш йуллари ва усуллари қидириб топишдан иборат.

Касб-хунар таълимини ривожлантириш ушбу жараённинг асосий иштирокчилари бўлган ўқитувчи ва ўқувчиларнинг дунёқараши ва тафаккуридаги ўзгаришларга, уларнинг компетентлигига бевосита боғлиқ. Ҳар бир ўқувчида юқорида таъкидланганидек, ўз шахсий акмесини аниқлаб олиши учун унда ўша танлаган ихтисослигига нисбатан кучли ундовчи мотивлар, ҳаётда эса муваффақиятларга эришиш мотиви ёки ютуқларга эришиш эҳтиёжи кучли ривожланган бўлиши керак.

Таълим жараёнида акмеологик ёндашувни қўллашда бўлажак мутахассисларнинг ижодий имкониятларини фаоллаштиришга таъсир кўрсатиш, уларда касбий мотивацияни ва фаолият жараёнида ютуқларга эришиш мотивациясини ривожлантириш, касбий тайёргарлик сифатини таъминлаш, ҳаётий ва шахсий муаммоларни мустақил ҳал эта олиш қобилиятини ривожлантириш учун таълим муассасасида муайян ижтимоий-педагогик шарт-шароитлар яратиш муҳим.

Касб-хунар таълимида акмеологик ёндашув булғуси мутахассисларда касбий мотивацияни кучайтириш, уларнинг ижодий потенциалини рағбатлантириш, касбий фаолиятда муваффақиятларга эришиш учун акмеологик йўналганликни шакллантириш орқали шахс ресурсларидан маҳсулдор фойдаланишни таъминлайди.

Акмеологик ёндашув коллеж ўқувчиларининг илк ўспиринлик даврида яхлит ривожланишнинг интеграл сифат кўрсаткичлари сифатида онтогенез ва социогенез жараёнларида ўзаро таъсир шарт-шароитлари ижтимоий етукликка эришишига олиб келади.

Касб-хунар таълимида акмеологик ёндашув:

- таълим олувчиларнинг касбни муваффақиятли эгаллашга эришиши, ижтимоий ва меҳнат фаолиятига тайёрланиш ривожини, таълим ва тарбия масалаларини муваффақиятли ҳал этиш;
- мустақил фикрлаш, ижодий тафаккур қилиш, таълим ички эҳтиёжга айланиши, барча субъектларда таълимнинг тизимлаштирилган билиш

мотивлари бўлиши, касб-хунар коллежини функционалликдан ривожланишга ўтиши, таълим сифатини ошириш;

-касб-хунар таълимида акмеологик ёндашувни самарали амалга ошириш, таълим жараёни иштирокчиларидан барча жараёнларни ўзаро алоқадорликда кўриб чиқиш;

-муаммоларни кўриш ва уларни ўз вақтида ечиш, касбий мотивация, интеллект, ҳиссий, иродавий ва амалий доимий ўзини-ўзи такомиллаштириш имконини беради.

Акмеологик ёндашув ҳозирги вақтда ўқув муассасаси учун энг истиқболли ҳисобланади. Уни қўлланилиши таълим муассасасини функционалликдан ривожланувчи режимга ўтишга олиб келади, бунда таълим сифати ҳам ошади.

Ўзбекистонда акмеологик ёндашув асосида таълим сифатини ошириш масаласи Б.Маъмуров томонидан, олий таълимда бўлажак ўқитувчиларни ижодий характердаги касбий фаолиятга тайёрлашга оид замонавий ёндашувлар ва хорижий тажрибалар ҳамда улардан фойдаланишга оид илмий-методик тавсиялар ишлаб чиқилган, бўлажак ўқитувчиларнинг ўқув жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантириш ва унинг сифатларини аниқлаш усуллари танланган, акмеологик ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларни лойиҳалаш фаолиятига тайёрлаш тизими модернизациялаштирилган. Ушбу тадқиқотнинг илмий янгилиги, унда акмеологик ёндашувга таянган ҳолда, бўлажак ўқитувчиларни ўқув жараёнини лойиҳалашга оид педагогик фаолиятга тайёрлашнинг таркибий қисмлари, касбий амалий вазифаларни ҳал этишга имкон берувчи фикрий вазиятни ташкил этиш такомиллаштирилган. Олий педагогик таълим жараёнида акмеологик ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларни ўқув жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини шакллантириш сингари, касб-хунар таълимида ҳам акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш, замонавий ёндашувлар ва хорижий тажрибалардан фойдаланишга оид илмий тавсиялар

ишлаб чиқиш, кадрлар тайёрлаш жараёнини модернизациялаш масаласи ўрганилмаган.

Модернизация жараёнини амалга ошириш учун лозим бўлган вазифалар:

1. Янги авлоднинг эҳтиёжлари, қизиқишлари, имкониятларини ўрганиб бориш;
2. Таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси;
3. Таълим самарадорлигини кафолатловчи ёндашувларни жорий этиш.

Демак, таълим самарадорлигига хизмат қилувчи акмеологик ёндашув орқали, касб-ҳунар коллежи ўқувчиларининг касбий йуналтирилганлиги, касбий мойиллиги, касбий компетентлик даражаси, касбий шаклланишида уларнинг ижтимоийлашувига алоҳида эътибор қаратиш, жамиятнинг мутахассисларга қўядиган талабларини ҳал этишдаги асосий вазифаларни ҳал этишда қўйилган ижобий қадам сифатида баҳоланади. Чунки ўқувчининг ижтимоийлашуви оқибатида унда фаол турмуш тарзи шаклланиши, мотивацион ижобий ижтимоий муносабатлар субъектига айланиши, индивидуал фаолияти билан ижтимоий ҳаёт соҳаларини уйғунлаштириш ҳамда улар асосида ўзида ҳиссий, иродавий, руҳий қониқишга эришилади.

Таълим-тарбияга инновацион ёндошиш воситаси ғоявий-сиёсий, меҳнат ва маънавий тарбиянинг бирлиги бўлиб, унинг натижаси бир мақсадга қаратилган тарбиявий ишлар маҳсули – касб-ҳунар коллежи битирувчиларини жамиятга муваффақиятли мослашувига олиб келади. Бунда акмеологик ёндашув:

- илк ўспиринлик давридаги коллеж ўқувчисининг борлиқ билан муносабати ва яхлит феномен сифатида ҳаққоний алоқаларини ўрганиш;

- ҳар бир ўқувчини ҳаётда юқори марраларга эришишини мўлжаллашда, шахснинг ўзини шахсий сифатларни такомиллаштиришга, муваффақиятга, маданий ривожланиш етуқлигига ва ўзини-ўзи такомиллаштириш жараёнидаги сифатлар, ўзини-ўзи ривожлантириш, ўзини-ўзи англаш асосида маънавий-ахлоқий сифатларга эришишга интилиш;

- яратувчилик, ижодкорлик фаолиятини ташкил этишда, қизиқарли ва маҳсулдор, ҳар бир ўқувчининг қобилиятини очиб берувчи ва унинг муваффақиятларини таъминловчи, ижтимоий тан олинмиш, ўз етуклигини ҳис этиш, ижодий гуруҳларда коммуникатив ҳамкорлик қила олишни ташкил этади.

Ҳозирги вақтда энг долзарб педагогик муаммолардан бири-бу бўлажак мутахассисларда касбий билим ва кўникмаларни мунтазам равишда янгилаб бориш қобилияти ва эҳтиёжини шакллантиришдир. Бусиз улар касбий маҳоратнинг юқори чўққиларини эгаллай олмайди. Ушбу масалаларни мақсадли ва мажмуавий ечишга имкон берувчи энг самарали замонавий ёндашувлардан бири акмеологик ёндашувдир.

Акмеологиядаги мавжуд усуллар:

-Ёшлар ўзларининг креатив қобилиятини қонуний меъёр орқали бошқара олиши ва бу жараёндаги фаолиятини юқори чўққига кўтариши.

-Шахс эстетикаси ва интеллектининг юқори босқичга етишдаги объектив ва субъектив бирликлардаги ва зиддиятли таъсир омиллари.

-Ўзини-ўзи ўқитиш, ўзини-ўзи ташкиллаштириш ва бошқариш кабилардир.

Умуман олганда, қонуний меъёрлар асосида ўзини-ўзи йўлга солиш ва қайта тиклаш, ташқаридан касби ва жамиятдаги илмий ютуқларида, маданиятда, техникада ва ички руҳиятини, ўзининг қизиқиши, эҳтиёжи ва қобилиятини англаш, ўз ютуқларини, камчилигини ўз фаолиятида кўра олишдир.

Акмеологик ёндашув ҳар бир шахс фаолиятининг аниқ ҳолатларини кўриб чиқади ва шахс ривожланишини, унинг ўсмирлик ва ўспиринлик давридаги шаклланишини ҳар томонлама илмий тадқиқ этишда акмеологик ривожлантириш муаммоларини комплекс ўрганади.

Фикримизча, касб-ҳунар коллежи ўқувчиларида ўзини-ўзи англаш элементи сифатида рефлексия қуйидагиларни таъминлайди: ўзини касбий фаолиятнинг субъекти сифатида англаш, касб соҳасида бажарадиган иш учун

ўзининг масъулиятини, фаолиятнинг бажарилиш мақсадлари, воситалари, шартлари ва натижаларини, фаолиятни бажаришда ўзининг индивидуаллигини, касб эгаси сифатида касбий муҳим сифатларнинг шаклланганлик даражасини англаш ҳамда ўзини – ўзи англаш орқали ўтган, ҳозир ва келажак ўртасидаги алоқа амалга оширилади.

Акмеологик усуллар мажмуи акмеологик технологияларда мужассам бўлиб, касбий компетенция, касбий креатив қобилият, касбий акмеёўналганликни шакллантириш ва бойитиш, касбий билим, кўникма, малакаларни шакллантириш ва мунтазам ривожлантириш, маъруза, семинар, амалий ва лаборатория машғулотларини акмеологик ёндашув асосида ташкил этиш каби имкониятларни таъминлайди.

Акмеологик технологиялар инсоннинг ички потенциалини ривожлантиришга, касбийлашув даражасини ва мослашувчанлик имкониятини кўтаришга йуналтирилган. Улар акмеологик асосни ўз ичига олади, табиий илмий фанлар ва гуманитар билимлар мажмуига киради. Акмеологик технологиянинг ўзига хослиги шундан иборатки, уни ишлаб чиқиш ва қўллаш, субъектнинг ички установакасига қаратилган.

Акмеологик технологияларнинг асосий вазифаси – инсонда ўзини-ўзи тушуниш, ўзини-ўзи ривожлантириш ва намоён этишни махсус усуллар ва техникалар шахсий ўзини-ўзи фаоллаштириш ва мен касбийлашуви имкониятлари орқали шакллантириш ва мустаҳкамлашдир.

Касб-ҳунар коллежида қўлланиладиган акмеологик технологияларнинг асосий вазифаси – шахсий ва касбий ўзини-ўзи фаоллаштириш техникаси ва ўзини-ўзи англаш, ривожлантириш, намоёйиш этиш, ривожлантиришни шакллантиришдир.

Г.Сибигатуллина томонидан касбий мустақилликни такомиллаштириш тизимида акмеологик технологияни ривожлантириш масаласи; А.А.Степанова эса, акмеологик технология ишлаб чиқаришда илмий заҳирани шакллантириш базаси воситаси сифатида ўрганган. Буларнинг барчаси касбий тайёргарликни

такомиллаштириш асосида касбга тайёргарлик даражасини, булғуси мутахассисларнинг шахсий-касбий компетентлигини оширишни белгилайди.

Акмеологик технологиянинг мақсади шахсни мавжуд ҳолатдан сифат ва ривожланиш даражасига ўтиши (унинг касбга тайёргарлиги) тавсифларини келгуси идеал ҳолатга ривожлантиришдан иборат. Бундай технологиялар: ўзаро алоқадор элементлар тизими; бошқа тизимлар билан ўзаро таъсири, аниқ яхлитлиги ва бирлиги; мақсад, вазифа, алгоритм, функциялашув, натижалардан ташкил топган.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларининг мутахассислик йуналиши, билим, кўникма, малака, муносабат, мотивация тизимига кировчи касбий компетентлигини ривожлантиришга мўлжалланган акмеологик технологияларни қуйидагича классификациялаш-таснифлаш мумкин:

1.Ривожлантирувчи акметехнологиялар - ўзини-ўзи англаш технологияси; ўзини-ўзи ривожлантириш технологияси; ўзини-ўзи намоён этиш технологияси; ўзини-ўзи дастурлаштириш; ўзини-ўзи бошқариш; ўзини-ўзи тасдиқлаш; ўзини-ўзи намойиш этиш;

2.Психотехнология-мотивацион, когнитив, эмоционал, маънавий соҳани ривожлантириш;

3.Ижтимоий-перцептивли, ташкилий-коммуникативли, когнитивли, рефлексивли, комплексли;

4.Педагогик-коррекцион-ривожлантирувчи технология (бу акмеологик технология- шахс резервларини тиклаш, тўлиқ ривожланиш жараёнида касбий фаолият муҳитига муваффақиятли мослашишга, муаммони комплекс ҳал қилишга мўлжалланган);

5.Хусусий таркиб, экстремал ҳолатларда шахсий вақтни бошқариш технологияси;

6.Шахсий меҳнатда ихтирочилик технологияси (тадқиқотчилик, мустақил изланиш, моделлаштириш, конструкциялаш);

7.Инсонпарварлик технологиялари;

8.Шакллантирувчи акметехнологиялар (мезонлар тизимини шакллантириш ва акмеологик баҳолаш асосида танлаш; психологик-акмеологик ва касбий диагностика; касбийлашув мониторинги);

9.Ўйинли акметехнологиялар (иш ўйинлари, ташкилий ўйинлар, блиц-ўйинлар, ташкилий-коммуникатив ўйинлар, ташкилий-интеллектуал ўйинлар, рефлексив ўйинлар, дидактик ўйинлар, ўйин-модели технологиялар);

10.Тренингли акметехнологиялар (ижтимоий-психологик тренинг, ўз-ўзини англаш тренинглари, видео);

11.Мунозарали (дидактик, ижодий, ўйинли);

12.Ролли (психотерапевтик ўйинлар, контрўйинлар);

13.Аутопсихологик технология (аутопсихологик компетентлик тренинги);

14.Касбий-ҳолатий акмеологик тренинг, мақсадга йуналтирилган дастурий-мақсадли акмеологик тренинг;

15.Компьютерли таълим технологиялари, бошқарув.

Акмеологик технологиянинг ўзига хослиги шундан иборатки, уни ишлаб чиқиш ва қўллаш, субъектнинг ички установакасига қаратилган. Шахс ҳудуди инсонни ривожлантириш, усуллар ва ҳаёт фаолияти воситалари, касбийлашишга эришиш кабилар технологизациялаштириш объекти бўлиб етишади.

Демак, касбий таълимда акмеологик ёндашувни қўллаш ўқувчининг таълим жараёнида когнитив, психомотор, аффектив, касбий шаклланиши, креатив фикрлаш, ностандарт ва муаммоли вазиятлардан чиқиб кета олиш, мустақиллик ва ўз фаолиятини ташкиллаштира олиш, ижодкорлик потенциалини фаоллаштириш, унда касбий мотивацияни ва фаолиятда муваффақиятга эришиш мотивациясини, замонавий техника ва технологияларни ўзлаштириш, ўзини-ўзи тарбиялаш ва ривожлантириш шарт-шароитларини ҳосил қилади.

Шунинг учун, касб-ҳунар коллежларида интенсив касбий тайёргарликни амалга ошириш орқали замонавий илмий билимларни эгаллаган, мустақил фикрлаш ва муаммоларни ечиш имкониятига эга бўлган маънавий жиҳатдан

бой шахсларни шакллантиришда, ҳаётий талаблар даражаси, илмий билимларнинг ҳажми кенгайиб, илмийлик даражаси чуқурлашиб бориши, мантикий фикрлаш каби талаблар қондирилиши лозим.

Ўқувчи шахсини касбий фаолиятга тайёрлашни шакллантириш жараёни, динамик жараён бўлиб, касб-ҳунар коллежи ўқувчисини касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш вазифасини самарали ташкил этишда акмеологик ёндашув зарур.

Н.В.Кузьмина маҳсулдор фаолиятнинг акмеологик мазмунини очиб бериб, шуни таъкидлаб ўтадики, касбий фаолият психологик-акмеологик ёндашув нуқтаи назардан касбий тайёргарлик мазмуни билан боғлиқ бўлган кўплаб репродуктив ва ижодий масалаларнинг ечими сифатида қаралади.

Зеро, бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашни ривожлантириш муаммоларига бағишланган ҳозирги замон илмий-педагогик тадқиқотларда шахсда муайян сифатларни шакллантиришга катта эътибор қаратилади. Шу боис бўлажак мутахассисларнинг касбий йўналганлигини қарор топтиришда акмеологик ёндашувни қўллаш долзарб педагогик масаладир.

Фан ва техника, жамият тараққиёти ривожланган сари инсоннинг билим доираси янада кенгайиши, талабларнинг ошиб бориши, анъанавий таълим тизими янгиланаётган бозор иқтисодиёти ва ижтимоий маданиятга мос келмаётганлиги сабабли, акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш, касбий таълим методларини модернизациялаш масаласини тадқиқ этишни долзарблаштиради. Бу эса таълим-тарбия жараёнида касб-ҳунарни эгаллашда энг юксак маънавий ва ахлоқий фазилатларга эга бўлган мутахассислар тайёрлаш, ўқувчиларнинг билиш имкониятлари ва креатив қобилиятларини ривожлантиришда акмеологик ёндашувни таълим-тарбия жараёнига жорий этиш асосида касбий таълимдаги янги инновацион ёндашувлардан бири бўлган акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимини ташкил этиш, ўқитишда таълимнинг педагогик-психологик-акмеологик вазифалари интеграциясини таъминлаш, таълим-тарбия жараёнида акме-шахс мутахассисни шакллантиришни тақозо этмоқда.

Фан ва техника, жамият тараққиёти ривожланган сари инсоннинг билим доираси янада кенгайиши, талабларнинг ошиб бориши, анъанавий таълим тизими янгиланаётган бозор иқтисодиёти ва ижтимоий маданиятга мос келмаётганлиги сабабли, акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш масаласини тадқиқ этишни долзарблаштиради.

Акмеологик ёндашув бўлажак мутахассисларда касбий ижодкорликни шакллантиришнинг илмий асоси сифатида таълим муассасаларида таълим олувчилар мазкур жараён иштирокчиларининг, касбий фаолиятнинг етук шахси ва фаол субъектлари тарзида намоён бўлишларига асосланади ҳамда уларнинг субъект ва мутахассис сифатида босқичма-босқич, узлуксиз ўзини-ўзи такомиллаштириш учун шароит яратади.

Акмеологик ёндашувни касб-хунар таълимида қўллаш юқори касбий малакалар ва натижаларга эришиш, касбий мотивацияни кучайтириш касбий қобилиятни ривожлантириш, касбий компетентликни шакллантириш, ижодий потенциални рағбатлантириш, касбий акме-йўналганликка, фаолиятда муваффақиятга эришиш учун шахсий имкониятларни аниқлаш ва улардан унумли фойдаланишни таъминлайди.

Дунёда бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашни ривожлантиришда акмеологик ёндашувдан кенгроқ фойдаланиш, касбий компетентликни ривожлантириш, касбий тайёргарликни модернизациялаш, касбий таълим шароитида рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг педагогик-психологик механизмларини такомиллаштириш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Демак, мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш, ўқув жараёнига инновацион ғоялар, технологияларни фаол қўллаш, педагогик жараённи янги педагогик шакллар ва усуллар асосида ташкил этиш каби касб-хунар коллежларида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни ривожлантириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал этишга акмеология орқали ҳисса қўшиш мумкин, яъни касб-хунар коллежи ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда акмеологик ёндашувнинг қўлланилиши муҳим ва долзарбдир.

II-БОБ. ЎҚУВЧИЛАРНИ АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ- ШАРОИТЛАРИ

§.2.1. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни оптималлаштириш

Акмеологик ёндашув асосида бўлғуси мутахассисларнинг юқори касбий натижаларга эришиши касбий мотивацияни кучайтириш, касбий қобилиятни ривожлантириш, касбий компетентликни шакллантириш, ижодий потенциални рағбатлантириш, касбий акмеологик йўналганликка, фаолиятда муваффақиятга эришиш учун шахсий имкониятларни аниқлаш ва унумли фойдаланишга интилиш билан белгиланади.

Акмеологик ёндашув асосида касбий таълим–тарбияни ташкил этиш, бўлажак мутахассисларда касбий ижодкорликни шакллантиришнинг илмий асоси бўлиб ҳисобланади ва таълим муассасаларида таълим олувчиларнинг субъект ва мутахассис сифатида босқичма-босқич, узлуксиз ўзини ўзи такомиллаштириши ва ўзини ўзи ривожлантириши учун шароит яратади.

Акмеологик ёндашув таълимдаги янги инновацион ёндашувлардан бири бўлиб, танланган мутахассислик йўналиши ва тажриба-синов гуруҳларида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимини ташкил этиш, компьютер технологиялари (электрон ўқув контент)ни, замонавий таълим технологиялари ва акмеологик технологияларни уйғунликда қўллаш билан касбий фаолиятга тайёргарлик даражасини ошириши мумкин. Акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитиш тизими мазмунидан унинг қуйидаги афзалликлари намоён бўлади:

-ўқув фанлари ва уларнинг бўлимлари, мавзулар орасидаги ўқитиш узлуксизлиги таъминланиши; ҳар бир ўқув предмети ичида касбий, махсус фанлар орасида ўқув жараёнининг барча турларини услубий жиҳатдан асосланган мувофиқлиги ўрнатилиши; акмеологик ёндашувни касбий таълим жараёнида қўллаш, таҳсил олувчилар билимини мунтазам ва самарали электрон назорат қилиниши; мутахассислик учун зарур ахборотларни чуқур ўргатиш,

аудитория соатларидан самарали фойдаланиш ва ўқув вақти таркибини маъруза, амалий (тажриба) машғулотлар, индивидуал ва мустақил ишлар учун ажратилган соатларни – мақбуллаштириш, ўқув юкламадаги соатларни мақбуллаштириш махсус фан ўқитувчилари, ишлаб чиқариш таълими ҳамкорлигида ишлаб чиқилади, бунинг натижасида, ўқувчилар етарли билим, кўникма, малакага эга бўлишга эришади.

Касб таълимида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимини жорий этиш, назарий-методологик ва амалий касбий тайёргарлик даражасида сезиларли ўзгаришларга олиб келади. Шунингдек, ўқувчилар олдига мураккаблик даражаси ўсиб боровчи, тафаккурни шакллантирувчи, мустақил изланишни талаб этувчи ўқув ва ўқув-ишлаб чиқариш, масалаларини, ҳамда вазиятларни лойиҳалаштира олиш, моделлаштириш, конструкциялаш, ижодий тафаккурни ривожлантириш, таълим жараёнида юқори натижаларга эришиш мумкин бўлган касбий қобилият ва компетентликни самарали шакллантириш мумкин. Мутахассислар тайёрлашнинг анъанавий ёндашуви ва акмеологик йўналтирилган ёндашувларни қиёсий таҳлили орқали акмеологик ёндашув асосида таълим олувчилар шахсини ривожлантиришнинг илмий педагогик асослари келиб чиқади (2.1.1-жадвал).

Таълим-тарбия мақсадлари: таълим-тарбиянинг мақсади кўзланган аниқ натижага интилишдир. Касбий таълим-тарбия аниқ натижага қаратилган бўлади. Таълим-тарбия ишининг барча компонентлари: мазмун, ташкилий шакл, метод ва воситалари мақсадга бўйсундирилади: шунинг учун ҳам педагогикада мақсад энг муҳим муаммолар сирасига киради. Акмеологик йўналтирилган ёндашувда таълим жараёни иштирокчилари нимага интилиши зарурлиги, қандай натижага эришиши кераклигини аниқлаш муҳим аҳамият касб этади. Касбий тайёргарлик фаолиятида мақсад аниқ вазифалар тизими сифатида амалга оширилади. Мақсад ва вазифалар ўзаро яхлит бўлиб улар қисмлар (компонент) сифатида уйғунлашади.

**Таълимга анъанавий ва акмеологик йўналтирилган ёндашувларни
қийосий таҳлили**

т/р	Таълим элементлари	Анъанавий ёндашув	Акмеологик йўналтирилган ёндашув
1.	2.	3.	4.
1.	Таълим мақсади	Аниқ соҳа учун ДТС ва ТТС доирасида билим, кўникма, малака ва шахсий фазилатларга эга мутахассис кадрлар тайёрлаш	Меҳнат бозорида рақобатбардош, юқори малакали, когнитив, психомотор, креатив, касбий компетентли мутахассис кадрлар тайёрлаш
2.	Таълим мазмун	Ўқитиш жараёнида ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳажми ва характери. У тегишли меъёрий ҳужжатлар шаклида расмийлаштирилади.	Меъёрий ҳужжатлар: таълим стандартлари, ўқув режа, дастурлар. ўқувчиларни ҳаққоний, илмий далиллар, тушунчалар, қонуниятлар, назариялар билан таништиришга қаратилган билимлар тизими
3.	Таълимни ташkil этиш шакллари	Касбий билимлар, кўникмалар ва малакаларнинг йиғиндисини фаолият ва муносабатларнинг тегишли тажрибаларини ўтказишга қаратилган махсус ишларни ташkil қилиш	Интенсив касбий тайёргарликни амалга ошириш, мустақил изланиш, лойиҳалаштириш, моделлаштириш; замонавий билимлар, кўникмалар ва малакалар, акмешахс бўлиб етишиш технологиясининг ташкилий шакллари.
4.	Педагогик жараёни ташkil этиш	Ўқув (таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи) мақсадлар белгиланади, шарт-шароит аниқланади, натижа белгиланади, жараёнинг кечиши лойиҳалаштирилади, белгиланган ташкилий шакл, метод ва воситалардан фойдаланилади, ўқувчилар баҳоланади	Ўқув (когнитив, психомотор, аффектив) мақсадлари белгиланади, педагогик- психологик шарт-шароит аниқланади, аниқ натижа белгиланади, жараёнинг кечиши акмеологик ёндашув асосида лойиҳалаштирилади, акмеологик технологиялар, компьютер технологияларидан уйғунликда фойдаланилади, қулай шарт-шароит яратилади, ўқувчилар рейтинги,

			акмеограммаси кўрсаткичлари индивидуал аниқланади
5.	Педагогик жараёни амалга ошириш методлари	Оғзаки методлар, кўрсатмали методлар, амалий методлар	Муаммоли-изланувчан методлар, “Альтернативлар, имкониятлар, танлов” (АИТ) методи, “Вазиятли – ўйин” методлари, “Метафора ўйинлари”, “Синектика” методи, “Техник ечимларнинг морфологик таҳлили ва синтези” методи, “SMART”, “SWOT”, “SCORE”, “Синектика” каби методлар
6.	Педагогнинг ўрни	Ўқитувчи конкрет фанни бошқа ўқув фанлари билан ўзаро боғлаган ҳолда унинг ўқитилиш мақсад ва вазифаларини белгилайди, ўқувчиларнинг ўқув- билиш фаолиятини таъминлайдиган ўқитишнинг мазмуни, шакл ва методларни қўллайди.	Ўқитувчи ўқувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашнинг инновацион, мотивацион, интеллектуал имкониятларини аниқлайди, ўқув-билиш фаолиятини акмеологик касбий йўналтириш усуллари, ўқитишнинг мазмуни, замонавий шакл ва методларини ўйлаб топади. Таълим олувчининг ижтимоий ва индивидуал талабларини ҳисобга олади ҳамда тобора такмиллаштириб бориш, акмеологик йўналган таълим- тарбия ва билиш аҳамиятини касб этади.
7.	Таълимни бошқариш	Ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятини бевосита бошқариш	Ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятига рахбарлик қилиш, акмеологик таълим муҳитини яратиш
8.	Таълим натижаларини баҳолаш	Ўқувчиларнинг фанларни ўзлаштириши назорат қилинади, билим ва кўникмалари баҳоланади	Ўқувчиларнинг билим ва кўникмалари, касбий ва шахсий сифатлари баҳоланади

Таълим мазмуни – белгиланган мақсадга мувофиқ йўналиш ва ҳажмига эга бўлади. У тегишли меъёрий ҳужжатлар: таълим стандартлари, ўқув режа, дастурлар шаклида расмийлаштирилиб, ўрнатилган тартибда

тасдиқланади.Таълим мазмуни ўқувчиларни ҳаққоний, илмий далиллар, тушунчалар, қонуниятлар, назариялар билан таништиришга қаратилган билимлар тизимидир. Акмеологик йўналтирилган ёндашувда таълим мазмуни шахснинг маҳсулдор фаолиятини ривожлантириш тизимини ташкил этади.

Таълим жараёнини ташкил этиш шакллари – таълим жараёни бўлган тизимдир. Таълим жараёни сифатида билимлар, кўникмалар ва малакаларнинг йиғиндисини фаолият ва муносабатларнинг тегишли тажрибаларини ўтказишга қаратилган махсус ишларни ташкил қилиш. Касбий таълим-тарбия жараёни иштирокчиларининг маълум белгиланган тартибда амалга ошириладиган ҳамкорликдаги фаолиятларининг ташқи кўриниши касбий таълимнинг ташкилий шаклини англатади.

Касбий таълимнинг ташкилий шакллари қуйидаги хусусиятларига биноан турланиши эътироф этилади:

1. Ўқувчилар сонига кўра: оммавий, жамоавий, гуруҳли, индивидуал.
2. Ўқитиш жойига кўра: таълим-тарбия муассасаларида ва таълим муассасаларидан ташқари (ўқув устахоналарида, машқ майдонлари, корхоналар, уй ишлари, саёҳат ва шу кабилар) да
3. Ўқув вақтининг давомийлигига кўра 45 минутлик, жуфтлик (90 мин.) қисқартирилган (80 ёки 70 минутлик) кўнғироқсиз (ишлаб чиқариш таълими ва амалиёти).

Акмеологик йўналтирилган ёндашувда интенсив касбий тайёргарликни амалга ошириш, замонавий билимлар, кўникмалар ва малакаларнинг йиғиндисини фаолият ва муносабатларнинг тажрибаларини ўтказиш, акмешахс бўлиб етишиш технологиясининг ташкилий шакллари, таълимни ташкил этиш шакллари такомиллаштирилади.

Педагогик жараёни ташкил этишда таълим-тарбия мақсад ва вазифалари қўйилади, жараён иштирокчиларининг ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятлари амалга оширилади, белгиланган ташкилий шакл, метод ва воситалардан фойдаланилади, қулай шарт-шароит яратилади, ўқувчилар рағбатлантирилади, педагогик жараён билан бошқа жараёнлар орасидаги

алоқадорлик таъминланади. Педагогик жараёнда тескари алоқадорлик муҳим бўлиб, у тезкор бошқарувчилик, хулосалар чиқариш имконини беради. Тескари алоқа жараёнини сифатли кечишини таъминлаш лозим бўлиб, унинг ривожланиши ва мустаҳкамланишига ҳар қайси ўқитувчи муҳим масала сифатида устивор аҳамият бериши зарур.

Акмеологик йўналтирилган ёндашувда ўқув (когнитив, психомотор, аффектив) мақсадлари белгиланади, педагогик-психологик шарт-шароит аниқланади, аниқ натижа белгиланади, жараённинг кечиши акмеологик ёндашув асосида лойиҳалаштирилади, акмеологик технологиялар, компьютер технологияларидан уйғунликда фойдаланилади, қулай шарт-шароит яратилади, ўқувчилар рейтинги, акмеограммаси кўрсаткичлари индивидуал аниқланади.

Педагогик жараёнда таълим-тарбия методларини танлаш марказий масалалардан бири бўлиб, “Метод” объектив олами билиш, тадқиқ қилиш усулидир. Таълим методи касб-хунарга оид билим, иш-ҳаракат усуллари ва шахсий фазилатларни ўзлаштириш мақсадида қўлланиладиган ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ҳатти-ҳаракат усуллари тизимидир.

Педагогик жараёни амалга ошириш методлари - ижодий тафаккурни ривожлантириш, ўқув материалига нисбатан мустақил фикрлаш, танқидий ёндошиш малакаларини шакллантириш ҳамда маҳсулдор ўқув-билиш фаолиятларини ташкил этишда муаммоли изланувчан методлардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Муаммоли-изланувчан таълим методларидан ўқувчиларнинг мустақил изланувчан ўқув-билиш фаолиятларини ривожлантириш мақсадларида фойдаланилади. Бундай методлар ўқув материални мустақил равишда моҳиятига тушунган ҳолда ўзлаштирилишига имкон беради. Ўқувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантириш, ўқув материални мустақил ўзлаштириш, акмеологик ёндашув негизида таълим олувчилар шахсини ривожлантиришга нисбатан касбий компетентлик, акмеологик йўналганликни шакллантириш ҳамда маҳсулдор ўқув-билиш фаолиятларини ташкил этишда интегратив дарс, ишчанлик ёки ролли ўйин, тренинг, эвристик суҳбат кабилардан фойдаланилади, (“SWOT”, “SMART”,

“SCORE”, “Синектика” каби методлар, мунозарали акметехнология, ривожлантирувчи акметехнология, тренингли акметехнология ва ўйинли акметехнологиялар методлари қўлланилади.

Акмеология усуллари ҳам (ривожланиш усуллари, технологиялар, видеотренинг жараёнлари) маданий – ижтимоий ғояларнинг тикланиши, иқтидорлиларни руҳий қўллаб-қувватлашдан иборат. Ундаги мавжуд усуллар қуйидагилар:

-Ўқувчиларнинг ўз ижод қобилиятини бошқара олиши ва бу жараёндаги фаолиятини юқори чўққига кўтариш.

-Шахс интеллектининг юқори босқичга етишидаги объектив ва субъектив бирликлардаги зиддиятли таъсир омиллар.

-Ўзини-ўзи ўқитиш, ўзини-ўзи ташкиллаштириш ва бошқариш.

Умумлаштириб айтганда меъёрлар асосида ўз-ўзини йўлга солиш ва қайта тиклаш, касбидан ва жамиятдаги ютуқларидан, маданиятдан, техникадан ва ички руҳиятини, ўзининг қизиқиши, эҳтиёжи ва қобилиятини англаши ўз ютуқларини, камчилигини ўз фаолиятида кўра олишидир.

Педагогнинг ўрни - ўқитувчи ўқувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашнинг инновацион, мотивацион, интеллектуал имкониятларини аниқлайди, ўқув-билиш фаолиятини акмеологик касбий йўналтириш усуллари, ўқитишнинг мазмуни, замонавий шакл, методларини ўйлаб топади. Ўқувчиларнинг индивидуал, жамоавий ва гуруҳий ўқув-билиш фаолиятида юқори маррага эришиш стратегияси ва тизимини педагогик моделлаштириш, юқори касб маҳоратига эришиш, камолотга эришаётган инсонни шахсий ривожлантириш педагогнинг касбий фаолиятида ижодкорликни талаб этади.

Таълим олувчининг ижтимоий ва индивидуал талабларини ҳисобга олади ҳамда тобора такомиллаштириб бориш, акмеологик йўналган таълим-тарбия ва билиш аҳамиятини касб этади.

Таълимни бошқаришда педагогларнинг ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятига раҳбарлик қилиш, акмеологик таълим муҳитини яратиш билан анъанавий ёндашувдан фарқ қилишини жадвалдан кўриш мумкин.

Таълим натижаларини баҳолашнинг оғзаки, ёзма, лаборатория, индивидуал, ёппасига, машинали, машинасиз, бевосита, билвосита каби турлар мавжуд. Тадқиқот ишида ўқувчиларнинг касбий ва шахсий сифатлари баҳоланиши билан анъанавий ёндашувдан фарқ қилади.

Таълимга анъанавий ва акмеологик йўналтирилган ёндашувларни қиёсий таҳлилидан мутахассисларни тайёрлашга қўйилган замонавий талабларга кўра, акмеологик ёндашув асосида мутахассислар тайёрлаш таълим олувчилар шахсини ривожлантиришни илмий педагогик асослаш мумкин (2.1.2-жадвал).

Таълим жараёни ўз мазмун-моҳиятига кўра бўлажак мутахассис учун касбий фаолиятни муваффақиятли амалга оширишда зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш ҳамда касбий ва шахсий шакллантириш даври ҳисобланади. Касбий таълимнинг мазкур даврида бўлажак мутахассис касбий, интеллектуал, ижодий ва инновацион шаклланиш босқичларида фаол субъект сифатида иштирок этади.

Акмеологик ёндашув бўлажак мутахассисларда касбий ижодкорликни шакллантиришнинг илмий асоси сифатида таълим муассасаларида таълим олувчиларнинг мазкур жараён иштирокчилари, касбий фаолиятнинг етук шахси ва фаол субъектлари тарзида намоён бўлишларига асосланади ҳамда уларнинг субъект ва мутахассис сифатида босқичма-босқич, узлуксиз ўз-ўзини такомиллаштириши ва ўз-ўзини ривожлантириши учун шароит яратади.

2.1.2-жадвал

Акмеологик ёндашув асосида мутахассислар тайёрлаш

т/р	Акмеологик ёндашув	Мутахассислар тайёрлаш
1.	Ўқув ва касбий фаолият инсонни шахсий ривожлантиришга акмеологик йўналтирилган	Касбий ўқув материални танлаш, ўқув билиш фаолиятини касбий фаолиятга кўчириш; компетентли кадр бўлиб етишиш; замонавий технологиялар билан ишлай

		олиш каби имкониятларни беради
2.	Фаолиятда касбийлашув ва юқори марраларга эришиш, келгуси фаолиятга инсонни ижодий тайёрлаш, ўз-ўзини намойиш этиш стимуллари ва омиллари, шарт-шароитлари, қонуниятлари	Касбий масалаларни ечиш учун ижодий топшириқлар мажмуини тайёрлаш ва ўтказиш; технологик шароитларда, касбий ижодий қобилиятни қўллашда билим, кўникма ва малакалар ҳамда билимлар интеграцияси
3.	Акмеологик муҳит яратишни ташкил қилиш, касбий креатив қобилиятни очиш имконини беради	Мослашувчанликни эътиборга олган ҳолда акмеологик муҳит яратиш, ўқув-билиш фаолиятини ҳар хил турларини тизимли бирлаштириш
4.	Акмеология доирасида шахс ривожланганлик даражаси баҳоланади, шахсни ривожлантириш омиллари ва шарт-шароитлари юзасидан илмий изланишлар олиб борилади	Касбий креатив қобилиятни шакллантириш учун дидактик усулларнинг энг қулайи танланади, ностандарт вазиятлар учун ижодий касбий вазифаларни бажариш амалга оширилади

2.1.2-жадвалга мос равишда, таълим-тарбия жараёнида акме-шахс мутахассисни шакллантиришга қаратилган акмеологик ёндашув компонентларини (акмеологик ташкилий-услубий ишлар, акмеологик касбий тарбия, акмеологик касбий таълим) такомиллаштириш механизми ишлаб чиқилди (2.1.1-расм).

Анъанадаги таълим-тарбия жараёнини янада такомиллаштирган ҳолда, акмеологик йўналган ташкилий услубий, тарбиявий ва таълимий ишларни бажариш белгиланди.

1.Акмеологик йўналган ташкилий-услубий ишларга-акмеологик ёндашув асосида таълим олувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашга оид назарий ва методик ишларни амалга ошириш; касбий таълим акмеологияси махсус курс ўқув дастури ишлаб чиқиш; гуруҳ раҳбарининг маънавият соатларини миллий мазмунда бойитиш; турли семинар-тренинглар ташкил этиш каби акмеологик йўналган ташкилий ишларни бажариш; ўқувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашнинг инновацион, мотивацион,

интеллектуал имкониятлари аниқланиб, акмеологик таълим муҳитини яратишнинг методик таъминоти (ўқув-услубий манбалар, электрон таълим ресурслари)ни такомиллаштириш, акмеологик ёндашувли ўқув-методик таъминот, таълим оловчиларда мустақил фикрлашни шакллантириш, мустақил билиш фаолиятини йўлга қўйишга қаратилган якка муаллифликда янги намунавий ўқув дастурлар, ўқув–услубий қўлланмалар ва ўқув қўлланмалар ишлаб чиқилиб, уларнинг мазмунига тадқиқот ғояларини сингдириш.



2.1.1-расм. Компетентли мутахассисни шакллантириш механизми

2. Акмеологик йўналган тарбиявий ишларда-ўқувчиларнинг ҳозирги ҳолатини таҳлил қилиб, истиқбол режаларини “SWOT” усулида ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш; касбий таълимга акмеологик ёндашувни жорий этишнинг инновацион дидактик тузилмаси, ўқув-билиш фаолиятини акмеологик касбий йўналтириш усуллари (ўқувчининг индивидуал касбий ривожланиш дастури, ўқувчининг акмеограммаси, ўқувчининг электрон портфолиоси) орқали ўқувчининг креатив қобилиятни шакллантириш моделини, ўқувчининг касбий компетентлик даражасини ошириш, ўқувчи шахсини ривожлантириш, касбий акмешахсни шакллантириш тадбирларини ишлаб чиқиш ва анъанадаги тарбиявий ишлар такомиллаштириш;

3. Акмеологик йўналган таълимий ишларда - ўқитишда акметехнологияларни “Электротехника ва электроника асослари” фани мисолида ишлаб чиқиш ва қўллаш; акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитишни йўлга қўйиш; компьютер технологиялари ёрдамида электрон ўқув контент яратиш ва акметехнологиялар ва шахсга йўналтирилган таълим технологиялари билан биргаликда қўллаш. Касбий таълим акмеологияси махсус курс дастурини ишлаб чиқиш ва жорий этиш (2.1.1-расм), бўлажак мутахассисни когнитив, аффектив, психомотор, касбий, креатив шакллантириш ва интенсив касбий тайёргарликни амалга оширишни, акмешахс бўлиб етишиш технологиясининг ташкилий шакллари ва акмеологик ёндашувли ўқитиш тизимини такомиллаштириш;

Касбий таълимда акмеологик ёндашувни, замонавий таълим технологиялар, илғор хорижий тажрибани қўллаш, ўқув режалари, дастурлар ва ўқитиш услубларини тубдан янгилашга оид чора-тадбирларда ўз ифодасини топади. Шунингдек, касбий таълимда акмеологик муҳит яратиш, билимларни мустақил эгаллаш, ўзини ўзи ривожлантиришни шакллантириб бориш учун педагогик жамоада нуқтаи назар, ўқув меъёрий ҳужжатлар, фаолиятни ташкил этишнинг янгиланиб борилиши, шахсни касбий шаклланиш муаммосини энг мақбул йўллар билан ечиш талаб этилади.

Ўқувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашда, уларни касбий компетентликка эришишига олиб келади.

Касбий компетентлик – инсон яхши хабардор бўлган, касбий билимлар ва тажрибаларга эга бўлган масалалар доирасини билдиради. Маълум соҳада компетент бўлган киши унга шу соҳа тўғрисида асосли фикр юритишга имкон берувчи ва унда самарали ҳаракат қилишга тегишли билимлар ва қобилиятларга эга бўлади.

Акмеологик ёндашув асосида таълимни ривожлантиришда: истиқболли келажак режалар; таълимни инновацион ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш; кадрлар салоҳиятини мунтазам ошириб бориш; янги таълим технологиялари, ахборот коммуникация технологияларидан унумли фойдаланиш пировардида касб-ҳунар коллежи ўқувчисини юксак билимли ва интеллектуал ривожлантиришга эришиш мумкин (2.1.2-расм).



2.1.2-расм. Акмеологик ёндашув асосида таълим жарёнини такомиллаштириш

Акмеологик ёндашув асосида касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашнинг педагогик-психологик шарт-шароитлари асослари,

омиллари, таклиф этилаётган касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштиришни амалга ошириш механизми ва инновацион дидактик модели касб-хунар таълимида махсулдор ижтимоий-педагогик тизимда таълим берувчи ва таълим олувчининг яхлит ва муносиб ривожланишини таъминлаши, касб-хунар таълими таълим сифатини оширишга салмоқли ҳисса қўшиши мумкин.

Касбий таълимда бўлғуси мутахассиснинг рақобатбардошлигини белгиловчи - касбий ҳаракатчанлик, касбий вазифаларни ҳал этиш усуллари эгаллаш, турли касбий муаммоларни ҳал этиш қобилияти, ўзига ишонч, масъулият, муваффақиятга йўналганлик, ўз тажрибасини мунтазам бойитишга тайёргарлик масалалари муҳим аҳамиятга эга. Шу боисдан, тажриба-синов гуруҳларида акмеологик йўналтирилган ўқитиш, касбга йўналтирилган ўқитиш тизимини, акмеологик ёндашув асосида таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш йўллари ишлаб чиқилди. 3310200-Электроэнергетика тайёрлов йўналишида акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитиш тизимини ташкил этиш, [2-илова] ўқув режадаги фанларни:

1. “Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги” - “Экология ва атроф муҳит муҳофазаси” - “Меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги” фанларини “Хавфсизлик муҳофазаси блоки” сифатида ўзаро боғлиқликка амал қилган ҳолда акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтириб ўқитиш;

2. “Электротехника ва электроника асослари” - “Электротехник материаллар” - “Электр машиналари ва юритмалари” - “Электр ўлчов асбоблари ва электр ўлчашлар” предметларини “Касбий фанлар-блоки” сифатида узвий кетма-кетликда ўзаро алоқадорликда акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтириб ўқитиш;

3. “Муқобил энергия манбалари” - “Қуёш панелларини ўрнатиш, созлаш ва ишлатиш” - “Шамол агрегатларига хизмат кўрсатиш ва ўрнатиш” предметларини “Қайта тикланувчи энергия манбалари блоки” сифатида ўқитишда акмеологик ёндашув асосида касбий йўналганликни амалга ошириш;

4. “Электр жиҳозлари” - “Электр таъминоти” - “Электр тармоқлари жиҳозларини йиғиш, созлаш, ишлатиш, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш” - “Автоматика ва микропроцессор техникаси асослари” предметларини “Махсус фанлар блоки” сифатида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналганлик тизимида ўқитиш.

Юқорида мутахассислик ўқув режасига киритилган фанларни мантиқан блокларга ажратиш акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтириб ўқитишни жорий этиш, ўқувчи шахсини касбий фаолиятга тайёрлаш шахс ривожланиши билан бевосита боғлиқ. Касб-хунар коллежида ҳар бир ўқувчини ўзи танлаган ихтисослик бўйича назарий билимлар, амалий кўникмалар билан қуроллантириш билан бирга унинг шахсий фазилатларини шакллантириш, талаб даражасида малакага эришиши, касбий фаолиятни мустақил бошлаш, ўзига ишонч, ташаббускор, кўтаринки руҳ, ижодкорлик, ўзини-ўзи назорат қилиш, баҳолаш ва ривожлантириш каби хусусиятларга эга бўлиши мумкин.

Фикримизча, 3310200-Электроэнергетика тайёрлов йўналишида акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитиш тизимини ташкил этиш, ушбу йўналиш аксарият касб-хунар коллежларида мавжуд бўлиб, ушбу йўналишдаги ўқув жараёни таҳлилидан [2-илова]:

1) жами режалаштирилган ўқув соатларининг 46 фоизини умумтаълим фанлари (20 та), 54 фоизини эса касбий ва махсус фанлар ташкил этиши, бундан умумтаълим фанларини нисбатан камайтириш ва касбий, махсус фанларни нисбатан кўпайтириш;

2) “Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги”, “Экология ва атроф муҳит муҳофазаси”, “Меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги” фанлари асосан хавфсизлик муҳофазасига йўналган фанлар бўлганлиги сабабли битта босқичда ўзаро боғлиқликка амал қилган ҳолда ўқитиш;

3) “Электротехника ва электроника асослари”, “Электротехник материаллар”, “Электр машиналари ва юритмалари”, “Электр ўлчов асбоблари ва электр ўлчашлар” предметлари умумкасбий фанлар эканлигини эътиборга олган ҳолда, ўзаро алоқадорликда ўқитиш;

4) “Муқобил энергия манбалари”, “Қуёш панелларини ўрнатиш, созлаш ва ишлатиш”, “Шамол агрегатларига хизмат кўрсатиш ва ўрнатиш” предметларини, ҳамда “Электр жиҳозлари”, “Электр таъминоти”, “Электр тармоқлари жиҳозларини йиғиш, созлаш, ишлатиш, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш”, “Автоматика ва микропроцессор техникаси асослари” предметларини ўқитишда касбий йўналганликни амалга ошириш;

5) юқорида номлари қайд этилган фанларнинг баъзилари масалан, “Электр машиналари ва юритмалари”, “Электр жиҳозлари”, “Электр таъминоти”, “Электр тармоқлари жиҳозларини йиғиш, созлаш, ишлатиш, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш” ўқув предметлари иккити босқичда 1-2 ёки 2-3-босқичларда ўқитилиши режалаштирилган ва шу асосда таълим жараёни йўлга қўйилган, лекин ушбу фанларни ўзлаштириш даражасини ошириш учун уларни ўқитишда акмеологик йўналтирилган ўқув-тарбиявий ишларни амалга ошириш мумкин.

Ўқув фанларни ўзлаштиришнинг юқори марраларига эришиш мақсадида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимини амалга ошириш, фанларни ўқитишда касбий компетентликни, касбий креатив қобилиятини шакллантиришни ривожлантириш орқали, касб-ҳунар коллежи ўқувчисини касбий билимларни эгаллашда юқори кўрсаткичларга етказиш мумкин.

Шунингдек, ишлаб чиқариш корхоналарининг 3310200-Электроэнергетика тайёрлов йўналишининг “ 3310201- Электр станциялари ва электр тармоқлари ускунларига хизмат кўрсатиш, таъмирлаш ва монтаж қилиш бўйича электромонтёр” касби бўйича қўйган талаблари, йўриқномалари ва мазкур касбга белгиланган разряд (даража) талабномалари, унга битирувчиларнинг қай даражада мос келиши ва жавоб бера олиши, касб-ҳунар коллежлари касбий ва махсус фанлари мазмунида қўйилган талабларни тўлақонли бажарилишини қамраб олинганлиги, ўқув дастурлари ва машғулотларни қўйилган талабларга мос равишда ташкил этиш, белгиланган кўрсаткичларга эришиш, ўқувчиларнинг касбий шаклланиш даражаларини талаб даражасига етказиш.

Мутахассислар тайёрлаш жараёнида касбий йўналтирилган ўқитишда ўқув дастурларини мувофиқлаштириш, ўқитишни жадаллаштириш билан ўқитишда касб маҳоратига эришилади.

Ушбу жараёнда:

1.Ишчи ўқув режани чуқур таҳлили асосида, ўзаро чамбарчас боғлиқ фанлар гуруҳи аниқланади, яъни бутун ўқув режаси касбга йўналтирилган тизим тўплами сифатида қаралди.

2.Ҳар қайси касбий ва махсус фан асосида энергетик мутахассисни шакллантиришда, ўз мақсад ва вазифаси бўлиб, маълум бўлимларни ва унга кирадиган мавзуларни ўрганиш мақсадларидан келиб чиқилди.

3.Муайян махсус фанни ўрганиш мақсадлари тўплами Давлат таълим стандартларида акс эттирилган, мутахассис тайёрлашнинг бош мақсадини ташкил этди.

4.Касбий ва махсус фанларни ўрганилиш муддатларини ўрнатишда улар орасидаги горизонтал боғланишлар ҳисобга олинди.

Амеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитишни ташкил этиш учун қуйидаги ишлар амалга оширилди:

1.Мазкур таълим йўналишининг тармоқ таълим стандартлари ва намунавий ва ишчи ўқув режалари атрофлича ўрганилди [2-илова].

2.Йўналишнинг ўқув дастурлар тўплами, ўқув дастуридаги фаннинг ҳар бир мавзуси, мавзуларнинг зарурийлиги, бошқа фан дастурларида такрорланиши, уларга ажратилган соатлар қанчалик мос келиши каби саволлар коллеж фанлар уюшмасида таҳлил қилинди.

3.Ўқув дастурлари таҳлиliga кўра, ҳар бир мавзунини юқори даражада ўзлаштиришга эришишни кафолатловчи акмеологик технологияларни қўллаш режалаштирилди.

4.“Электротехника ва электроника асослари”, “Электротехник материаллар”, “Электр машиналари ва юритмалари”, “Электр ўлчов асбоблари ва электр ўлчашлар” фанларини ўқитишда касбий йўналтирилган ўқитиш тизимини яратиш учун:

-фанлардаги ўзаро муқобил мавзулар танлаб олинди;

-фанларни ўқитишни кетма-кет олиб бориш, замонавий ўқитиш технологиясини йўлга қўйиш таклиф этилди;

-фанлардаги ўзаро алоқадорликдан келиб чиққан ҳолда такрорланувчи мавзуларни қисқартириб, ривожлантирувчи мавзуларни кучайтириш таклиф этилди;

-касбий ва махсус фанлар мутаносиблигини таъминлаган ҳолда “Электротехника ва электроника асослари” фани мавзуларини мукамал ўзлаштиришга эришиш, бунинг пировардида навбатдаги фан мавзуларини тушуниш, англаб етиш, ўзлаштириш осон бўлишини кўзлаган ҳолда, ушбу фанни ўқитишда акметехнологиялар ва бошқа замонавий таълим технологиялари қўлланилди;

5.Ўзаро алоқадор фанлардаги ўхшаш мавзуларни мутаносибликда ривожлантиришга эришишга эътибор берилди.

Шу ўринда ўқувчиларга акмеологик билимлар бериш мақсадга мувофиқ.Фикримизча, юқоридаги фикрларга асосланган ҳолда республикада ўрта махсус, касб-ҳунар таълимига мўлжалланган “Касбий таълим акмеологияси” махсус курс ўқув дастури ишлаб чиқилди [Зилова]. Касбий таълим акмеологияси - шахснинг касбий моҳирликка етишишини объектив ва субъектив омиллари, унинг ўқишда ютуқларга эришиши ва ривожланиши, меҳнат фаолияти жамоа фаолияти субъекти сифатида касб-ҳунар таълими тизимида субъектнинг энг юксак даражага эришишини ўрганади.

Акмеологик ёндашувдан фойдаланишда, мавжуд ҳар қандай қийинчилик ёки муаммолардан ўқувчининг ўзи мустақил равишда чиқиб кета олиши, унда ижодкорликни шундай ривожлантириш, ҳатто ўзи мустақил равишда ижодий касбий фаолият юрита олиш даражасига етиши мумкин.

§.2.2. Акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашнинг дидактик модели

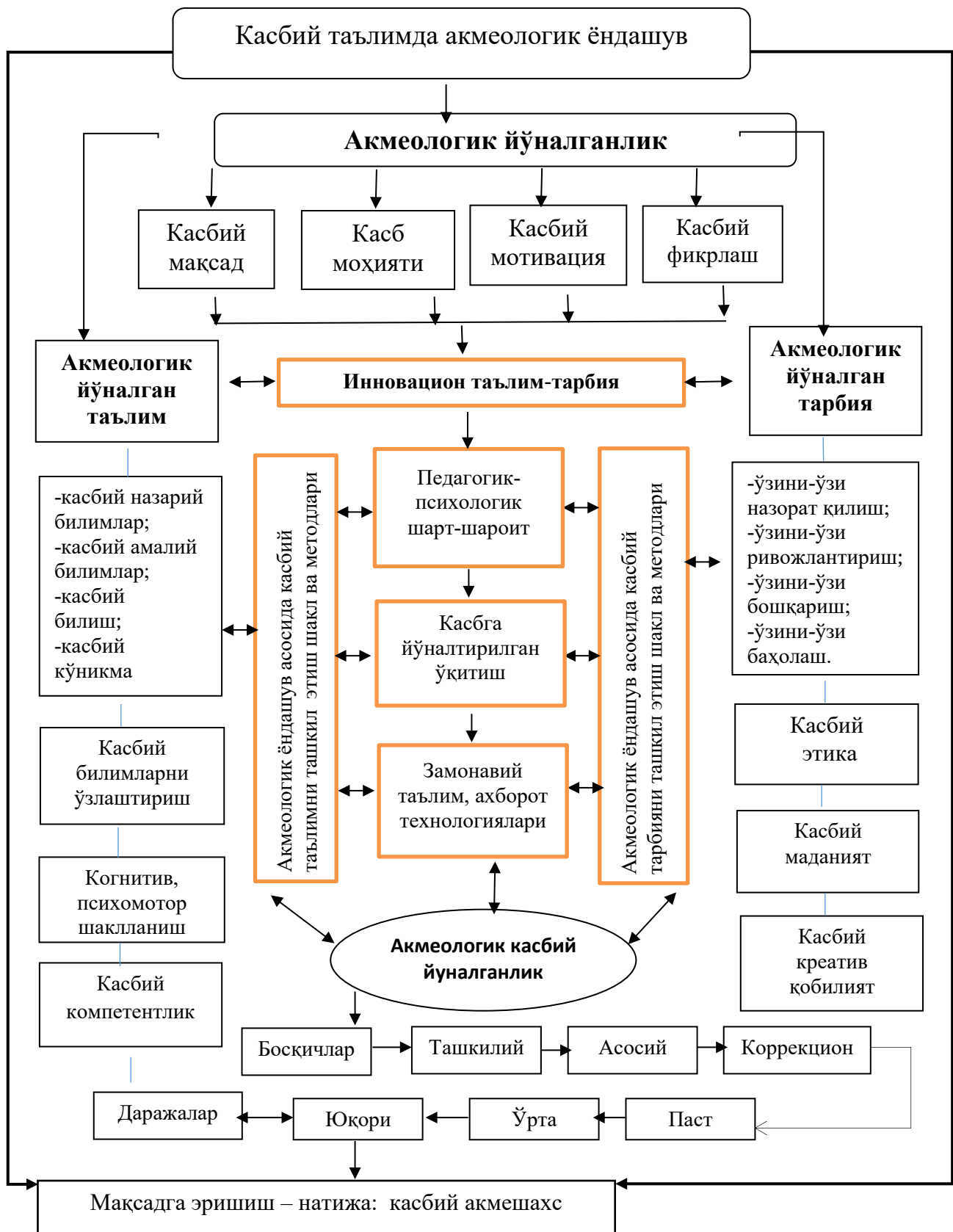
Педагогика-психология - акмеология тизими асосида ўқув жараёнини такомиллаштириш, шахсни ривожлантириш, касб-хунар коллежида акмеологик ёндашувни жорий этишнинг дидактик моделини ишлаб чиқиш (2.2.1-расм) тадқиқот ишининг асосий илмий концепцияси ҳисобланади. Ушбу модел компонентлари қуйидагича:

“Акмеологик ёндашув” - акмеологик муаммолар ва вазифаларни ечиш имконини берувчи, методлар ва усуллар, тамойиллар мажмуини тушунтирувчи акмеологик категориялар умумлашмаси ҳисобланади. Акмеологик ёндашув таълим мазмунига, таълим технологиялари, ўқувчиларни тарбиялаш ва ўқитишга, таълим муассасасини бошқаришни ривожлантириш, таълимнинг барча субъектларида тизимлаштирилган билиш мотивлари, таълим олиш ички эҳтиёжга айланиши, ижодий тафаккурнинг асосий бошловчилиги эвазига таълим сифатини ошишига ҳисса қўшади.

“Акмеологик ёндашувнинг моҳияти шундан иборатки, субъектнинг ёш даврлари босқичларида, унинг индивидуал, шахсий ва субъектив-фаолиятли тавсифи биргаликда ўрганилади, субъектнинг яхлитлигини тиклаш, юқори даражага эришиши учун таъсир қилиш ва комплекс тадқиқот олиб боришни ўз ичига олади. Касб-хунар таълимида акмеологик ёндашув акмеологик касбий йўналганликни ҳосил қилади.

Акмеологик йўналганлик — шахснинг истиқболли ривожланиши (шунингдек, касбий), максимал касб фаолияти доирасида ва ҳаёт фаолиятида ижодий ўзини-ўзи намоёниш қилишни йуналтирувчи шахснинг умумий йўналганлиги, сифат характеристикасидир.

Касб-хунар таълими бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг юқори сифатда бўлишини таъминловчи шароитларни яратишга мутахассисларнинг ҳаётий ва шахсий муаммоларни мустақил ҳал этиш қобилиятларини ривожлантиришга йуналтирилган бўлиши керак.



2.2.1-расм. Касбий таълимга акмеологик ёндашувни жорий этишнинг инновацион дидактик модели.

Бу мутахассисларни тайёрлашда жуда муҳим бўлиб, уни ҳал қилиш самарадорлигига бутун жамиятнинг келажаги боғлиқ бўлади. Ўзининг касбий ривожланишида ижодий индивидуалликка эришганлар ишлаб чиқаришни долзарблаштиришга таъсир кўрсатишга қодир бўладилар.

Шахснинг йуналтирилганлиги - бу интегратив сифат бўлиб, у ўз ичига шахснинг фаоллигини ва унинг векторининг асосини аниқловчи мақсад, кадриятлар, мотивлар, интилишлар ва бошқаларни камраб олади.

Акмеологик йўналганлик – бу касб соҳасида ҳам, ҳаёт фаолияти соҳасида ҳам максимал ижодий ўзини намоён қилишга, инсонни илғор ривожланишга йуналтирувчи шахснинг умумий йуналтирилганлигининг сифатий тавсифидир.

Акмеологик йуналтирилганликнинг ўзига хос мазмуни бўлажак мутахассисларни ўз касб фаолиятларини амалга оширишни мўлжаллашдан иборат.

Шахсда акмеологик йўналганлик мутахассисларни ўз касбий фаолиятида акмеологик концепцияни амалга оширишни талаб этади.

Шахс акмеологик йўналганлигининг мазмуни ва моҳиятидан келиб чиққан ҳолда унинг ташкил этувчи компонентлари қуйидагича:

- касб йуналишининг асосий моҳияти-танлаган касбнинг асл моҳиятини чуқур англаб етиш зарурлиги билан боғлиқ;

- касбий-муҳимлик-шахс ривожланишида касбий йўналганлигик, тайёргарлик даражасининг муҳимлиги билан боғлиқ;

- касбий мақсадга йўналганлик-касбий фаолият учун аниқ мақсадлар белгилаб олинганлиги, келгуси касбий мақсадга йўналганлик даражасининг юқорилиги муҳим ўрин тутди;

- касбий мотивация-касбни эгаллаш, муносиб касб эгаси бўлишга эришиш мотивацияси ҳосил қилиниши муҳим аҳамиятга эга;

- касбий креативлик-касбий ижодий фикрлаш қобилиятига эга бўлиш;

- касбий муваффақиятга интилиш-касбий муваффақиятга эриша олиш учун ўзини-ўзига, келажакка ишонч туйғусини ҳосил қилиш орқали, муваффақиятга интилишни шакллантириш муҳим.

Ушбу бандда ишлаб чиқилган модел касб-ҳунар коллежида ўқувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш имконини беради. Бу ерда акмеологик ёндашув бевосита акмеологик йўналганлик билан боғлиқ бўлиб, у қуйидагиларга асосланади:

-Моҳият - касб моҳияти, ҳаёт турмуш яшашнинг моҳияти, ҳар бир иш (меҳнат)нинг, касбий фаият моҳиятини англаб етиш, у учун нима муҳим, касбни эгаллаш унинг учун қанчалик муҳим эканлигини англаши, ҳис этиши;

-Мотивация-ҳаётга яшашга қизиқиш ҳосил қилиш, касбий мотивацияга эришиш, бўлажак мутахассисларни касбий шакллантириш, улар шахсининг таркиб топиши, касбий фаолиятга тайёргарлигига таъсир қиладиган кучли ижтимоий омил акмеологик мотивациядир;

-Креативлик – инсоннинг фикрлашида, ҳиссиётида, мулоқотда, фаолиятнинг алоҳида турларида намоён бўлувчи ижодий имконияти, қобилияти, шахсни бир бутунликда ёки унинг алоҳида томонларини, фаолияти ҳосиласини, уни яратиш жараёнини характерлайди. Индивиднинг ностандарт қарорни қабул қилувчи ички хусусиятини акс эттирувчи қобилият.

- Муваффақият - акмега эришиш, бирор иш устидан ғалабага эришиш, ишни самарали бажара олиш. Касбий билимларни эгаллаш жараёнида янада юксакроқ ютуқларга эришишдир.

Инновацион таълим-тарбия - коллеж ўқувчиларини касбий шакллантириш жараёнида ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги интерактив ҳамкорликни ва мустақил-ижодий муносабатларни, касбий таълим мазмуни, баркамол шахс тарбияси ва унинг ижтимоий аспектлари асосида модернизациялашдир. Педагогик жараёнда инновация таълим-тарбия янги мақсад, мазмун, метод, шакл ва усулларнинг киритилиши, ўқитувчи ва ўқувчи ҳамкорлигида ташкил этилишидир.

Фикримизча, касбий таълим-тарбия самарадорлигини ошириш мақсадида, педагогик фаолиятга янгилик киритиш, таълим мазмуни ва ўқитиш технологиясига ўзгартириш киритиш, Акмеологик ёндашув асосида касбий таълимни ташкил этиш шакл ва методларини, замонавий таълим ва ахборот

технологияларини қўллашнинг педагогик-психологик шарт-шароитларини яратган ҳолда, касбга йўналтирилган ўқитиш билан педагогик инновацияни амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Акмеологик йўналган тарбия орқали ёшларда ўз-ўзига, жамиятга, ўз юртига, меҳнатга, бошқа инсонларга бўлган муносабатлари, миллий ғоя ва мафкура, ифтихор туйғулари, комил инсон сифати шакллантирилади. Ўзини-ўзи ривожлантириш ва ўзини-ўзи бошқариш асосида инсоннинг янги муваффақиятларга эришиш эҳтиёжи, такомиллашиш, фаол ҳаёт тарафдори бўлиш, эзгу фикрлаш ўз имкониятларига ишониш, ҳаёт мазмунини тушуниши ётади.

Акмеологик йўналган тарбияда:

-ўзини-ўзи назорат қилиш; -ўзини-ўзи ривожлантириш; -ўзини-ўзи бошқариш; -ўзини-ўзи баҳолашга эришиш лозим.

Тадқиқотда таклиф этилган маънавий-ахлоқий тарбия – бу миллат ва жамият томонидан яратилган барча руҳий ва ақлий неъматларни шахс томонидан ўзлаштирилиб, ундан фойдаланган ҳолда ўз ахлоқини баркамоллаштиришга эриша олиш даражасини кўрсатувчи мезон бўлиб хизмат қилади.

Ўқувчининг ривожланиши унинг она бағри, мактабгача болалик даври, бошланғич синф, ўсмирлик ва ўспиринлик давридаги шарт-шароитлар билан узвий боғлиқ. Ушбу даврларда унинг саломатлиги қандай бўлиши, нималар у учун қадрли бўлиши, унинг хусусий баҳолаши, инсонларга ва меҳнатга муносабати, ҳатти-ҳаракатлари ва бошқалар унинг келажакда қандай сифатдаги касб эгаси бўлишини аниқлаб боради.

Акмеологик йўналган таълим - атроф олам ҳақидаги билим доирасини кенгайтириш, дифференциалловчи тафаккурни шакллантириш, билиш эҳтиёжларни ривожлантириш таълими.

Акмеологик йўналган касбий таълимда:

-касбий назарий билимлар; -касбий куникмалар; -касбий малакалар; -касбий компетентликка эга бўлиш талаб этилади.

Маълумки, касбий таълим – муайян соҳага оид иш фаолиятини шакллантириш ва ривожлантиришга йўналтирилган таълимдир. Касбий таълимда коллеж ўқувчиларига муайян йўналиш бўйича мутахассисларнинг касбий билим бериши ва улардаги касбий кўникма ҳамда касбий малакаларни шакллантириш жараёни, ўқувчиларни муайян касб эгаси сифатида ҳаётга ва меҳнатга онгли равишда тайёрлаш жараёнидир. Ушбу таълимнинг мақсади акмеологик ёндашув тизимини жорий этиш жараёнида касб-ҳунар коллежи ўқувчисини:

- касбий назарий билимлар, кўникмалар ва малакаларни мукамал эгаллаш;
- касбий компетентлик, касбий қобилият ва касбий йўналганликка эришишини таъминлашга қаратилган.

Бу ерда таълимнинг вазифаси коллеж ўқувчисига касбий билим бериш, уларни тарбиялаш, касбий билим, кўникма ва малакалар ҳосил қилиш, ёшларни ҳаётга ва меҳнатга тайёрлашдир.

Моделда шахсни ривожлантириш ва ўқувчи акмесининг шакллантириш зарурлиги назарда тутилади, бунда инсоннинг мазкур сифатни тарбиялашга имкон берувчи шароитлар, ўқувчини она юрти ва Ватани олдидаги бурч ва масъулиятлар ҳамда унга содиқлик кабиларни тарбиялаш, шахсни ривожланиш жараёнида шахсий таълим ва компетентлик, акмеологик таълим муҳитида фуқароликнинг шаклланиши, ёш динамикаси, таълим-тарбия дастурини ишлаб чиқишнинг асоси сифатида қараб чиқилади.

Ўқувчининг касбий акмеологик йўналганлиги, унинг касбий мотивацияси, касбий шаклланишга йўналганлиги, касбни эгаллашда жамоавий ёки индивидуал йўналганлик, касбни эгаллаш жараёнида ўзини-ўзи такомиллаштириш, касбий креатив қобилиятни шакллантириш, баҳолаш даражалари билан аниқланади. Бу ўз навбатида акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш сифати билан боғлиқ.

Шахснинг касбий йўналганлиги - шахс фаолиятини йўналтирувчи ва мавжуд вазиятларга боғлиқ бўлмаган мотивлар мажмуи. М.И.Дьяченко ва Л.А.Кандибонович касбий йўналганликни қуйидагича таърифлайди: касбий

йўналганлик-шахснинг танлаган касбий соҳасида ўз билими, тажрибаси, қобилиятини қўллашга интилиши.

Шахснинг касбий йўналганлиги - касбга ижобий муносабат, мойиллик ва қизиқиш бўлиб, унинг ўзи танлаган касб соҳасида меҳнат қилиб, касбий тайёргарлигини такомиллаштириш, маънавий ва моддий эҳтиёжини қондириш истаги.

Касбий йўналтириш – ўқувчиларга муайян касб-хунар бўйича илмий маълумотлар бериш, уларни шу касбга қизиқтириш, касбга йўллаш жараёни бўлиб, бунинг натижасида касбий йўналганликка эришилади.

Касбий акмеологик йўналганлик- аниқ касбий фаолият доирасида иш бажаришга имкон берувчи билимлар, кўникма ва малакаларни шакллантириш жараёни бўлиб, унинг юқори даражаси касбий тайёргарлик даражасини белгилайди:

-янги касбий билимларни мустақил эгаллай билиши, ўз устида ишлаши ва келгусида меҳнат фаолиятини илмий асосда ташкил қилиши;

-мутахассислик таълим йуналиши бўйича эгаллаши лозим бўлган лавозимларда мустақил, ижодий ишлаши;

-тегишли таълим йуналиши доирасида танлаган мутахассислик бўйича олий таълимда ўқишни давом эттириш, ихтирочилик, мустақил изланувчанликка тайёр бўлиши ва бошқалар.

Касбий акмеологик йўналганлик ёшларнинг тафаккурига, онгига, руҳиятига таъсир этиш билан амалга оширилади. Бу эса ўз навбатида янги педагогик-психологик технологияларни жорий этишни талаб этади. Шу билан бирга инсоннинг турли ҳаёт фаолияти соҳаларида ҳар хил ижтимоий вазифаларни бажаришини назарда тутди.

Касбий акмеологик йўналганлик - шахс йўналганлиги ва акмеологик йўналганликдан ташкил топади.

Шахс йўналганлиги – бу интегратив (яхлит ҳолга келтирилган) сифат, мақсадлар, мотивлар, муҳимлик, интилиш, истак, ният ва бошқалар, шахс фаоллигини аниқловчи ва бу йуналишда фаоллик векторини белгиловчидир.

Акмеологик йўналганлик – шахснинг прогрессив ривожланиши (шунингдек, касбий), максимал касб фаолияти доирасида ва ҳаёт фаолиятида ижодий ўз-ўзини намоёни қилишни йўналтирувчи шахс умумий йўналганлигини сифат характеристикасидир.

Шахснинг йўналтирилганлиги - деб шахс фаолиятини йўналтириб турадиган ва мавжуд вазиятларга нисбатан боғлиқ бўлмаган барқарор мотивлар мажмуига айтилади.

Шахснинг йўналтирилганлигида анланган мотивлар асосий роль ўйнайди. Киши эҳтиёжи объектини мақсад деб анлаган ҳолда ўзининг шахсий мақсадларини, жамоанинг мақсадлари билан боғлайди ва ўз мақсадларини тегишли равишда ўзгартиради, мазмунга тузатишлар киритади. Шахснинг йўналтирилганлигини ифодаладиган касбий мотив ва мотивациянинг қондирилиши, инсонда, унинг сўнишига олиб келмайди, аксинча, уни қайта қурган, бойитган ва чуқурлаштирилган ҳолда билиш фаолиятининг янада юксак даражасига мос келадиган янги мотив ва мотивацияларни келтириб чиқаради.

Касбий мотивация – касбга тегишли вазифаларни бажариш ва касб танлашни белгиловчи, атроф, борлиқ омиллари, касбга йўналтиришга оид фаолият таъсирида шаклланувчи майл.

Касбий мотив ва мотивациялар барқарорлиги даражасига кўра ҳам ҳар хил бўлиши мумкин. Уларнинг барқарорлиги нисбатан жадал тарзда намоён бўлиши, узоқ давом этиши билан ифодаланади. Шахснинг эҳтиёжлари ва қизиқишларини энг кўпроқ даражада намоён қиладиган ва шу боисдан ҳам унинг психологик тузилишига хос хислатларга айланиб қоладиган мотив ва мотивациялари барқарор ҳисобланади ва муайян даражада муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Касбий этика –муайян касбга хос яхши фазилатлар, касбий бурч ва масъулият, мардона касбий мустақиллик каби тушунчаларда акс этади. Хулқ инсон хатти-ҳаракатларида аниқлик касб этади. Касб-ҳунар коллежи

ўқувчисининг хулқ-атвори акмеологик йўналган тарбия асосида шакллантирилиши кўзда тутилади.

Касбий креатив қобилиятга эга бўлиш – касбий фаолият жараёнида касбий стратегия, стратегик мақсад ва вазифаларни тўғри белгилаш, қарорлар қабул қилиш, меҳнат жараёнини мустақил ижодий лойиҳалаштириш, инновацион касбий фаолиятни ташкил этиш, меҳнат жараёнига тегишли тизимли ёндашувларни лойиҳалаш технологияларини жорий этиш ҳамда бошқарув усуллари, методлари ва тамойилларидан самарали фойдаланишдан иборат касбий техника даражаси.

Касбий компетентлик – касбий фаолиятни амалга оширишда мутахассис томонидан ўзи учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларни амалда юқори даражада қўллай олиши.

Компетенция мутахассислик билимларини доимо бойитиб боришни, янги ахборотларни ўрганишни, муҳим ижтимоий талабларни англай олишни, янги маълумотларни излаб топиш, уларни қайта ишлаш ва ўз фаолиятида қўллай билишни тақозо этади. Касбий компетенцияга эга__бўлган бўлғуси мутахассис:

- давр талабларини чуқур англайди;
- ўз билимларини изчил бойитиб боради;
- янги ахборотларни излаб топади ва уларни ўзлаштиради;
- янги билимларни қайта ишлайди ва ўз фаолиятида самарали қўллайди.

Акмеологик ёндашувни касб-хунар таълимига жорий қилиш самарадорлиги кўрсаткичлари бўлиб, ўқувчиларнинг ўқув ва ўқув-амалий фаолиятининг ижодий, мустақил хусусияти ҳамда уларнинг касб фаолиятининг акмеологик йуналтирилганлиги, таққослаш ва ижтимоий-психологик идентификация, фаолиятни ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва ижобий баҳолаш, муаммоли вазиятларни ва танлаш вазиятларини яратиш, мусобақали ва ўйинли услублар, идеал объектларни ижодий моделлаш ҳисобланади.

Коллеж ўқувчиларида ўз устида ишлаш, ижобий характер хусусиятларини тарбиялаш, салбий хусусиятларни бартараф қилишга ҳаракат

қилиш, яъни шахснинг маънавий-психик хусусиятларининг ривожланиши, уларнинг ўзини-ўзи тарбиялаши тўғри бориши учун уларга раҳбарлик қилиш, ўзаро муносабат, мулоқат ўрнатиш, ўзаро ёрдам кўрсатиш, ўзаро назорат қилиш ташкил қилинди.

Бўлғуси мутахассисларнинг ўз билим ва кўникмаларини, касбий жиҳатдан аҳамиятга эга шахсий сифатларнинг ривожланиш даражасини, доимий равишда бойитиб бориш қобилияти, касбий-ижодий ўзини ривожлантиришга ва ўзини намоён қилишга йуналтирилганлик сифатининг устувор кўрсаткичлари бўлиб ҳисобланади. Акмеологик ёндашув тизимини жорий этиш моделида “Акмеологик йўналган тарбия” – бўлажак мутахассисни касбий меҳнат фаолиятига тайёрлаш ва меҳнат бозорида рақобат қила олишга тайёрлиги ва қобилиятини таъминлаш мақсадида ижтимоий етук шахсни шакллантириш ва ривожлантириш жараёни бўлиб, бу ўқувчининг талаблари, қобилиятлари, руҳий-жисмоний имкониятлари ҳамда ижтимоий, этник омиллар таъсирини ҳисобга олган ҳолда ўқув жараёни ва ўқув ишлаб чиқариш фаолияти доирасида дастурлаштирилади ва амалга оширилади.

Моделда акмеологик йуналтирилган тарбиявий фаолиятни амалга ошириш, комил инсонни тарбиялаш кўзда тутилади. Ўзини-ўзи ривожлантириш ва бошқариш асосида инсоннинг янги муваффақиятларга эришиш эҳтиёжини такомиллаштириши, фаол ҳаёт тарафдори бўлиш, эзгу фикрлаш ўз имкониятларига ишониш, ҳаёт мазмунини тушуниш ётади.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчисини акмешахс қилиб шакллантириш, унда ахлоқий фазилатларни камол топтириш, ақл-идрок, яхши хулқ, чуқур билим, инсонпарварлик билан маънавиятини бойитиш юртимиз равнақида муҳим аҳамият касб этаётган маънавий-ахлоқий қадриятлар, таълим-тарбия ишининг уйғунлиги ва самарадорлигига боғлиқ.

Инновацион акмеологик ёндашувда - касб-ҳунар коллежи ўқувчисининг касбий ривожланишининг юқори поғонаси, унинг ўзини-ўзи ривожлантириш, назорат қилиш, баҳолаш, ўз устида ишлаш ва шахсий такомиллашувни ташкил этишни қамраб олади. Яъни, тарбияда ўқувчи шахсига акмеологик ёндашув-

унинг ўз имкониятларидан келиб чиқиб, ўз тараққиётини, эртасини тасаввур қила олиш, касбий этика, касбий маданиятга ва касбий креатив қобилиятга эга бўлиш, бугунги фаолиятидаги муваффақиятлари унга эртага қандай ютуқлар келтиришини англашга олиб келади.

Касб-ҳунар коллежида шахсни ривожлантириш ва бўлажак касб эгасини тарбиялашда, якка тартибли, гуруҳий ўқитиш шакллари, шахслараро муносабатлар ва мулоқот, кундалик ҳамкорлик ва ижод билан бойитиладиган йўналиш ҳосил қилинади. Бўлажак кадрларни тайёрлаш учун бундай ёндашув, фикримизча, энг самарали бўлиб, лойиҳани ишлаб чиқиш жараёнида таълим олувчилар касбий-меҳнатнинг мақсадлари, вазифалари, объект, амалга ошириш усуллари ва унинг натижаси билан боғлиқ бўлган хусусиятларни эгаллайдилар.

Таълим жараёнини замонавийлаштириш, инсонпарварлаштириш ва демократлаштиришда ижтимоий-ахлоқий муҳитнинг етакчи ўрин эгаллаши ва мутахассислар тайёрлаш жараёнида янги жамият кишиси – “Касбий акмешахс”ни шакллантириш масаласи муҳимлигидан далолат беради. Президент фармонлари ва қарорлари асосида амалиётда ўз ифодасини топаётган баркамол авлод юксак даражада талабга жавоб берувчи акмеологик йўналтирилган тарбиявий янги метод ва воситаларининг касб-ҳунар коллежлари касбий тарбия жараёнига кириб бориши, касбий акмешахснинг креатив қобилияти, истеъдоди, изланиши ва янгиликка интилиш руҳида яшаш имкониятини яратади.

Мутахассисларни тайёрлаш тизимида акмеологик ёндашувни амалга оширишда ўқувчилар шахсининг акмеологик йўналтирилганлигини, касбкорликнинг ўзак хоссаси ва энг муҳим кўрсаткичи сифатида шакллантириш учун уларга акмеологик таъсир кўрсатилади.

Кадрларни касбий тайёрлаш соҳасида психологик-педагогик фаолиятнинг амалиёти, ўқувчиларнинг ўқиш ва меҳнат қилишининг мотивациясини шакллантириш даражаси ўқув тарбиявий жараённинг муҳим кўрсаткичи эканлигини кўрсатади. Умумий психологик тушунчада, шахс тузилишида мотивация қатор муҳим вазифаларни бажаради, яъни шахснинг мулоқотда

бўлиши, ҳулки ва фаолияти мотивлари тизими билан уйғотилади, йўналтирилади ва бошқарилади, мотивация ўқувчиларнинг ўқув ишлаб чиқариш фаолияти шароитида шаклланиш ва ривожланишга мойил бўлган, шахснинг мустаҳкам хусусиятидир. Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларининг мотивациялаш тизимини шаклланиши кўпроқ билимларни эгаллашга, бўлажак, касбга ва касбий фаолият вазифалари ва моҳиятини тушунишга бўлган муносабатга боғлиқ.

Касб – ҳунар коллежида “Касбий мотивация”ни шакллантириш ўқувчилар онгида акс этган аниқ ижтимоий-касбий йўналиш таъсирида шартланади, яъни:

-жамоатчилик фикри бўйича касбнинг нуфузи; -мазкур касб бўйича истеъмолчилар учун меҳнат натижаларининг (маҳсулотлар, хизматлар) аҳамияти; -меҳнат бозорида касбга бўлган талаб; -касбий фаолиятнинг ижодий хусусияти; -мазкур касбга бўлган қизиқиш ва яъни яхши мутахассис бўлишга интилиши; -касбий ўсиш, меҳнатда мартабани ошириш истикболлари кабилар.

Акмеологик ёндашув технологиясида коллеж ўқувчиларининг касбий фаолиятига методологик, назарий ва технологик тайёрлашда ҳар бир ўқув фанининг ҳиссасини таъминлаш; унинг илмий мазмунидан фойдаланиш эҳтиёжлари ва ўқувларини тарбиялаш; барча фанларни ўрганиш мотивациясини ҳосил қилиш; ўқитишнинг яхлит ёндашув асосида интеграл фикрларни тарбиялаш; васийлик, ҳомийлик, иш берувчи ташкилотлар талабларини эътиборга олиш лозим.

Бўлажак бўлғуси мутахассисларни тайёрлаш учун бундай ёндашув, самарали бўлиб, улар лойиҳани ишлаб чиқиш жараёнида таълим олувчиларнинг касб эгаллаш билан боғлиқ мақсадлари, вазифалари, объекти, амалга ошириш усуллари ва унинг натижаси билан боғлиқ бўлган хусусиятларни эгаллайдилар.

Ушбу модел С.Н.Бегидов, С.А.Хазовларнинг бўлғуси мутахассисларнинг касбий тайёрлашда акмеологик ёндашув модели, Б.Б.Маъмуровнинг бўлажак ўқитувчиларни акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалаш

кўникмасини ривожлантириш моделидан фарқ қилади. Қайд этилган моделларда ташкилий, асосий, диагностик-коррекцион босқичларда махсус тренинглар ёрдамида, ўйинли методлар орқали касбий таълимда бўлғуси педагогларни касбий фаолиятга акмеологик ёндашув асосида тайёрлашда когнитив, эмоционал ва мотивацион мезонлар асосида тўрт даражада мақсадга эришиш кўзланган.

Касбий акмеологик таълимда касбий билимларни ўзлаштиришнинг юқори босқичига эришиш, касбий компетентликни шакллантириш ва ривожлантириш натижасида касбий фаолият самарадорлиги, касбий акмешахсни шакллантиришга эришилади.

Акмеологик ёндашувни жорий этиш натижаси шахсининг акмеологик йўналганлигининг қуйидаги компонентларга мос келади:

–касбий-муваффақиятни мўлжаллаш - касбий фаолият қадрияти ижтимоий шарти: баркамол инсон шахси, унинг креатив қобилиятини ривожлантириш, билишга қизиқиш стимуллари, ўз-ўзини ривожлантиришга интилиш ва эҳтиёжни фаоллаштириш ва бошқалар;

–касбий мақсадлар аҳамияти-касбий ижодий фаолиятни ривожлантириш имконияти ва севган машғулоти билан шуғулланиш, касбий ўзини-ўзи такомиллаштириш ва касбий фаолиятнинг ижодий характерга эга эканлиги, касбий билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш;

–касбий мақсадни белгиланганлиги-ижтимоий мақсадни анланганлиги, касбий фаолиятда шахсий мақсадларни танлаб олиш ва касбий ўзини-ўзи такомиллаштиришни англаш;

–касбий мотивация-касбий фаолият жараёни ва таркибига қизиқиш, касбий фаолият натижаси аҳамиятини англаш, сифатли касбий таълим олишга эҳтиёж;

–касбий фикрлаш-касбий муваффақият ва касб маҳоратига эришишга интилиш, ўзини-ўзи ривожлантириш, ижодий касбий фаолиятга тайёрлик, мослашувчанлик ва рефлексия қобилияти, ўзини-ўзи рефлексиялаш.

Бу ўқув-тарбиявий фаолиятнинг адекват воситалари, методлари, усуллари ва ташкилий шакллари танлаш, ҳамда фойдаланишни, жамоада тегишли

психологик микроиклимни яратиш, педагогларнинг ўқувчиларга ва ўз фаолияти мазмунига нисбатан нуқтаи назарининг ўзгаришини назарда тутати. Акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитишда ўқувчи билимларни ўзлаштириш билан бирга, лойиҳалар яратиш ва амалга ошириш жараёнининг фаол иштирокчиси бўлади.

Билим мавзуси маълумотлар, тушунчалар, назариялар ва қонуннинг ўзигина эмас, балки касбий фаолиятнинг ўзи, билиш жараёнининг натижаси, уни амалга оширишнинг усул ва воситалари бўлади. Жамиятда муносиб ўрин эгаллайдиган мутахассисни шакллантириш амалга оширилади. Ўқувчиларда акмеологик йўналганлик ва креативлик ҳосил қилиниб, касбий акмешахсни шакллантиришга эришилади. Ўқувчининг касбий йўналган ўқув-билиш фаолияти тарбия ва таълим жараёнида фаоллаштириб борилади.

Акмеологик ёндашувни касб-ҳунар таълимида амалга ошириш бўлажак мутахассисларнинг касбий мотивациясини кучайтириш, уларнинг ижодий салоҳиятини рағбатлантириш, шахснинг акмеологик йўналтирилишини шакллантириш воситасида касб-ҳунар фаолиятида муваффақиятга эришиш учун шахсий ресурсларни аниқлаш ва улардан унумли фойдаланишни таъминлайди.

Касбий таълимда ҳар бир инсонга табиат, жамият, инсон ўртасидаги ўзаро алоқадорлик ҳақидаги билимлар берилади, ушбу билимларни амалиётда бутун умри давомида қўллаш қўникма ва малакалари шакллантирилади. Таълимда шахс менталитети, интеллекти ва тафаккурини ривожлантириш билан долзарб таълим сифати муаммосини ечиш мумкин.

Шунингдек акмеологик йўналганлик тарбия ва таълим муҳитида амалга оширилади, яъни унга тарбия жараёнида инновацион технологияларни қўллаш, замонавий педагогик-психологик тарбия методларидан фойдаланиш муҳим бўлиб, ўзини-ўзи назорат қилиш; ўзини-ўзи ривожлантириш; ўзини-ўзи бошқариш; ўзини-ўзи баҳолашни шакллантириш орқали эришиш мумкин.

Инновацион дидактик моделда касб-ҳунар коллежи ўқувчисини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашда, акмеологик

йўналганлик, таълим-тарбия ва педагогик психологик шарт-шароитларни ташкил этиш билан биргаликда, касбий йўналганликни таъминлаш, касбий этикани, касбий билимлар доирасини кенгайтириш, шахсий сифатларга эга бўлишга эришиш кўзда тутилган.

Касб-хунар коллежи ўқувчисини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашда, акмеологик йўналганлик, таълим-тарбия ва педагогик психологик шарт-шароитларни ташкил этиш билан биргаликда, касбий йўналганлик таъминланади, хулқ-атвор тарбияланади, касбий билимларни ўзлаштириш даражаси оширилади, ўқувчи шахсий сифатларга эга бўлади, унинг касбий тайёргарлиги, билим, кўникма, малака ва маҳоратлари, билимларни ўзлаштириши ва тарбияланганлик даражалари ҳар томонлама ривожлантирилади.

Бунда акмеологик йўналганлик - акмеологик таълим-тарбия, акмеологик ёндашув асосида касбий таълим ва тарбияни ташкил этишнинг шакл ва методларидан фойдаланиш; бунинг педагогик-психологик шарт-шароитларини яратиш; касбга йўналтирилган ўқитиш тизимини йўлга қўйиш, замонавий таълим ва ахборот технологияларидан унумли фойдаланиш пировардида ўқувчининг касбий креатив қобилият ва касбий компетентликка эга бўлиши, касбий акмеологик йўналганликка эришиш натижасида касбий акме-шахс бўлиб етишиши кўзланди.

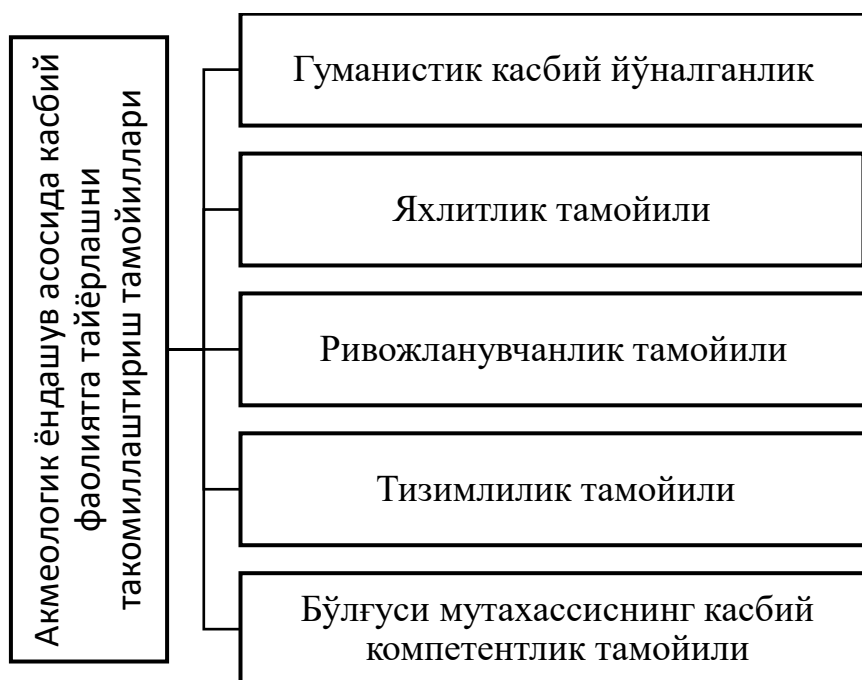
Таълим-тарбия жараёнида: касбий назарий билимларни мукаммал эгаллаш; касбий кўникмаларга эга бўлиш; касбий малакалар ҳосил қилиш, касбий компетентликка эришиш зарурий педагогик-психологик шарт-шароитларда амалга оширилиши, ўқувчида касбий йўналганлик ҳосил қилиш даражаси, унинг хулқ-атворида, касбий маданият, касбий қобилият ва мустақил фикрлашда намоён бўлади. Натижа акмеологик йўналган юқори маррага эришишга йўналтирилган коллеж битирувчиси компетентликка эга бўлган мутахассис, “Касбий акмешахс”нинг шаклланишига ва уни касбий ривожлантиришга олиб келади.

Биз касб-хунар коллежи битирувчисини касбий акме шахс бўлиб етишишини мақсад қилиб олдик ва унга шундай деб таъриф бердик: “Коллеж ўқувчиси эришган касбий акмешахс - касбни эгаллашда юқори даражага эришган, ижодий салоҳияти ва иқтидорини намоён эта олувчи, мустақил касбий фикрловчи, ўзини ўзи ривожлантирувчи, касбий муваффақиятга интилувчи касбий фаолиятнинг етук шахси.

Шаклланганлик кўрсаткичи ва уни ташкил этиш босқичлари, коллежда ўқув тарбиявий жараёни ташкил этишнинг шакли, методлари, воситалари, таълимий ёндашувлар, методологик тамойиллар мажмуи, педагогик-психологик шарт-шароитларни руёбга чиқариш мажмуи, касб-хунар таълимида ўқувчилар шахсида акмеологик йўналганликни шакллантириш ёрдамида амалга оширилиши мумкин. Уни амалга ошириш булғуси мутахассислар тайёрлаш сифатини ошириш ўқувчи шахсига, унинг қизиқиши, хоҳиш истагига, эҳтиёжига, унинг билим олишга бўлган эҳтиёжи, фан ва техника ютуқлари, жамиятнинг ривожланиш талабларидан келиб чиқади.

§2.3.Касб-хунар таълимида акмеологик ёндашувни жорий этишнинг педагогик шарт-шароитлари

Илмий-педагогик тадқиқот жараёнида олинган педагогик кузатув маълумотларини назарий жиҳатдан таҳлил этиш ва умумлаштириш натижасида, касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш асосан қуйидаги гуманистик касбий йўналганлик, яхлитлик, ривожланувчанлик, тизимлилик каби тамойилларга асосланиши аниқланди (2.3.1-расм) .



2.3.1-расм-Касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш тамойиллари

Тамойилларнинг қисқача таърифи қуйидагича:

1.Гуманистик касбий йўналганлик тамойили - шахснинг ўзини-ўзи камол топтириши ва касбий ривожланиши, шахсий имкониятларидан унумли фойдаланиш, ташаббускорлик ва фаоллик, мустақил қарорлар қабул қилиш, ўзини-ўзи ижодий намоён этиш сифатларини ривожлантириш назарда тутилади.

2.Яхлитлик тамойили – коллеж ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш тизимининг барча компонентларининг ўзаро боғлиқлигини, касбий тайёргарликнинг мақсади, мазмуни, ташкилий шакли ва методлари интеграциясини, бўлажак мутахассисларнинг назарий ва амалий тайёргарлигининг ўзаро боғлиқлиги ҳамда уларнинг бир-бирига таъсирини акс эттиради.

3.Ривожлантирувчанлик тамойили – коллеж ўқувчиларида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш тизимининг ривожланувчанлик тамойили тизимнинг доимий ривожланишини, ўзгарувчан ижтимоий-иқтисодий вазиятларга мунтазам мослашувини, шунингдек, унинг

шаклланиши, ривожланиши ва такомиллашиши даврида барқарор фаолиятини таъминлашни тақозо этади.

4.Тизимлилик тамойили-бўлажак мутахассисларда касбий билим ва кўникмаларни шакллантириш жараёни бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлган, кетма-кет амаллар тизимидан иборат бўлишини назарда тутди. Ушбу тамойилни жорий этиш ўқувчиларнинг юқори даражадаги мустақиллиги ва фаол позициясини таъминлаш, уларга ўқув материалларини жадал тақдим этиш, доимий қайтар алоқани ўрнатиш, амаллар аниқлиги ва алгоритми изчиллигини таъминлашни кўзда тутди.

Акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштиришда акмеологиянинг гуманистик касбий йўналганлик, яхлитлик, ривожланувчанлик, тизимлилик каби тамойилларига асосланган ҳолда ўқув-тарбивий жараёни ташкил этиш ўқувчини касбий йўналганликка олиб келади.

Юқорида қайд этилган тамойиллар асосида ўқувчининг ўзини- ўзи йўлга солиши ва қайта тиклаш, касби ва жамиятдаги илмий ютуқларида, маданиятда, техникада ва ички руҳиятини, ўзининг қизиқиши, эҳтиёжи ва қобилятини англаш, ўз ютуқларини, камчилигини ўз фаолиятида кўра олиши каби жиҳатларни шакллантириш учун таълим -тарбия жараёнида касбий компетентликни шакллантириш ва ривожлантириш акмеологик ёндашувда амалга ошади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 2017 йил 14 мартдаги қарорига мувофиқ, бугунги кунда касб-хунар коллежларини қайтадан шакллантириш, ўқув меъёрий-хужжатларни ишлаб чиқишда биз томонимиздан ишлаб чиқилган ва тақлиф этилаётган “Бўлғуси мутахассиснинг касбий компетентлик тамойили”ини тадбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, амалдаги тармоқ таълим стандартлари ва малака талабларида касбий компетентликка катта эътибор қаратилмаган, ҳозирда жорий этилаётган ўрта мактаб таълимидан кейин касбий ўқишни

(мутахассислик йўналишига кўра) 6 ойдан - 2 йилгача бўлган муддатида касбий компетентликка эришиш муҳим аҳамиятга эга.

Ҳозиргача ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда асосан педагогик ва қисман психологик тамойилларга амал қилиниб келинган бўлса, эндиликда акмеологик тамойилларга ҳам (яъни бир вақтнинг ўзида-педагогик, психологик, акмеологик тамойилларга) амал қилиниши таълим сифатини оширади.

Касбий таълим жараёни учун янги “Бўлғуси мутахассиснинг касбий компетентлик тамойили” касб-хунар коллежи ўқувчисининг аниқ бир касб турига бўлган қобилияти, қизиқиши ва лаёқатини акмеологик диагностика қилиш, педагогик ва психологик нуқтаи назардан ўрганиш, мустақил ҳаётга тайёргарликда олдиндан мавжуд муаммоларни ўрганиш ҳамда уларни бартараф этиш юзасидан илмий ва амалий асосланган таклифларни ишлаб чиқиш, касбий компетентликни шакллантириш масалаларини қамраб олади. Ушбу тамойил касб-хунар коллежида касбий йўналганликни, касбий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади. Акмеологик ёндашув асосида таълим жарёнини такомиллаштиришда юқорида қайд этилган тамойиллар ва оптималлаштириш механизмига мос равишда, “Акмеологик ёндашув асосида таълим олувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш” концепцияси ишлаб чиқилди [4-илова].

Касб-хунар таълимида акмеологик ёндашувни амалга оширишнинг психологик-педагогик шароитлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- шахсий шароитлар-педагогларнинг ўз фаолиятларида акмеологик ёндашувни амалга ошириш учун зарур билимларни долзарблаштириш, ҳаракатларнинг ўқувчилар шахсининг ривожлантиришга қаратилган бўлиши;

- акмеологик ривожланиши детерминантини англаш ва ҳисобга олиш (акмеограммани юритиш жараёнида ва бошқалар);

- касб-хунар коллежида акмеологик ёндашувни таълим-тарбия жараёнида қўллашнинг, педагогик ижодкорликнинг психологик атмосферасини яратиш;

- ўқувчиларга касб фаолиятининг касбий ўзини ривожлантиришнинг моҳияти, қадриятлари ва мақсадлари тўғрисида тўлиқ ахборотни ҳиссий-позитив тақдим этиш (“Касб-хунар таълими акмеологияси” факультатив маҳсус

курсни ўқитишда, акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитиш тизимида ва бошқалар);

-технологик шароитлар - фаол-фаолиятли, шахсга йуналтирилган, ривожлантирувчи, индивидуал-табақалаштирилган педагогик ёндашувларнинг қоидалари (индивидуал ривожлантириш дастури, “SWOTT” таҳлили, ўқувчининг электрон портфолиосини юритиш, натижаларни аниқлашга педагогик-психологик ёндошиш ва бошқалар);

-таълимнинг инновационлигига, диалоглигига, контекстлигига, амалиётга йуналтирилганлиги (акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида касбий акмешахс бўлиб етишиш технологиясининг ташкилий шакллари (мустакил изланиш, лойиҳалаштириш, моделлаштириш ва бошқалар) амалга ошириш;

-педагогларнинг акмеологик йуналтирилган тарбиявий фаолиятни ташкил этишга интегратив ёндашиш (гуруҳ раҳбарининг маънавият машғулоти, коллеж психологининг психологик маслаҳатлари, махсус фан ўқитувчиси, ишлаб чиқариш таълими устаси тренинглари ва бошқа акмеологик йўналган таълим-тарбиявий ишларнинг бир мақсадга қаратилганлиги);

-ўйинли таълимнинг воситалари ва услубларини қўллаш, ютуқлар мотивацияси тренинглари, касбий-мотивацион ва рефлексив тренинглари ўтказиш ва бошқалар.

Акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда:

-коллеж ўқувчиларида касбий фикрлаш маданиятини ривожлантириш (уларда касб моҳияти, касбий масалалар бўйича мулоҳаза юритиш, аниқ касбий вазиятларни таҳлил этиш кўникмасини ривожлантириш, амалий касбий тажрибасини орттириш);

-жамиятимиз ривожланишининг ҳозирги босқичида содир бўлаётган ўзгаришларга битирувчиларнинг ижтимоий мослашуви ва унда йуналиш олишни таъминлаш, шунингдек уларнинг келгусидаги касбий фаолияти учун зарур бўладиган таянч билимларини ошириш;

-масъул касбий қарорлар қабул қилиш бўйича амалий кўникмаларни такомиллаштириш; ўзини-ўзи камол топтириш, мустақил таълим олиш қобилиятини ривожлантириш, уларни ташаббускор ва фаол бўлишга мустақил изланиш, вазиятларни лойиҳалаштириш, касбий моделлаштиришга ўргатиш каби амалга оширилди.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштиришда:

-жамиятнинг коллеж ўқувчиларини касбий фаолиятга, ҳозирги замон шарт-шароитларига тайёрлаш бўйича ижтимоий буюртмасини замон талабига мос равишда бажаришда, уларнинг касбий билим, кўникама ҳамда шахсий фазилатларни шакллантириш ва ривожлантиришга эришилди. Бунда ўқувчилар шахсини ривожлантиришда акмеологик ёндашувни жорий этиш технологиялари муҳим аҳамият касб этди. Булар асосан акметехнологиялар бўлиб, касбий тайёргарлик даражасини оширишга, модернизациялашга хизмат қилади ва акмеологик ёндашув асосида бўлажак мутахассисларда касбий ижодкорликни шакллантиришнинг илмий асоси сифатида таълим муассасаларида таълим олувчиларнинг мазкур жараён иштирокчилари, касбий фаолиятнинг етук шахси ва фаол субъектлари тарзида намоён бўлишларига ҳамда уларнинг субъект ва мутахассис сифатида босқичма-босқич, узлуксиз ўзини-ўзи такомиллаштириши ва ўзини-ўзи ривожлантириши учун шароит яратади. Касбий таълимда мутахассисларни тайёрлашда зарур бўлган акмеологик технологиялар таснифи ишлаб чиқилди (2.3.1-жадвал).

2.3.1- жадвал

Мутахассислар тайёрлашда қўлланиладиган акмеологик технологиялар таснифи

Акмеологик технологиялар таркиби	Акмеологик технологиялар тузилиши
Психологик маслаҳат технологияси	Методологик асослари
Тренинг технологиялари	Ишлаб чиқиш принциплари
Ривожлантирувчи акметехнологиялари (-ўзини ўзи англаш технологияси; ўзини ўзи ривожлантириш технологияси; ўзини	Технологик жараён шарт-шароитлари

Ўзи намоён этиш технологияси; ўзини ўзи дастурлаштириш; ўзини-ўзи бошқариш; ўзини ўзи тасдиқлаш; ўзини-ўзи намоёни этиш)	
Шахсга йўналтирилган таълим технологиялари	Аниқ вазиятлар таҳлили
Ўйинли акметехнологиялар (иш ўйинлари, ташкилий ўйинлар, блиц-ўйинлар, ташкилий-коммуникатив ўйинлар, ташкилий-интеллектуал ўйинлар, рефлексив ўйинлар, дидактик ўйинлар, ўйин-модели технологиялар)	Технологиянинг объекти ва субъекти тавсифи, улар орасидаги ўзаро таъсирнинг ўзига хослиги
Тренингли акметехнологиялар (ижтимоий-психологик тренинг, ўзини ўзи англаш тренинглари, видео)	Босқичлар, усуллар (стратегик, тактик) мақсадга эришиш
Мунозарали акметехнологиялар (дидактик, ижодий, ўйинли)	Натижаларни истикболлаш усуллари
Компьютерли таълим технологиялари	Татбиқ этиш

Педагогик жамоада акмеологик муҳитни шакллантириш, шахснинг акмеологик йўналтирилганлиги аниқ компонентлари контекстида кўникмаларни ривожлантиришга мўлжалланган ихтисослаштирилган тренингларнинг (рефлексив тренинглар, мақсадга йўналтирилган тренинглар, муваффақиятга эришиш мотивацияси тренинглари) ўтказилди. Тренинг технологияларининг натижавийлиги юқори бўлиб, бунда ўқувчиларни ҳар томонлама шакллантиришга кўмаклашди [5-илова].

2.3.2-жадвал

Ўқув жараёнида анъанавий ва акмеологик йўналтирилган ёндашувларни қиёсий таҳлили

Анъанавий ёндашув	Акмеологик ёндашув
Ахборотни таълим берувчидан таълим олувчига ўтказиш	Тизимли ёндашув асосида ўқув жараёнини лойиҳалаш.
Ўқув мақсадларнинг ноаниқлиги, суҳбат ва ҳикояга кўпроқ	Ўқув мақсадларини мумкин қадар аниқлаштириш ва уларни таълим олувчининг ҳатти

эътибор бериш	ҳаракатини англатувчи феълларда ифодаланиши.
Таърифлашга кўпроқ эътибор бериш; ахборотни ўз хоҳишига қараб ёдлаш, доимо эслаб қолишга ундаш; хотирада ахборотларни йиғилиши; билиш босқичларини алоҳида олинган фанлар ташкил қилиши, яхлитликнинг етишмаслиги; машғулотлар илмий салоҳиятда ва таълим олувчининг мутахассислиги билан боғланмаган ҳолда олиб борилиши.	Таълим олувчиларни уларнинг ҳатти ҳаракатлари орқали ўқитиш; созловчи қайтувчан алоқа; шаклланивчи ва тўпланувчи баҳолаш; мезоний назорат; билим вақўникмаларнинг тўла ўзлаштирилиши; белгиланган мақсадларга эришишнинг кафолатланиши; ўқитишнинг самарадорлиги.

Ўқув жараёнини акмеологик ёндашув асосида ташкил этиш, фанлараро боғланиш, илмий таҳминни олға суриш ва уни текшириш, ўқувчиларни маълумотлар йиғиш, моделлаш, тажриба ўтказиш, ижодий танқидий фикр юритиш, кўп мезонийлик, асосланганлик, қарор қабул қилиш, ролларни ижро этиш, мустақил ижодий фикрлаш, ақл-заковат, масъулият, маънавий ва ахлоқий сифатларни ривожлантирувчи янгиликларга сезгир бўлишга ундаш ва шакллантириш мумкинлигини 2.3.2-жадвал таҳлилидан кўриш мумкин.

Танлаб олинган тажриба-синов касб-ҳунар коллежларида ҳар бир ўқувчининг психологик хусусиятларини атрофлича ўрганиш ва унда ижодий индивидуалликни шакллантириш мақсадида ўқувчининг электрон портфолиосини яратиш йўлга қўйилди [6-илова] . “Портфолио” - (итал. portfolio-портфел, ингл. хужжатлар учун папка) таълимий ва касбий фаолият натижаларини аутентик баҳолашга хизмат қилувчи замонавий таълим технологияларидан ҳисобланади. Электрон портфолиога ўқувчиларнинг фанларни ўзлаштирилиши, жамаот ишларида қатнашилиши, фан тўғаракларидаги фаолияти ва бошқа ютуқлари йиғиндиси сифатида акс эттириш йўлга қўйилди. Ҳар бир ўқувчининг портфолиоси электрон шаклдаги гуруҳ “Портфолиолар омбори”га жойлаштирилди ва натижалар электрон усулда текшириб борилди, портфолио ва индивидуал касбий ривожланиш дастурининг бажарилиши,

Ўқувчининг акмеограммаси тегишли тартибда алоҳида электрон шаклда, махсус (Ўқувчининг умумий маълумотлари - Microsoft Access, фанларни ўзлаштириш баҳолари, рейтинг кўрсаткичлари - Microsoft Excel, даражаларни аниқлаш - Microsoft Word каби) компьютер дастурларида бажарилди.

Ўқувчиларнинг янгиликка интилувчанлиги, ўз тақдирига қизиқувчанлиги, эртанги кун ўз истиқболига курашувчанлигидан далолат беради. Бу йўлда уларни тўғри йўналтириш муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун, ўқувчини инновацион таълим муҳитидаги ўқув фаолияти тузилмаси мотивацион, креатив, технологик ва рефлексив компонентлардан иборат бўлиб, уни ташкил этиш учун гуруҳ раҳбари ва коллеж психологи раҳбарлигида ўқувчининг истиқбол режаларини ишлаб чиқиш учун унинг ҳозирги ҳолати таҳлил қилиниши лозим. Буни амалга ошириш учун биз ривожланган мамлакатларда кенг қўлланиладиган “SWOT” усулидан фойдаланилди.

“SWOT” қуйидаги инглизча сўзларнинг бош ҳарфларидан олинган: Strengths – kuchli tomonlar; Weaknesses – kuchsiz tomonlar; Opportunities – imkoniyatlar; Threats – tahdidlar. “SWOT” таҳлилини ўтказишда қуйидаги шаклда жойлаштирилган 4 та тўртбурчакдан иборат жадвалдан фойдаланилди [7-илова]. Таҳлил натижаларига кўра, ўқувчиларнинг ҳозирги ҳолатлари аниқланди. Ўқувчиларининг индивидуал истиқбол режалари ушбу усул ёрдамида ишлаб чиқилди.

Уларнинг келажак истиқбол режаларини белгилаш ёки мавжуд нуқсонларни бартараф этиш, психологик-акмеологик маслаҳатлар олиб бориш орқали шахсий ва касбий ўсишда ўқувчиларга ёрдам берилди. Тадқиқотда касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш, касбий тайёргарликлари, билим, кўникма, малака ва маҳоратларини, уларнинг билимларини ўзлаштиришлари ва тарбияланганлик даражаларини ҳар томонлама ўрганиш, ҳамда келгуси фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш мақсадида, “Индивидуал касбий ривожлантириш дастури” [8-илова] ишлаб чиқилди. У ўқувчиларнинг келажак режаларини бажариши, касбий ва шахс ривожланишини мутаносиб олиб борилиши, акмеологик

ёндашув асосида ўқувчининг индивидуал касбий маҳорат марраларига эришиши, унинг касбий ривожланиш қонуниятларини очиш имконини беради. Унда ўқувчининг касбий йўналганлик, касбий фаолиятга оид ишларни мустақил амалга ошириш ва руҳиятнинг касбий аҳамиятга эга хусусиятлари ва шахсий сифатларнинг мавжуд даражалари педагогик-психологик ўрганилди, ҳамда ҳар бир ўқувчининг юқоридаги омиллар бўйича истиқбол режалари белгиланди.

Ғиждувон политехника касб-ҳунар коллежи, Ғиждувон “Армечан” маиший хизмат кўрсатиш касб-ҳунар коллежи, Муборак саноат касб-ҳунар коллежи, Муборак ахборот технологиялари ва хизмат кўрсатиш касб-ҳунар коллежи, Навоий архитектура ва қурилиш касб-ҳунар коллежи, Навоий техника иқтисодиёт касб-ҳунар коллежи, Пахтачи хизмат кўрсатиш ва сервис касб-ҳунар коллежи, Пахтачи автомобиль ва йўллар касб-ҳунар коллежларида тажриба-синовда иштирок этаётган ўқувчиларнинг индивидуал ривожлантириш дастури бўйича -касбий йўналганлик; -амалий кўникма; - шахсий сифатларнинг мавжуд даражаси ҳозирги ҳолат бўйича “паст”, “ўрта”, “юқори” кўрсаткичларда аниқланди [8-илова].

Ҳар бир ўқувчига ўзининг индивидуал кўрсаткичларини тўғри англаб етиши ва ўзининг истиқбол вазифаларини педагоглар ёрдамида тўғри белгилаши, ўзини ўзи назорат қилиб қатъий равишда индивидуал кўрсаткичларини ошириб бориши учун шарт-шароит ва муҳит ҳосил қилинишига эътибор қаратилди. Даражаларни аниқлашда 100 баллик тизимда ўқувчиларнинг индивидуал кўрсаткичлари, яъни “Касбий йўналганлик”, “Амалий кўникма”, “Шахсий сифатлар” каби индивидуал ривожланиш даражалари аниқланди. Масалан, А-23 кодидаги ўқувчининг “Касбий йўналганлик даражаси”-76 балл яъни “4”, “Амалий кўникма даражаси”- 69 балл яъни “3”, “Шахсий сифатлар даражаси”- 62 балл яъни “3” баҳога тўғри келса, унинг индивидуал кўрсаткичи “паст” яъни “3” деб белгиланди.

Ўқувчиларнинг шахсий сифатлари гуруҳ раҳбари ва коллеж психологи ҳамкорлигида юқоридагилар сингари даражалар аниқланди. Бу ўқувчини

ўзини-ўзи назорат қилиш ва баҳолаш кўникмаларини шакллантириш билан бир вақтда унинг ўз устида ишлаш, муваффақиятлар сари ҳаракат қилиш хусусиятларини шакллантиради.

Ўқувчиларнинг электрон портфолиоси, индивидуал касбий ривожланиш дастури, натижаларини электрон усулда қайд этиб бориш, индивидуал психологик-акмеологик маслаҳатлар, “Электротехника ва электроника асослари” фани мисолида электрон ўқув контент ёрдамида: виртуал ўқув, замонавий ахборот коммуникация, электрон-ўқитиш имкониятлари кенгайтирилди, электрон ахборот-таълим ресурслари яратилди.

Касб-ҳунар коллежларида таълим тизимини ташкил этишнинг замонавий усуллари, воситалар ва шакллари, акмеологик ёндашув асосида мутахассислар тайёрлашни такомиллаштириш билан қўйилаётган талабларни бажаришга эришиш мумкин. Акмеология усулларида (ривожланиш усуллари, технологиялар, видеотренинг жараёнлари) маданий – ижтимоий ғояларнинг тикланиши, иқтидорлиларни руҳий қўллаб-қувватлаш, умумлаштириб айтганда меъёрлар асосида ўзини ўзи йўлга солиш ва қайта тиклаш, касбидан ва жамиятдаги ютуқларидан, маданиятдан, техникадан ва ички руҳиятини, ўзининг қизиқиши, эҳтиёжи, қобилиятини англаши ўз ютуқларини, камчилигини ўз фаолиятида кўра олишидир.

Яъни, акмеологиядаги мавжуд усуллар:

-Ёшлар ўзларининг ижод қобилиятини қонуний меъёр орқали бошқара олиш ва бу жараёндаги фаолиятини юқори чўққига кўтариш.

-Шахс эстетикаси ва интеллектининг юқори босқичга етишдаги объектив ва субъектив бирликлардаги ва зиддиятли таъсир омиллари.

-Ўзини ўзи ўқитиш, ўзини ўзи ташкиллаштириш ва бошқариш кабилар.

Ўқитувчининг акмеологик йўналтирилган ўқитишни ташкил этишнинг асосий шакллари қуйидагилар: тадқиқотчилик, мустақил изланиш, конструкциялаш, моделлаштириш, лойиҳалаш, мунозара, “Касбий жанг”, лойиҳалар тақдироти, омилкор ўйин, психологик маслаҳатлар, тренинг ва

бошқалар бўлиб, улар шахснинг акмеологик йўналтирилганлигининг яхлит ривожига имкон беради.

Акмеологик ёндашув асосида касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнида ҳар бир ўқувчининг шахсий ривожланиш ва касбий такомиллашиш даражаси амалдаги тайёрлаш даражасидан юқори кўрсаткичга эга бўлади. Ўқувчининг акмеологик йўналганлигини ташкил этиш муҳим бўлиб, юқоридаги методикалар ёрдамида унинг касбий ва шахсий сифатларини акмеологик диагностика қилиш ва динамикасини аниқлаш 3-бобда амалга оширилди.

Компьютерли таълим технологиялари ёрдамида ўқитишни ташкил этиш учун ахборот технологиялари ёрдамида “Электротехника ва электроника асослари” фани бўйича электрон ўқув контент яратилди ва касбий таълимга электрон ўқув контент тушунчаси киритилди.

“Электротехника ва электроника асослари” фани бўйича электрон ўқув контент (“Content” – таркиб, мазмун деган, баъзан ахборот билан тўлдирилганлик маъносини англатади) ва фан бўйича фаол ўқитиш шаклини ташкил этишга хизмат қилувчи барча турдаги электрон ўқув материаллар мажмуи ҳисобланади.

Электрон ўқув контент-муайян фан бўйича фаол, фаолиятли, индивидуал ўқитиш шаклини ташкил этишга хизмат қилувчи, электрон ўқув манбалар, электрон тест, 3D-электрон китоб, электрон видео, маъруза, анимацияли маърузалар, аудио ва видео ўқув фильмлари, график тасвирлар ва бошқа электрон ўқув материалларини ўз ичига олади.

“Электротехника ва электроника асослари” фани электрон-ўқув контент - мультимедиа –(электрон шаклдаги график, матнли, рақамли, овозли, мусиқали, видео, аудио, фотография, ҳаракатланувчи образлар (анимациялар) ва бошқалар); электрон альбом (электротехник расм, сурат, чизма (схемалар) ва бошқа график тасвирлар, уларнинг изоҳларини ўзида акс эттирувчи электрон шаклдаги тўплам); аудио ва видео визуал материаллар, ўқув ахборотларини компьютер технологияси ёрдамида овозли ва визуал шаклда қабул қилинишини

таъминловчи материаллар; презентация (такдимот; лот. “praesentatio” – такдим этиш) – муайян мавзу ёки муаммо бўйича ўқув (илмий, амалий) характердаги материалларнинг иш қоғозлари (оддий ёки ватман қоғозлар) ҳамда ахборот-коммуникацион воситалар (компьютер, проектор, процесор ва бошқа қурилмалар ёрдамида такдим этиш) каби компьютер технологияларининг дастурий ва техник имкониятлари асосида аудио, видео, матн, графика ва анимация эффектлари асосида ўқув материални ўқувчиларга етказиб берилишини мужассамлаштирган электрон ўқув маҳсулотлари мажмуи ҳисобланади.

Электрон ахборот-таълим ресурсларини яратиш-ўқитишнинг мавжуд ва янги технологик шакллари ўзаро мувофиқлаштиради, ўқувчилар томонидан ўқув ва мутахассислик фанлари асосларини мустақил ўзлаштирилиши учун қулай педагогик ва технологик шарт-шароитларни вужудга келтиради.

“Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш” электрон қўлланма дастури компьютер ёрдамида ўқув-тарбиявий жараёни такомиллаштиришга мўлжалланган электрон ўқув контент таркибидаги дастурий восита бўлиб, уни махсус фан ўқитувчилари, гуруҳ раҳбари, коллеж психологи каби масъул шахслар дастурга кириш коди ёрдамида уни ишга тушириш, дастурдаги акмеологик технологиялар методлари, акмеология тестлари, акмеологик тренингларни амалга ошириш ва назоратнинг электрон шаклларида унумли фойдаланиш мумкин.

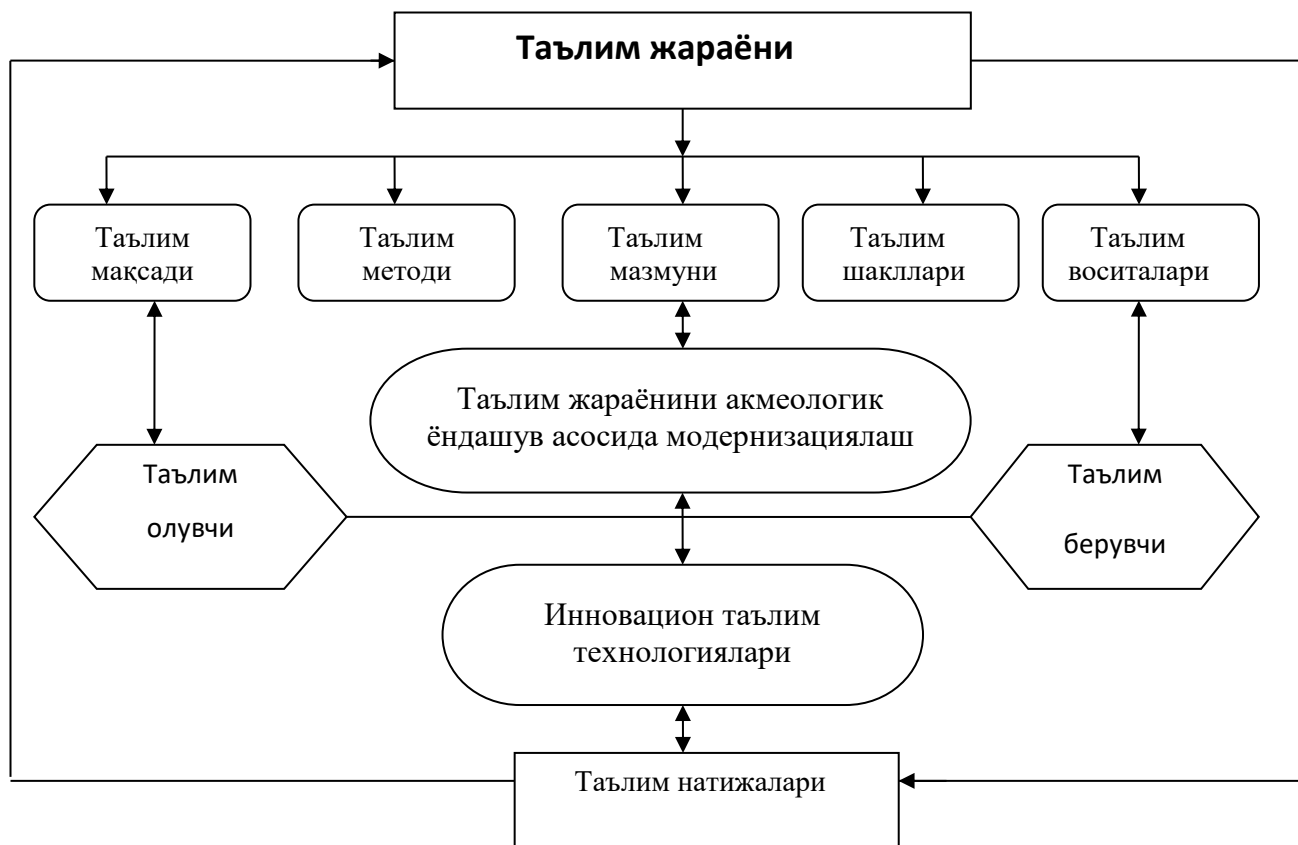
Таълимнинг инновацион замонавий таркиби хилма-хил бўлиб, бериладиган ахборот ҳажми аниқ тузилишга эга бўлиши, ўқувчи уни ўзлаштириши ва кундалик фаолиятда қўллай олиши керак. Бунга мос ҳолда “Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш” электрон қўлланма дастури яратилди. Ушбу электрон дастур таълим жараёнида акмеологик ёндашувни жорий этиш ва таълим натижаларини электрон шакллари жорий этишда қулай восита ҳисобланади.

Таълим жараёнини акмеологик ёндашув асосида ташкил этиш, таълим жараёнини модернизациялашга, таълим берувчи ва таълим олувчи фаоллигига ва таълимда ижобий натижаларга эришишга хизмат қилади (2.3.2-расм).

Касбий таълимда ахборот-коммуникацион технологиялари акмеологик ёндашувни самарали жорий этишнинг асосий воситаси бўлиб хизмат қилади.

Таълим жараёнини акмеологик ёндашув асосида замонавий ташкил этишда компьютерли ўқитиш, мониторинг ва баҳолашни комплекс электрон амалга ошириш учун iSpring компьютер дастури имкониятларидан фойдаланилди.

Тадқиқот ишида махсус фанларни ўқитишда мультимедиали ўқув курсларни яратиш имкониятини берувчи педагогик дастурий воситалар ичида юқори рейтингга эга бўлган iSpring дастури қўлланилди. iSpring Free дастури .PPT, .PPTX, .PPS, .PPSX форматдаги файлларни Flash (SWF) ва HTML5 форматида конвертациялаш имкониятини берадиган муаллифлик дастури ҳисобланади ва дастур орқали фойдаланувчилар Flash-роликлар ва YouTube-видео ресурсларни PowerPoint тақдимот слайдларига жойлаштириш мумкин.



2.3.2-расм. Таълим жараёнини акмеологик ёндашув асосида модернизациялаш

iSpring Free дастури мутлоқ текин ҳисобланади. iSpring Free дастуридан ташқари имконияти кўпроқ бўлган iSpring Suite дастури ҳам мавжуд бўлиб, бу дастур орқали юқори даражада сифатли электрон ўқув контент яратилди. Бунда биринчи навбатда iSpring Suite асбоб ускуналари орқали (QuizMaker, iSpring Visuals, iSpring DialogTrainer) фанлар бўйича электрон дарсликлар, видеомануаллар яратишга эришилди [9-илова], QuizMaker орқали электрон назорат тестлари ва акмеологик-психологик-педагогик сўровномалар яратилди ва амалиётга жорий этилди.

Шу билан бир қаторда iSpring Visuals дастури ёрдамида 3D китоблар, глоссарийлар яратади. Кенгайтирилган iSpring Suite 7 пакети ўзида қуйидаги имкониятларга эга: PowerPoint муҳитида ўқув курслари ва Flash-тақдимотларни яратиш (iSpring Pro); интерактив тестлар, сўровномалар ва анкеталарни ишлаб чиқиш;

(iSpring Quiz Maker); электрон курсларни иллюстратив имкониятларини ошириш учун интерактив элементларни яратиш (iSpring Kinetics);

3D - китоб яратишда дастурнинг “Интерактивности” қисмида 4 турдаги интерактив элементларни яратиш мумкин: китоб (Книга), глоссарий ёки каталог (Каталог), савол-жавоб (Вопрос-ответ). Интерактив элементлар ёрдамида ихтиёрий матнли ёки график ахборотларни осонлик билан тизимлаштириш мумкин.

Дастур автоматик тарзда 3D-китоб макетини яратади. Шундан сўнг 3D-китобни интернетга жойлаш ва ўқувчиларга тақдим этиш мумкин бўлади. Китобни нашр этгандан сўнг, китобни браузер ойнаси ёки Adobe Flash Player ёрдамида кўриш мумкин.

Электрон ўқув контент ҳар бир ўқувчини касб-ҳунар коллежида таълим жараёнида юқори марраларга эришишини мўлжаллашда, унинг ўзини шахсий сифатларни такомиллаштиришга, муваффақиятга, маданий ривожланиш етуқлигига ва ўзини-ўзи ривожлантириш жараёнидаги сифатлар, ўзини-ўзи англаш асосида маънавий-ахлоқий сифатларга эришишга интилишида муҳим манбалардан бири бўлиб хизмат қилади.

Компьютерли таълим технологияларидан фойдаланишда электрон ўқув контент ёрдамида:

1) реал ишлаб чиқариш фаолиятига мос келувчи ҳажм, психологик ва мантикий-таркибий тузилма моҳиятга кўра ўқув ахборотини тўла тақдим этилишини таъминлаш;

2) ўқув ахборотларининг тезкор янгиланишини инобатга олган ҳолда уларни тақдим этиш тезлигини зарур даражада бўлишига кўмаклашиш;

3) ўқувчиларга бажарилаётган иш-ҳаракат ёки фаолият сифати ҳақидаги маълумотни беришда тезкорликни таъминлаш;

4) ишлаб чиқариш устасига ўқувчи фаолиятини назорат қилиш ва унга зарур ўринларда маслаҳат, йўналиш ҳамда кўрсатмалар бериш имконияти яратилди.

Акмеологик ёндашув асосида педагогик вазиятларни ташкил этиш, ўқувчиларни касбий мулоқотга жалб этиш, тадқиқотчиликка ундаш, диалогга асосланган муаммоли-изланувчан вазиятларни ҳосил қилиш, электрон ўқув контент ёрдамида билимларни мустақил ўзлаштиришни ташкил этиш шулар жумласидандир. Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш тизимини яратиш ҳамда уни таълим жараёнида жорий этишдан асосий мақсад уларда касбий ва шахсий аҳамиятга эга сифатларни, эҳтиёж ва қизиқишларни, касбий фаолият мотивларини, билим ва кўникмаларини ривожлантиришдир.

Касб-ҳунар коллежларида замонавий илмий билимларни эгаллаган, мустақил фикрлаш ва муаммоларни ечиш имкониятига эга бўлган маънавий жиҳатдан бой шахсларни шакллантиришда, ҳаётий талаблар даражаси, илмий билимларнинг ҳажми кенгайиб, илмийлик даражаси чуқурлашиб бориши, мантикий фикрлаш каби талаблар қондирилишини акмеологик ёндашув асосида таъминлаш мумкин.

Касбий акме-шахс - касбни эгаллашда юқори даражага эришган, ижодий салоҳияти ва иқтидорини намоён эта олувчи, мустақил касбий фикрловчи,

ўзини-ўзи ривожлантирувчи, касбий муваффақиятга интилувчи касбий фаолиятнинг етук шахси.

Касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш” электрон қўлланма дастури, “Электротехника ва электроника асослари” фани бўйича электрон таълим ресурслари яратилди. Жумладан, электрон ўқув контент “Content” – инглиз тил. таркиб, мазмун деган , баъзан ахборот билан тўлдирилганлик маъносини англатади. Электрон ўқув контент-муайян фан бўйича фаол, фаолиятли, индивидуал ўқитиш шаклини ташкил этишга хизмат қилувчи, электрон ўқув манбалар, электрон тест, 3D-электрон китоб, электрон видео, маъруза, анимацияли маърузалар, аудио ва видео ўқув фильмлари, график тасвирлар ва бошқа электрон ўқув материалларини ўз ичига олади.

“Мутахассислар тайёрлашнинг анъанавий ёндашуви ва акмеологик йўналтирилган ёндашувларни қиёсий таҳлили орқали акмеологик ёндашув асосида таълим олувчилар шахсини ривожлантиришнинг илмий педагогик асослари, компетентли мутахассисни шакллантириш механизми, мутахассислар тайёрлашда қўлланиладиган акмеологик технологиялар таснифи, Ўқув жараёнида анъанавий ва акмеологик йўналтирилган ёндашувларни қиёсий таҳлили ишлаб чиқилди.

III БОБ. КАСБ-ҲУНАР КОЛЛЕЖИ ЎҚУВЧИЛАРИНИ АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ

§3.1. Назарий ва амалий касбий таълим жараёнида (“Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитиш мисолида) акмеологик ёндашувни жорий этишнинг шакли, методи ва воситалари

Акмеологик ёндашувдан фойдаланиш бўлажак мутахассислар касбий тайёргарлигини оширишнинг ўзига хос тизимини яратиш ва унинг тузилмавий вазифавий компонентларини ишлаб чиқиш, шунингдек, амалга оширишнинг педагогик-психологик шарт-шароитларини аниқлаш ва уни амалда жорий этиш имконини беради. Акмеологик ёндашувда акмеологик тренинг технологияларининг натижавийлиги юқорилиги ва ўқувчиларни ҳар томонлама шакллантиришга кўмаклашиши нуқтаи назаридан, касбий таълимда акмеологик муҳит яратиш ва ўқувчиларга муваффақиятли касбий таълим-тарбия беришнинг акмеологик технологиялари ишлаб чиқилди [9-илова].

Касб-ҳунар таълими тизимида акмеологик ёндашувни амалга оширишнинг туб моҳияти, тадқиқотнинг йўналганлиги ва ўқувчиларнинг ижодий потенциалини фаоллаштиришга таъсир этишни шакллантирувчи, уларнинг касбий мотивация ва фаолиятда муваффақиятга эришиш мотивацияси, ўқувчиларда прогрессив, замонавий таълим ва тарбия методлари асосида, замонавий технологияларни, ўзини-ўзи тарбиялаш ва ўзини-ўзи ривожлантиришга шарт-шароит яратишдан ташкил топган. Акметехнологиялар, компьютер технологиялари ва замонавий таълим технологиялари ёрдамида шахсни касбий йўналтиришда юқори марраларга эришиш “Электротехника ва электроника асослари” фани мисолида тадқиқ этилди [10-илова].

Акмеологик ёндашув асосида “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлигини таъминлашни амалга оширишда касбий мазмундаги масалалар ва амалий топшириқлардан фойдаланилди. Акмеологик ёндашув асосида касбий-амалий йўналган масалалар таълимда касбий йўналганликни таъминлашнинг тўртинчи

йўналишини, касбий ривожлантирувчи масалалар эса, иккинчи йўналишни амалга оширишнинг асоси ҳисобланади.

Акмеологик ёндашувни жорий этишни ташкил этиш методи, шакл ва воситалари “Электротехника ва электроника” ўқув предмети мисолида ишлаб чиқилди. “Электротехника” фани мисолида олинишининг сабаби, ушбу фан:

- физиканинг электр қисми бошқа (механика, кинематика каби) бўлимларига нисбатан анча мураккаб, чунки электр энергиясини ўқувчи кўзи билан кўриб, қўли билан ушлай олмайди, балки онги билан идрок этиши лозим;

- бугунги кун турмуш тарзимиз (электр чироқлари, телевизор, радио, компьютер, видео-аудио, ҳар хил турдаги электр асбоблари ва ҳоказолар) электр энергияси билан боғлиқ экан, ҳар бир инсон у ҳақида яхши, тўлиқ маълумотга эга бўлиши лозим;

- ушбу фан аксарият касб-ҳунар коллежларида техникавий, умумкасбий фан сифатида ўқитилади ва мутахассислик предметларининг асосий пойдевори ҳисобланади;

- “Электротехника ва электроника асослари” фани касб-ҳунар коллежларида кўпгина мутахас-сисликлар пойдевори бўлиб ҳисобланади;

- бўлимлардаги физик катталиклар анча осон бўлиб туюлади, лекин уларнинг аниқ мазмунини билиб олишда муаммолар пайдо бўлади, иккиланишларга олиб келади. Бўлимларни яхши ўзлаштириш ўқувчига навбатдаги бўлимларни яхши тушуниб олишига кенг имкон беради;

- “Электротехника” фанининг ўзи “Электр ўлчашлар”, “Электр машиналари”, “Электр узатмалар”, “Электроника асослари”, “Электро-монтаж ишлари”, “Электр занжирлари ва назарияси” ва бошқа махсус фанларни ўрганишда, фанлараро алоқадорликни таъминлаш билан бир қаторда, у фанларни ўрганишда пойдевор бўлиб хизмат қилади;

- Электромонтажчи, ЭХМ оператори, электромеханик, техник, радиотехник, электрогазпайвандчи, автомат жиҳозларини созловчи ва бошқа шу каби касблар бўйича бўлғуси мутахассислар тайёрлашда ушбу фанни пухта ўрганиш жуда муҳим.

Демак, касб-хунар коллежи ўқувчиларида касбий билим ва кўникмаларни такомиллаштириш бир-бирлари билан ўзаро боғланган тузилмавий ва функционал компонентлардан ташкил топган тизимдир. Ушбу тизим ўзига хос хусусиятга эга. Битирувчиларда касбий билим ва кўникмаларни такомиллаштириш тизимининг тузилмавий ва функционал ташкил этувчилари доимо ўзаро боғлиқ ва ўзаро таъсирда бўлади. Бу ўзаро боғлиқлик ва таъсирни унинг яхлитлиги, интегративлиги, ривожланувчанлиги, мослашувчанлиги, технологик характери бeлгилab бeради. Шу сабабли, “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда таълимнинг педагогик-психологик-акмеологик вазифалари интеграциясини таъминлаш асосида мунозарали акметехнология, ривожлантирувчи акметехнология, тренингли акметехнология ва ўйинли акметехнологияларни қўллаш методикалари ишлаб чиқилди.

Электротехника ва электроника асослари фанини ўқитишдан мақсад: касб-хунар коллежи ўқувчиларига электр ва магнит ҳодисалари ҳақида билим бeриш, электротехник ишлаб чиқариш саноати ва маиший хизматда техник қўллашнинг масалаларини ҳамда электрон қурилмаларини ўргатишдан иборат. Ундан ташқари физикавий ҳодисаларни ўргатиш билан бир вақтда ўқувчиларда амалий фаолият учун зарур бўлган ҳисоблаш методлари, масалалар, машқлар бажариш, электр занжирларни ва электрон қурилмаларни йиғиш, тадқиқ қилиш, таҳлил қилиш бўйича кўникмалар ҳосил қилишдир [2-илова]. Қўйилган талабларнинг бажарилишига эришиш ва ҳатто юқори кўрсаткичларга етишиш мақсадида, “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда акмеологик ёндашув асосида касбий йўналганликни таъминлаш илмий тадқиқ қилинди.

Акмеологик ёндашув асосида “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлигини таъминлаш Р.М.Зайиннинг таъкидлашича, таълимнинг касбий йўналганлигини фаолияти билан нафақат бевосита боғлиқлигини, шунингдек, унинг мазмунини ўзлаштиришда касбий аҳамиятга эга билимлардан фойдаланиш имкониятини ҳам эътиборга олиш керак.

Фикримизча, “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлиги ўқувчиларнинг “Электротехника ва электроника асослари” фани асосларини чуқур ўрганишига, касбий қизиқишини янада ривожлантиришга, уларни амалий фаолиятда электротехник билимлардан фойдаланиш имкониятлари билан таништиришга, бўлажак мутахассислар шахсида касбий аҳамиятга эга сифатларни шакллантиришга имкон беради. Акмеологик ёндашув асосида “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлигини таъминлашнинг беш йўналиши қуйидагича:

Биринчи йўналишда ўқувчиларда электротехника фани асосларини ўрганишга қизиқиш оширилади, уларда ўқув-билиш фаолиятига аниқ мотивациялар пайдо бўлиши учун шарт-шароитлар яратилади. Бу ўқувчининг электротехника мазмунини чуқур ўзлаштиришларига замин ҳозирлайди. Бунда касбий аҳамиятга эга маълумотлардан, замонавий таълим технологиялари, жумладан акметехнологиялардан фойдаланилади.

Иккинчи йўналишда бўлажак мутахассислар касбий фаолият жараёнида физикавий методлардан фойдаланиш имкониятлари билан таништирилади. Бунда мутахассисларнинг касбий фаолиятида қўлланиладиган электротехник билимлардан фойдаланиб, амалий топшириқлар ва масалалар ечилади, ишлаб чиқариш таълимида устоз-шогирд тизимида индивидуал ёндашиш, акмеологик мезон-касбий ижодкорликни, касбий креатив қобилиятни шакллантириш амалга оширилади.

Учинчи йўналишда эса касбий фаолиятнинг турли жиҳатларини тавсифловчи маълумотлардан фойдаланиб, ўқувчиларнинг касбий фаолиятга қизиқиши, касбий мотивацияси, акмеологик йўналган таълим амалга оширилади. Касбий компетентликка эришилади.

Тўртинчи йўналишда “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитиш жараёнида акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларда касбий аҳамиятга эга сифатлар ривожлантирилади. Акмеограмма, индивидуал ривожланиш дастур кабилар қўлланилади, касбий компетентлик шакллантирилади.

Бешинчи йўналишда “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитиш жараёнида ўқувчи шахсида акмеологик йўналганлик, касбий акмеологик йўналганлик, касбий акмешахсни шакллантиришга эришилади.

“Электротехника ва электроника асослари” барча техник ва энергетик табиий-илмий билимларнинг методологик асоси ҳисобланади. Электротехник билимлар амалий фаолият масалаларини ечишда самара беради. Касб-ҳунар коллежларида электротехникани ўқитиш, ҳам ўқувчининг умумий тайёргарлигини таъминлайди, ҳам таълимни давом эттириш учун пойдевор яратади.

Фанни ўқитишда таълимнинг касбийлигини таъминлаш биринчи навбатда ўқитувчига боғлиқ бўлиб, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларида электротехника ўқитишда ўқувчиларга нафақат билим бериш, балки уларда касбий ва шахсий аҳамиятга эга сифатларни, касбий мотивацияни шакллантириш муҳим аҳамиятга эга.

Касбий таълимда шахснинг акмеологик йўналганлигини ташкил этиш унинг келгусидаги меҳнат маҳсулдорлиги юқори, ижодкорлиги юксак бўлади ва доимий ўз устида ишлаши натижасида юқори марраларга тез эришишга олиб келади. Бу ўз навбатида корхона ва ташкилот иш унумдорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

Демак, “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлиги: а) касбий мазмундаги масала ва топшириқлар; б) касбий-амалий йўналганлик масалалар; в) касбий ривожлантирувчи масала ва топшириқларни бажариш орқали таъминланади. Дарс жараёнида анъанавий ёндашувдан кўра, акмеологик йўналтирилган ёндашувнинг самараси юқори бўлиши мумкин (3.1.1-жадвал). Дарс жараёнида акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларнинг мустақил изланувчан ўқув-билиш фаолиятларини ривожлантириш, ўқув материални мустақил равишда моҳиятига тушунган ҳолда ўзлаштирилишига имкон бериш, Блум таксономияси соҳаларининг (1. Когнитив (билишга оид); 2. Аффектив (ҳиссиётли-қадриятли); 3. Психомотор (ҳаракатга оид), шунингдек, Америкалик

олим Г.Оллпортнинг ижтимоий установка компонентли тизими (А. Когнитив компонент - установка объектига алоқадор билимлар, ғоялар, тушунча ва тасаввурлар мажмуи; Б.Аффектив компонент - установка объектига нисбатан субъект ҳис қиладиган реал ҳиссиётлар- эмоционал муносабатлар; В. Ҳаракат компоненти - субъектнинг объектга нисбатан реал шароитларда амалга ошириши мумкин бўлган ҳаракатлари мажмуи (хулқда намоён бўлиш) га эришиш мумкин [1-илова]

3.1.1-жадвал

Дарс жараёнида анъанавий ва акмеологик йўналтирилган ёндашувларнинг қиёсий таҳлили

Анъанавий ёндашув	Акмеологик ёндашув
Тайёр ахборотларнинг ўқитувчидан ўқувчига узатилиши	Ахборотларни ҳамкорликда излаш
Ўқувчининг мақсади аниқлаштирилмаган	Мавзу бўйича ўқувчи олдида аниқ мақсаднинг қўйилиши
Ҳикоя қилиш ва суҳбат усулига асосланган	Ўқувчининг ҳатти-ҳаракати орқали ўқитиш
Маълумотларни хотирада сақлаш	Маълумотларни ўзлаштириш орқали кўникма ҳосил қилиш
Ўқитувчи бераётган билим абсолют ва мунозара этилмайди	Альтернатив маълумотлар ва жавобларга имкон берилади
Ўқитувчи фаол, ўқувчи-талабалар нофаол	Ўқитувчи ва ўқувчилар маълумотларни излашда ва ўзлаштиришда ҳамкор

Электротехника фанини ўқитишда, мавзулар техник мавзулар бўлганлиги сабабли, уларни тезда тўғридан - тўғри ўқувчининг онига етказиш бироз мушкул ва самарасиз.

Шунинг учун, мавзуни ўқитишни бир неча босқичда амалга ошириш, акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда ўқувчининг когнитив (билишга оид); аффектив (ҳиссиётли-қадриятли); психомотор

(ҳаракатга оид) мунтазам равишда ўзининг касбий маҳоратини оширишга тайёргарлик, шахсий имкониятларини долзарблаштириш ва амалга жорий этиш, мустақил равишда билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш қобилияти, ўзини доимо ривожлантиришга интилишига эришишнинг ўқитишда педагогик технология мониторинги ишлаб чиқилди [12-илова].

Бу ерда биринчи босқичда: Акмеологик ёндашув асосида “Электротехник” катталикларни электрон усулда ўрганиш, электротехник катталикларни электрон усулда ўрганишни амалга ошириш, “Электротехника ва электроника асослари” фани қонунлари, электротехник катталиклар, қоидаларни эсда сақлаш кўзда тутилди.

Иккинчи босқичда эса, электрон ўқув контент ва турли акмеологик технологияларни уйғунликда қўллаш орқали, ушбу фаннинг мавзулари моҳияти ва аҳамиятини тушуниб етиш, бунда мавзулардаги электротехник қоидалар, қонуниятлар ва формулаларни исбот эта олиш кўзда тутилган.

Шунингдек навбатдаги босқичлар 3.1.2-жадвалда кўрсатилганидек амалга оширилади. Шунга кўра дарсни интерфаол тизими ишлаб чиқилди.

3.1.2- жадвал

2 соатлик дарс учун акмеологик йўналган интерфаол дарс тизими (Электротехника ва электроника асослари фани мисолида)

Психотехнология-мотивацион, когнитив, эмоционал, ривожлантириш технологияси ёрдамида мотивацияни ҳосил қилиш	5 фоиз 4 дақиқа
Янги электротехник билимлар натижаларини тасаввур этиш (акметехнология методи ёрдамида)	5 фоиз 3 дақиқа
Ўқитувчи ахбороти, (видеоусул, электрон кўргазмалар, видеомаярузалар, электрон дарсликлар - электрон ўқув контент воситасида), назарий қисм. Савол –жавоблар	15 фоиз 14 дақиқа
Касбий-ҳолатий акмеологик тренинг, мақсадга йўналтирилган дастурий-мақсадли акмеологик тренинг машқлари, амалий ва мустақил иш (Электр ускуналарда ёки компьютерда бажарилади). Баҳолаш	65 фоиз 53 дақиқа
Дарсни яқунлаш, иш жойини, хонани тартибга келтириш	10 фоиз 6 дақиқа

Бундан мақсад барча ўқувчиларни дарсга баробар жалб қилиш, уларнинг касбий мотивациясини оширишдир. “Электротехника ва электроника асослари” фани бўйича 2 соатлик дарс учун акмеологик йўналган интерфаол дарс жараёни академ вақти махсус фоизлар ва дақиқаларга ажратилди.

Юқоридаги жадвалда 2 соатлик дарснинг умумий ҳолда 100 фоиз ҳисобида олиб, (80 дақиқа)да бажариши лозим бўлган вазифалар тақсимланиб, фоизларга ажратиб тўлиқ дарс тизими ишлаб чиқилди. Таълим жараёнини замонавий ташкил этишда компьютерли ўқитиш, мониторинг ва баҳолашни комплекс электрон амалга оширишда iSpring дастуридан фойдаланиб яратилган электрон ўқув контент қўлланилди.

“Электротехника ва электроника асослари” фани бўйича акмеологик йўналган 2 соатлик интерфаол дарс тизимида – педагогик-психологик мотивация ва янги электротехник билимлар натижаларини тасаввур этиш, яъни дарснинг ташкилий қисмида бажариладиган вазифаларга 5 фоиздан, 4, 3 дақиқа ажратилди.

Дарснинг назарий қисмида янги мавзу бўйича ўқитувчининг ахбороти, электрон ўқув контентда видеомаруза, электрон кўргазма ёки электрон дарсликдан фойдаланиб янги мавзу ахборотларини олиш учун эса, 15 фоиз, 14 дақиқа ажратилди. Дарснинг асосий қисми, яъни акметехнологиялар методларини қўллаш, интерфаол машқлар бажариш, амалий ва мустақил ишлаш учун 65 фоиз, яъни 53 дақиқа ажратилди, бу вақт ичида ўқитувчининг ўқувчилар фаолиятини баҳолаши ҳам назарда тутилди. Дарсни яқунлаш, электр жиҳозлари, компьютер ва техник воситалар ишини яқунлаш, иш жойини тартибга келтириш вазифаларини бажаришга 10 фоиз, 6 дақиқа ажратилди. Шу тартибда дарс олиб борилганда яхши натижага эришилди.

“Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда “Устоз-шогирд” усулида ўқувчининг акмейўналганлигини шакллантиришга эришиш муҳим. Бунинг учун юқорида қайд этилган акметехнологиялар, касбий ижодкорликни шакллантирувчи методлардан, ахборот технологияларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Бунда “Устоз” ўз билим ва тажрибаларини

ўргатади. “Шогирд” уларни ўзининг билим ва малакалари билан амалга оширади. Бунда ўқувчи назарий ва амалий билимларни тўла-туқис ўрганади. Акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитиш тизимида Электротехника ва электроника асослари фанини ўқитишда “Устоз – шогирд” услубида ўқитувчи ва ўқувчи фаоллиги мазмуни ишлаб чиқилди [13-илова].

Ўқувчилар билан ишлаб чиқариш таълими жараёнида индивидуал ишлаш ва уларга индивидуал топшириқлар бериб, ҳар бир ўқувчининг фаолиятини индивидуал назорат қилиш электрон усулда олиб борилди, бунда унинг акмеограммасини ҳар семестрда шакллантириб, натижаларни ҳаммага тақдим этилиши ўқувчи фаоллигини оширади. Электротехника фани бўйича дарслар шартли равишда икки қисмга бўлинди (3.1.3-жадвал).

3.1.3-жадвал

Акмеологик ёндашув асосида “Электротехника ва электроника асослари” фани бўйича назарий ва амалий дарсларнинг тақсимланиши

1-қисм. Назарий	2-қисм. Амалий
Ўтилган мавзунини мустақил такрорлаш	Чизма (схема)ни иш дафтарида чизиш
Техника хавфсизлиги қоидаларини ўрганиш	Схемаларни йиғиш ва улашни бажаришга тайёрлаш
Янги мавзунини акмеологик ёндашув асосида мотивацияни шакллантирган ва электрон ўқув контент воситаларидан фойдаланган ҳолда тушунтириш	Мавзунини моҳиятини англаб етиш, формулалар ва янги ўқув материални ўрганишга психологик тайёр бўлиш
Амалий ишлар мазмунини тушуниш	Электр асбобларни тайёрлаш, схемаларни йиғиш. Мустақил иш бажариш.
Электротехник катталиклар, қоидаларни ўрганиш. Схемалар, чизмаларни ўқий олиш, мунозарали акметехнологиялардан фойдаланиш.	Техникавий ўқув материални ўзлаштириш. Схема (модел)ни ишга тушириш. Ўз-ўзига ишонч ҳосил бўлиши
Электр схемалар, моделлар, электр асбоблар ва электр катталикларнинг моҳиятини англаб етиш. Ўзлаштиришни энг юқори босқичига эришиш.	Схемадаги электр катталикларни текшириш. Назарий билимларни мустақил амалий қўллай олиш. Касбий ижодий фикрлашни шакллантириш.

Ҳар бир қисмда бажарилиши лозим бўлган вазифалар мажмуида акмеологик ёндашув асосида “Электротехника ва электроника асослари” фани бўйича назарий ва амалий дарсларнинг тақсимланиши ишлаб чиқилди.

Назарий ва амалий дарсларда ўқувчиларда акмеологик ёндашув асосида “Электротехника” фанини ўзлаштириш даражасини аниқловчи мезонлар ўқув жараёнида педагогик ва психологик методлардан комплекс фойдаланиш, акметехнологияларни самарали қўллаш натижасида фанни ўзлаштиришнинг юқори даражаси, ўқувчининг ўз касбий акмесига эришишини таъминлаш йўллари ишлаб чиқилди [14-илова]. Биз томонимиздан шакллантирилган методлардан бири- “Жумбоқли электр сақлагичлар” методини ўтказиш методикаси ишлаб чиқилди [15- илова].

“Электротехника ва электроника асослари” фани мисолида акмеологик ёндашув-инновацион таълимни амалга ошириш, краетивликни шакллантиришнинг амалий асослари, акметехнологияларнинг ўқувчиларга муаммоларни, унинг ташкил қилувчи элементларни шакллантиришни ўрганишга, излашнинг бош мақсадини ажратишга, турли-туман характердаги масалалар ечимларининг ўхшашларини қидиришга имкон берувчи “Синектика” методи - ўқувчиларга муаммоларни, унинг ташкил қилувчи элементларни шакллантиришни ўрганишга, излашнинг бош мақсадини ажратишга, турли-туман характердаги масалалар ечимларининг ўхшашларини қидиришга имкон беради. Уларга мисол қилиб қуйидагиларни келтириш мумкин: тўғри (муайян масалага ўхшаш масалалар қандай ечилади), шахсий (муайян масалада берилган объект образига киришга ҳаракат қилиш ва шу нуқтаи назардан мулоҳаза юритишга уриниб кўриш), символик (икки жумла орқали масаланинг моҳиятини образли аниқланишини бериш), фантастик (бу масалани эртак қаҳрамонлари қандай ечган бўлар эдилар). Бунда бўлажак мутахассисларда синектик фикрлаш қобилияти шаклланади: абстракциялаш моҳияти, музокара предметида ҳаёлий ажралиб олиш, ҳаёлларга, фантазияларга мойиллик, ўзгаларни эшитиш маҳорати, ҳамкасб томонидан айтилган ғояларга чидамли муносабатда бўлиш, оддийдан ғайриоддийни, ғайри оддийдан оддийни топиш

одати, ўхшатишлардан моҳирлик билан фойдалана олиш қобилияти шаклланади [16-илова].

Кўрилаётган техник тизимга мос бир неча тузилмавий ёки функционал хусусиятларини ажратиш асосида, уларнинг ҳар бирига муайян альтернативлар рўйхатини тузиб, морфологик кути ёки матрица деб номланган жадвалга солинади ва турли вариантларни комбинациялаган ҳолда масаланинг янги ечимлари бўлажак мутахассислар техник масалалар ечимларининг барча мумкин бўлган элементларини комбинациялашга ўргатувчи “Техник ечимларнинг морфологик таҳлили ва синтези” методи; касбий мотивацияни ривожлантириш ва касбни эгаллашга қизиқтириш методларидан замонавий “SMART” методини “Электротехника ва электроника асослари” ўқув предметини ўқитишда қўллаш методикаси ишлаб чиқилди [17-илова].

“SMART”- S-specific аниқ, конкрет-ўз мақсадингизни (вазифани) аниқ ва лўнда қўйишга ҳаракат қилинг. у мавҳум узун ва тушунарсиз бўлмаслиги керак; Measurable ўлчовли - мақсадингизни (вазифани) ифодалаганингизда эришмоқчи бўлган натижани ўлчаш мумкин бўлган кўрсаткичларни акс эттиринг; Achievable эришиладиган- қўйган мақсадингизга (вазифани) ҳақиқатда қанчалик амалга ошира оламан ва эришаман деган саволни беринг; R-relevant, real асосланган- мақсад мавзуга, ўқувчилар ёшига уларнинг билим ва кўникмалари даражасига тўғри келиши лозим; T-time-bounded вақт билан чегараланган - мақсад вақт билан чегараланган бўлиши лозим.

Амалий касбий таълимда: махсус фанлар бўйича амалий-лаборатория машғулотлари; махсус технология ёки бир неча махсус технология фанлари бўйича ўқув амалиёти; ишлаб чиқариш (технология) амалиёти; диплом олди амалиёти каби касб-ҳунар коллежларидаги амалий касбий таълимнинг асосий мазмуни ўқувчиларга танлаган касбига хос бўлган ишлаб чиқариш технологияси жараёнини режалаштириш, тайёрлаш, амалга ошириш, назорат қилиш ва хизмат кўрсатиш йўллариини ўргатди. Акмеологик ёндашувни қўллаш, ушбу жараёнда, мосланувчан ва ижодий бўлишни талаб этиш билан биргаликда, у муайян тизимга солинади, ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ақлий ва

жисмоний меҳнат фаолиятини акмеологик технологиялар ёрдамида ташкил этиш натижасида тегишли касбий кўникмаларни янада самарали шакллантиришга йўналтирилади.

Амалий касбий таълимни акмеологик ёндашув асосида ташкил этишда: акмеологик мўлжалли асослар яратилади ва дастлабки кўринишда бир қатор таянч операциялар ўзлаштирилади; сўнг бу операциялар такомиллаштирилади ва янгилари ўзлаштирилади; навбат билан операциялар аста-секин мураккаблаштирилиб, мажмуавий ишлар бажарилади, касбга тегишли малакани ўзлаштирилишини юқори даражаси таъминланади.

Амалий касбий таълим жараёни - бу ўқувчини касбий фаолиятга ўргатувчи, касбий шакллантирувчи ва ривожлантирувчи жараёндир. Шунинг учун ҳам бунда акмеологик технологияларни қўлланиши ва жамиятда тўпланган ижтимоий касбий тажрибани ўзлаштириш шарт-шароитлари амалий касбий таълимни тизимли ташкил этишни тақозо этади.

- амалий касбий таълим тизимининг мазмуний жиҳати касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларида касбий кўникмаларни шакллантиришга имкон берувчи, оддийдан мураккаблашиб боровчи таркибий қисмлар (амалий-лаборатория ишлари; ўқув амалиёти; ишлаб чиқариш амалиёти; диплом олди амалиёти)да акмеологик таълим муҳитини яратиш;

- амалий касбий таълим тизимининг методик жиҳати касб-ҳунар коллежларида амалий-лаборатория ишлари, ўқув амалиёти, ишлаб чиқариш амалиёти ва диплом олди амалиётини ўтказиш жараёнида махсус фанлар ўқитувчиларининг (ишлаб чиқариш таълими усталарининг) ўқитиш (ўргатиш, йўл-йўриқ бериш) фаолияти ва ўқувчиларнинг ўқув (ўрганиш) фаолиятида акмеологик касбий йўналганликни таъминлаш.

Бунда, ўқитувчиларнинг (ишлаб чиқариш таълими усталарининг) ўқитиш (ўргатиш, йўл-йўриқ бериш) фаолияти қуйидагилар билан шартланади:

- ўқувчиларда тажриба ишларини ва ўқув-ишлаб чиқариш меҳнатини мустақил, ижодий бажариш ва ўзини ўзи назорат этиш тўғрисида тасаввурлар, фикрлар ва ўз-ўзига ишонч ҳосил қилиш;

- тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини ижодий индивидуалликда бажаришга ўқувчиларни йўналтириш ва фаолиятга умумий раҳбарлик қилиш;

- ўқувчиларнинг тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини бажариш, муаммоларни мустақил ҳал қилиш, касбий қобилиятларни ривожлантириш борасидаги ютуқларини таҳлил ва назорат қилиш, касбий билим ва кўникмалар шаклланишини текшириш ва баҳолаш.

Ўқувчиларнинг ўқув (ўрганиш) фаолияти қуйидагилар билан шартланади:

- ўқитувчиларнинг (ишлаб чиқариш таълими усталарининг) йўриқли кўрсатмаларини тўлиқ тушуниш, мушоҳада қилиш ва олдинда турган ишларни мустақил режалаштириш;

- тегишли дастурлар доирасида меҳнат жараёнлари усуллари ва операцияларини бажаришга оид тажриба ишлари ва ўқув-ишлаб чиқариш меҳнатини мустақил бажариш, муваффақиятларга интилиш;

- ўзини ўзи ва гуруҳдаги бошқа ўқувчилар томонидан бажарилган тажриба ишлари ва ўқув-меҳнат фаолияти ҳамда бажарилган ишлар натижаларини назорат, хулоса, таҳлил қилиш.

Касб-ҳунар коллежлари ва таянч корхона, ташкилот ёки муассасада амалга ошириладиган тажриба-синов ишлари ҳамда ўқув-ишлаб чиқариш меҳнати жараёнлари ўқувчиларда бошланғич, оралик ва тугал даражадаги касбий кўникмалар мажмуининг шаклланишига имкон беради. Ўқувчиларда акмеологик ёндашув асосида касбий маҳорат асосларини шакллантиришнинг асосий кўрсаткичлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчилар ўқув-меҳнат фаолиятида асосида шахсий ва касбий сифатини таъминлаш:

-тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини методик (технологик) асосланган ҳолда танлаш, амалий касбий таълимнинг ўқув-моддий жиҳозланишини юқори даражада таъминлаш;

-меҳнатни тўғри ташкил этиш ва унга ўргатишда педагогик-психологик-акмеологик таълим методикасини сифатли татбиқ этиш;

-ўқувчиларга ўзини ўзи назорат қилиш, когнитив, аффектив, психомотор, креатив шакллантириш усулида таълим бериш, уларнинг тажриба-синов ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларида ўзаро ва жамоатчилик сифат назоратини қўллаш;

-ўзини-ўзи ривожлантиришга йўналган фаолиятни ташкил этиш асосида нуқсонсиз натижага эришиш (маҳсулот ишлаб чиқариш) тизимини йўлга қўйиш;

-тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишлари сифатини оширишда моддий ва маънавий рағбатлантириш тизимини жорий этиш.

2. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчилар ўқув-ишлаб чиқариш ишларида юқори меҳнат унумдорлигини таъминлаш:

-ўқувчиларнинг тажриба ишлари ва ўқув-ишлаб чиқариш меҳнатини педагогик-физиологик жиҳатдан тўғри меъёрлаш;

-маҳсус фанлар ўқитувчилари ва ишлаб чиқариш таълими усталари томонидан ўқув-ишлаб чиқариш ишларини акмеологик технологиялар ёрдамида ташкил этиш, ўқувчиларга вақтдан, жиҳозлар, ускуналардан оқилона фойдаланишга оид йўл-йўриқлар бериш;

-тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларида ўқувчилар томонидан меҳнат унумдорлигини ошириш йўллариини излаб топишга йўналтирилган маҳсус индивидуал топшириқларнинг бажарилишини таъминлаш;

- тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини бажаришда вақтни тежашга имкон берувчи, юқори унумли технологиялар қўлланилишини йўлга қўйиш.

3. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчилар ўқув-ишлаб чиқариш ишларида касбий компетентликни эгаллаш:

-касб асосларини дастлабки ўзлаштиришда меҳнатнинг тўғри усулларини пухта ўрганиш ва мустақил бажаришга эришиш;

-тажриба-синов ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини йўриқ хариталарни қўллаш орқали ўрганиш;

-маҳсус фанлар ўқитувчилари ва ишлаб чиқариш таълими усталари томонидан амалий касбий таълимнинг барча босқичларида ўқувчиларнинг

меҳнат усулларида тўғри, самарали фойдаланишига доимий талабчанликни таъминлаш, касбий мотивацияни ривожлантириш;

- ўқувчиларнинг тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларида машқ жиҳозлари ва мосламаларидан фойдаланиш, касбий фикрлаш, меҳнатнинг тўғри, самарали усуллари таркиб топтириш;

- меҳнат усулларида тўғри бажарилишини тажриба-синов ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини баҳолашнинг муҳим мезонларидан бири сифатида белгилаш.

4. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларнинг ўқув-ишлаб чиқариш ишларида меҳнатнинг илғор усуллари эгаллаш:

- ўқувчиларга амалий касбий таълимнинг дастлабки босқичларидан бошлаб эгаллаш мумкин бўлган энг илғор, янги меҳнат усуллари ўргатиш;

- меҳнатнинг илғор, янги усуллари эгаллашга имкон берувчи тажриба-синов ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини танлаш;

- ўқувчиларнинг меҳнатнинг янги, илғор усуллари эгаллашлари бўйича махсус машқлар, акмеологик йўналган топшириқларни бажаришни ташкил қилиш;

- ўқувчиларнинг малакали ишчи ёки мутахассис иш ўринларида меҳнатнинг илғор усуллари бевосита ўрганишларини акмеологик йўналганликни ташкил этиш.

5. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчилар ўқув-ишлаб чиқариш ишларида техникавий маданиятни шакллантириш:

- тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини мустақил-изланувчан бажариш жараёнида ўқувчиларнинг назарий билимларини амалда қўллашнинг рағбатлантириш;

- ўқувчиларни йўл-йўриқлар ва технологик интизомга амал қилишнинг педагогик-психологик-акмеологик шарт-шароитларини яратиш;

- ўқувчиларнинг ишлаб чиқариш (технологик) ва диплом олди амалиётини илғор, замонавий технологияли ишлаб чиқиш жараёнида ташкил қилиш;

-янги замонавий жиҳозларнинг технологик имкониятларидан унумли фойдаланишга имкон берувчи тажриба-синов ва ўқув-ишлаб чиқариш ишлари, технологиялари ва режимларини танлаш;

-ўқувчиларнинг янги замонавий техника ва технологияларни ўзлаштиришлари учун ҳаракатланувчи машина ва ускуналарда (машк жиҳозлари ва мосламаларида) махсус машқлар, викториналар, мусобақалар ташкил этиш.

6. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчилар ўқув-ишлаб чиқариш ишларидаги мустақиллигини шакллантириш:

-ўқувчиларни тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишлари жараёнида мустақил қарор қабул қилиш талаб этиладиган шароитларга (вазиятларга) тушириш;

-турли хил тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишлари вазиятларида ўқувчиларнинг мустақил қарорлар қабул қилишларига имкон беоувчи махсус машқлар, топшириқ, лойиҳаларни бажарилишини ташкил этиш;

-ўқувчилар билан тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларига оид ўйинли акметехнологияларни ўтказиш;

-ўқувчилар томонидан дарсларда ва уй вазифаларини бажариш жараёнларида акмеологик ташхис қўйиш ва олдиндан айтиш мазмунидаги технологик топшириқларни ечиш;

-ўқувчиларни доимий равишда ишларнинг бориши бўйича ўзини-ўзи назорат қилишга, акмеограмма, электрон портфолио, индивидуал касбий ривожланиш дастурини юритиш кабиларни ўргатиш.

-ўқувчиларни жорий хатоликлар, мураккабликлар ҳамда иш натижалари таҳлилига кенг жалб қилиб, ўқув-ишлаб чиқариш ишларининг сифати ва самарадорлигини ошириш йўллариини ҳамкорликда излаш.

7. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларнинг ўқув-ишлаб чиқариш ишларида касбий креатив қобилиятни шакллантириш:

-ўқувчиларни тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларида мумкин қадар тез-тез билим ва кўникмаларини ижодий қўллаш шароитларига тушириш;

-акмеологик ёндашув методлари, амалий касбий таълимнинг фаол шакл ва усуллари (суҳбат, мунозара, технологик топшириқларни ечиш, ўқувчиларнинг ихтирочилик таклифларини муҳокама этиш, ўқувчилар томонидан технологик жараёнларни мустақил ишлаб чиқиш кабилар) кенг жорий этиш;

-ўқувчиларнинг ижодий мазмундаги топшириқларни бажариши (носозликларни излаш, ихтирочилик, мосламаларни конструкциялаш, модернизация, технологияларни такомиллаштириш ва ҳ.к.);

-ўқувчиларнинг ижодий ютуқларини кенг намойиш этиш; ўқувчилар ижодий фаолияти бўйича тажриба алмашинувини ташкил этиш.

8. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларнинг ўқув-ишлаб чиқариш ишларида касбий маданиятни шакллантириш:

-ўқувчиларни ўзлари томонидан амалга ошириладиган тажриба-синов ишлари ва ўқув-ишлаб чиқариш меҳнатини, амалий иш лойиҳаларини батафсил режалаштиришга ўргатиш;

-ўқувчиларда касб этикаси, эстетикаси, саришталик, виждонлилик, шараф ва ғурур, касбий маданият, касбий нафосат фазилатлари ва меҳнат жараёнида ўзаро муомала маданиятини шакллантириш;

-ўқувчиларнинг тажриба ишлари ва ўқув-ишлаб чиқариш меҳнати учун хавфсиз шарт-шароитлар яратиш;

-ўқувчиларга тажриба ишлари ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларини бажаришда хавфсизлик қоидалари ҳақида мунтазам йўл-йўриқлар бериб бориш, мустақил изланувчанликни шакллантириш;

-ўқувчиларнинг тажриба ишлари ва ўқув-ишлаб чиқариш ишлари жараёнида хавфсизлик қоидаларига амал қилинишини мунтазам назоратга олиш.

9. Акмеологик ёндашув асосида ўқувчилар ўқув-ишлаб чиқариш ишларидаги меҳнат фаолиятининг иқтисодий-экологик мақсадга мувофиқлигини шакллантириш:

-ўқувчиларда ўзи бажараётган меҳнат фаолиятини иқтисодий-экологик таҳлил этиш, касбий қизиқиш қобилиятларини ривожлантириш;

-ўқувчиларнинг тажриба ва ўқув-ишлаб чиқариш ишларида иқтисодий-экологик жиҳатдан мақсадга мувофиқ технологияларни танлашини рағбатлантириш;

-акмеологик технологиялар ёрдамида ўқувчиларни бажарилаётган меҳнат жараёнларини иқтисодий-экологик асослашга, имкони борича иқтисодий ҳисоб-китобларни бажаришга, ишларни бажаришнинг иқтисодий-экологик жиҳатдан қулай ва хавфсиз усулларини қўллашга ўргатиш.

Тажриба-синов сўнггида касб-хунар коллежларида ўқув машғулотлар самарадорлигини оширишда, акмеологик ёндашув технологияларини қўллаш натижасида касбга бўлган муносабат, дунёқараш яна бир бор аниқланди ва олдинги ҳолатидан фарқ қилувчи ҳолат вужудга келди.

Касб-хунар коллежларида битирувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш самарадорлигини оширишда акмеологик ёндашув асосида пухта ишланган индивидуал касбий ривожланиш дастур, ўқувчининг электрон портфолиоси, SWOT-таҳлили ва истикбол режаларни ишлаб чиқиш, касбий компетентликни шакллантириш методлари, акмеограмма натижалари, касб-хунар таълими акмеологияси махсус ўқув курси, инновацион таълим жараёни асосида, аниқ мақсад ва фаолият мазмунини белгиланган ҳолда олиб борилган ўқув жараёни ўқувчилар томонидан касбий фанларни чуқур ўзлаштирилишига эришиш уларда ўзини-ўзи тарбиялаш, ўзини-ўзи ривожлантириш, ўз муваффақиятларига интилиш фаолияти кўникма ва малакаларнинг таркиб топтириш ҳамда ўқувчиларнинг бу борадаги фаолликларини таъминлашга олиб келди.

“Альтернативлар, имкониятлар, танлов” (АИТ) методи. Ушбу метод диққат - эътиборни йўналтиришнинг бир усулидир. Фикрлаш жараёнида илгарига ҳаракат қилмай биз “параллел” имкониятларни қараймиз.Оддий сўз ўйини бир сўзнинг альтернатив кўринишларидан фойдаланишга асосланган.

Альтернативлар турли тоифали бўлиши мумкин:

Идрок этиш.Бир нарса турли позициялардан қаралиши мумкин.

Фаолият. Муайян вазиятда фаолиятнинг турли усуллари мавжуд.

Ечим. Муаммонинг ечимини альтернатив вариантлари.

Ёндашувлар. Муаммонинг ечимини топиш мақсадида унга турлича ёндашувлар,

Тушунтиришлар. Рўй берган ҳодиса, воқеа ва шу кабиларни альтернатив тушунтириш. Фанда - альтернатив гипотезалар.

Дизайн. Дизайннинг альтернатив вариантлари (иншоатлар, машиналар, реклама ва бошқаларнинг кўринишлари).

Альтернатив вариантларни излашга қарор қилиб, қандай мақсадни кўзлаётганимизни аниқ тасаввур қила олишимиз лозим.

АИТ мақсадга йўналтирилган ҳолда қўлланилсагина, унинг самарадорлиги юқори бўлади.

Ҳар бир бўлғуси гуруҳдан саволнинг жавоблари тўғрилик даражасига кўра альтернатив вариантлар рўйхати шакллантирилиб, муҳокама қилинади.

§3.2. Акмеологик ёндашув асосида мустақил таълим ва аудиториядан ташқари машғулотларни ташкил этиш

Тадқиқотнинг кўрсатишича, ўзини-ўзи ривожлантирувчи механизмлар субъект-субъектлик ўзаро таъсирланувда шахснинг акмеологик ривожланишини амалга оширади, ўзини асослашни, ўзи фаолият юритишни, шахснинг мустақиллигини шакллантиради ва шахс руҳиятининг ёшга қараб ривожланиши хусусиятларини шакллантириш ҳисобига илк ёш даврида шахснинг акмеологик ривожланишини таъминлайди, бунда илк ёшлик даврида шахснинг акмеологик ривожланиш компонентлари ривожининг бир хил бўлмаслиги, бир жинсли бўлмаслиги, турли суръатда ривожланиши ҳисобга олинади.

Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларида ўқувчиларнинг ҳафталик мустақил ишларининг умумий ҳажми 16 соатни ташкил этади. Тайёрлов йўналишларининг фанлар бўйича ўқувчиларнинг мустақил ишига раҳбарлик қилиш юкламаси (ишчи ўқув режасининг 11-устунида келтирилган) фан

ўқитувчиларининг шахсий иш режасининг ташкилий-услубий бўлимида 400 соат доирасида акс эттирилган. Педагогик кузатишларда мустақил таълим ва аудиториядан ташқари машғулотларни ташкил этиш, ўқувчиларнинг мустақил ишларни бажаришларида илмий-амалий ишларни кучайтириш, касбий акмеологик йўналганлик, касбий креативликни шакллантириш зарурлиги аниқланди.

Касбий акмеологик йўналганликнинг таркибий қисми ижодий фикрлаш, ижодий ўқув, тарбиявий, тадқиқотчилик, фаолиятга креатив қобилиятлилик, янгилик яратувчанлик, интилувчанлик, касбий вазифаларни оқилона мустақил ҳал этиш, ўз фаолиятини мустақил лойиҳалай олиш, касбий ижодий вазифаларни ҳал этишга имкон берувчи фикр, вазиятларни лойиҳалаштириш ва моделлаштиришни шакллантириш кабиларни қамраб олади (3.2.1 -жадвал).

Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларида креативликни шакллантиришда Drapreau Patti томонидан таклиф этилган креативлик харитасидан фойдаланиш мумкин. Фан ўқитувчилари акмеологик ёндашув асосида касбга йўналтирилган ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг электротехник билимларни ўзлаштиришида креатив фикрлаш кўникмасини шакллантириш, амалий креатив ҳаракат кўникмаларини ривожлантириш, креатив фаолият жараёнларини ташкил этиш, креатив ишланмалардан фойдаланишга эришиш билан ўқувчиларда касбий-ижодий, креатив ривожланиш ҳосил қилишга эришилади.

3.2.1-жадвал

**Акмеологик ёндашув асосида бўлажак мутахассисларда касбий
креативликни шакллантириш босқичлари**

Босқичлар	Мазмуни
Назарий билимларни ўзлаштириш босқичи	Акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида фанларнинг назарий асосларини ўзлаштириш, инновацион таълим акмеологик касбий таълим ва тарбия асосида касбий билимларни ўзлаштириш
Амалий кўникмаларни шакллантириш босқичи	Акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида ўзлаштирилган назарий билимларни ишлаб чиқариш таълими, ўқув амалиёти ва ишлаб чиқариш амалиёти даврида, шунингдек, амалий машғулотлар, мустақил таълим жараёнида амалиётга тадбиқ этиш

	кўникмаларини ҳосил қилиш, мустақил касбий лойиҳаларни бажариш
Амалий кўникмаларни малакага айланишига эришиш босқичи	Акмеологик ёндашув асосида касбий йуналтирилган ўқитиш тизимида касбий билимларни мустақил равишда ўрганиш ва ижодий изланиш асосида ҳосил қилинган амалий кўникмаларнинг малакаларга айланишига эришиш, касбий ижодий фикрлаш
Касбий креативликка тайёрланиш босқичи	Мавжуд назарий билим, амалий кўникма ва малакаларга таянган ҳолда касбий фаолиятни самарали ташкил этиш, касбий креативликка педагогик-психологик-акмеологик жиҳатдан тайёрланиш

Маълумки, педагоглар раҳбарлиги ва назорати остида ўқувчи умумтаълим ва касбий фанлар, касб ва ихтисослик бўйича назарий ва амалий ишларни мустақил равишда бажариш учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни шакллантириш, ривожлантириш, фикрлаш ва ижодкорлигини ошириш, ахборот коммуникацион технологиялар билан мустақил ишлаш қобилиятларини юксалтириш мақсадида мустақил таълим ва дарсдан ташқари машғулотлар ташкил этилади. Бунда, акмеологик ёндашув асосида ўқувчилар томонидан касбий билим, кўникма ва малакалар тизимини онгли ва пухта ва юқори даражада ўзлаштирилишини таъминлаш учун мутахассислик бўйича мустақил ишлар ва аудиториядан ташқари ишларни жиддий ўйлаб танлаш лозим бўлади.

Саёҳат, маслаҳат, уй иши, ўқув конференциялари, қўшимча машғулотлар, семинар - практикумлар, синов ва имтиҳонлар, дарсдан ташқари машғулотлар, ўқувчиларнинг мустақил ишлари ёки машқ қилишлари турлича, улар педагогик жиҳатдан илмий асосланган, дидактик қонун-қоидаларга биноан тузилган тизим бўлиб, технологик жиҳатдан маълум кетма-кетликда кўзланган билимларни эгаллашни, акмеологик ёндашув ёрдамида юқори даражага кўтариш назарда тутилди.

Касбий билимларни такомиллаштириш, кўникма ва малака даражасида шакллантириш мақсадида мустақил таълим ва аудиториядан ташқари тўғарак,

қўшимча машғулот кабиларда, машқ мосланмалари жиҳозлари, қурилмалари, техник, технологик объектлар тузилиши ва вазифаларини моделлаштириш; назария билан амалиётнинг ўзаро алоқасини таъминлаш, техник-технологик объектларнинг турли иш режимларини кўп марта такрорий бажариб кўриш; ўзини-ўзини назорат қилиш қобилиятини шакллантирувчи акмеологик йўналган машқлардан фойдаланилди.

Бунда, ўқувчининг ўз қобилияти ва ақлий имкониятларига ишонч уйғотиш, уларни сабр-тоқат билан, босқичма-босқич ўзлаштириладиган билим ва кўникмаларнинг курсдан-курсга мураккаблашиб, кенгайиб боришини ҳисобга олган ҳолда ўқувчиларнинг ташаббускорлиги ва ролини ошириб, берилган топшириқларни бажарибгина қолмай, ўзининг эҳтиёжи, қизиқиши ва қобилиятига қараб, ўзи зарур деб ҳисоблаган қўшимча билимларни ҳам мустақил равишда танлаб ўзлаштиришга ўргатиб борилди. Шунингдек, таълим мақсадлари ҳам қуйидагича: билим, маълумотни ривожлантириш; маълумотни янги босқичда эгаллаш; далилларни ҳосил қилиш; маълумотлардан фойдаланиш, машғулот жараёнида билим, кўникмани ривожлантириш; янги сифатларни ҳосил қилиш; билиш қизиқишларни қондириш каби белгиланди.

Ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш қобилиятларини, ижодий ва ижтимоий фаолликка, касбга бўлган қизиқишларини шакллантириш, ижодий қобилиятларини, касбий фаолияти давомида зарур бўладиган билим ва маҳоратни олишга бўлган интилишларини ривожлантиришга, дунёқараши ва интеллектуал салоҳиятини кенгайтиришга, шунингдек ўз мавқеини белгилаш ва қобилиятларини руёбга чиқаришдек хусусиятларни юзага чиқаришга қаратилган акмеологик ёндашув асосида мустақил таълим ва аудиториядан ташқари машғулотлар (фанларни мустақил ўрганишда кутубхона фондида мавжуд бўлган ўқув адабиётларидан фойдаланиш; берилган вазифаларни ўз вақтида бажариш; танлаган мутахассислиги ва касби бўйича билим ва кўникмаларни мустақил равишда ўзлаштиришда фан ўқитувчилари ва муҳандис-педагоглар маслаҳатларидан фойдаланиш; электрон дарсликлар,

электрон мультимедиаги ўқув қўлланмаларидан ҳамда касбга оид бошқа маълумотларни фан ўқитувчилари ва муҳандис-педагоглар ёрдамида ўзлаштириш; интернет ва электрон почта тармоғидан фойдаланишни ўзлаштириш; мустақил иш ва топшириқ, лойиҳаларнинг натижаларини касбий фанлар кафедраларида гуруҳ иштирокчилари иштирокида тақдим қилиш (реферат, курс иши, турли модел ва схемалар) ва бошқалар) акмеологик ёндашув асосида ташкил этиш этилди.

Бунда, аудиториядан ташқари (тўғарак, коллоквиум, тренинг, танлов, конкурс каби) машғулотлар ва мустақил таълимнинг ташкилий шакллари: айрим касбий фанларнинг назарий мавзуларини ўқув адабиётлари, дидактик материаллар ҳамда электрон ўқув адабиётлари ёрдамида мустақил ўзлаштириш; таълим муассасасининг ўқувчилар конференциялари ва семинарлари маърузалари билан қатнашиш; лаборатория ишларини бажаришга тайёргарлик кўриш; курс иши (лойиҳаси) ни бажариш; ўқув ва ишлаб чиқариш амалиётидаги амалий кўникмаларни махсус адабиётлардан фойдаланиб мустаҳкамлаш; фанлардан уйга берилган топшириқларни бажариш; турли кўргазма, конкурс ва танловларда мустақил иш натижалари бўйича ижодий иш намуналари билан (касб ва ихтисосликларга оид моделлар, схемалар ва деталлардан намуналар тайёрлаш) қатнашиш; анжуман ва кўрик танловларда ўз ижодий иши билан қатнашиш, муайян мутахассислик бўйича касбий билим ва хатти-ҳаракат усулларини замонавий асбоб-ускуналар, мосламалар ва иш қуролларидан фойдаланилган ҳолда таркиб топишига, танлаган касбий меҳнатини ижтимоий-иқтисодий ҳаёт билан яқиндан таништириш, мустақиллик даражаси ва ижодий фаоллигини оширишга шароит яратилди ҳамда асосан қуйидаги малакаларни шакллантиришга эътибор қаратилди:

Конструктив техникавий малакалар- ўқувчиларнинг касбий таълимини лойиҳалаш, техник қурилмаларнинг технологик жараёнини лойиҳалаш ва конструкциялаш: талабаларнинг ўқув ишлаб чиқариш фаолиятини лойиҳалаш, конструкторлик ишларни бажариш, технологик карталарни тузиш, талабаларнинг техник ижодкорлигини ташкил этиш, техник қурилмаларнинг

ишлатиш бўйича политехник малакалар.

Ўқувчиларнинг ўқув-касбий фаолиятини шакллантириш малакалари- таълим олувчи шахснинг касбий йўналишини шакллантириш, ўз-ўзини бошқариш ва тарбиялашни ташкил этиш ҳамда ўзаро ҳаракатнинг воситаларини танлаш ва ривожлантириш бўйича малакалар.

Шахс касбий йўналишини шакллантириш малакалари ўқув ишлаб чиқариш материаллари тушуниш, техник объектнинг шу усуллари намоёни этиш бўйича малакалар.

Маълумки, саёҳат, маслаҳат, уй иши, ўқув конференциялари, кўшимча машғулотлар, семинар - практикумлар, синов ва имтиҳонлар, дарсдан ташқари машғулотлар турлича бўлиб, ўқитувчидан ижодий ёндашув, эрудицияни талаб этади. Одатда, саёҳатлар атроф олам ва табиатни кузатиш, саноат ва қишлоқ хўжалик объектлари ва ижтимоий ҳамда маиший муносабатлар, санъат, адабиёт соҳаларини ўрганиш мақсадларини кўзда тутиб ташкил этилади. Саёҳатларни назарий ва амалий машғулотлар билан ўзаро узвий алоқадорликни ҳисобга олган ҳолда акмеологик технологиянинг тегишли турлари асосида ташкил этилди.

Шахснинг акмеологик йўналганлиги - касбий фаолият жараёни ва таркибига муваффақиятга эришиш; қизиқиш мотивациясига эга бўлиш; касбий фаолиятнинг аҳамиятлилигини ҳис этиш; ўзини-ўзи ривожлантиришга ҳаракат қилиши; сифатли касб эгаси бўлишга эҳтиёж; касбий ижодий фаолиятга тайёрлик; ҳаётда керакли инсон бўлиш; эгилувчанлик ва ўзини-ўзи рефлексиялаш ҳамда рефлексияга бўлган қобилият; касбнинг, инсон қадрини тушунишда намоён бўлади.

Дарсдан ташқари машғулотлар, тадбирлар ва мустақил таълимни ташкил этишда ўқув вазифаларини, касбий топшириқларни ечишнинг оптимал шароитларини биргаликда излаш ва таҳлил қилиш, акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини мустақил ташкиллаштириш ва баҳолаш, ўзлаштириш жараёнининг кечишида ўқувчиларнинг функциялари, мустақил изланишни қўллаб-қувватлаш, вазифаларнинг тўғри ечимини

кўрсатиш амалга оширилди. Электрон таълим ресурслари, электрон ўқув контент, ижодий топшириқлар, конкурс, электрон портфолио, турли конкурс ва мусобақаларда, шунингдек, акмеологик ёндашув асосида, дарсдан ва коллеждан ташқари маънавий-маърифий тадбирлар ҳамда тўғарак ишларини мунтазам равишда махсус режага биноан амалга ошириш; услубий ишларнинг самарадорлигини ошириш; ишлаб чиқариш амалиёти ва дарсдан ташқари тадбирларда фаол қатнашиш; ўқитувчи, муҳандис-педагог ва тарбиячиларнинг иш фаолияти, тажрибалари; техника хавфсизлиги қоидаларига риоя этиш; уй вазифаларининг ҳажми ва мазмуни, назорат ишларини бажарилиши ва шу кабилар такомиллаштирилди.

Акмеологик ёндашув асосида бўлажак мутахассисларда касбий ижодкорликни шакллантириш тизимининг марказий бўғини бўлиб, самарали ижодий фаолиятга қобилиятлилиқни акс эттирувчи креатив таркибий қисм ҳисобланади. Касбий акмеологик йўналганликни шакллантириш ва ривожлантириш акмеологик ёндашув асосида бўлади. Бўлғуси мутахассисларда касбий ижодкорликни шакллантириш бош мақсадларидан бири ҳисобланади.

Тажриба-синов гуруҳларида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналганликни таъминлашда мутахассислик йўналиши бўйича – 1) “Хавфсизлик муҳофазаси”, 2) “Касбий фанлар”, 3) “Қайта тикланувчи энергия манбалари”, 4) “Махсус фанлар” блоклари – ўқув режадаги жами касбий ва махсус фанлар 4 та блокка ажратилган ҳолда касбга йўналтирилган ўқитиш жараёнида шахс креативлигини ривожлантирувчи интерфаол методлар қўлланилди.

Касб-ҳунар коллежи таълим йўналишларининг махсус, умумкасбий фанлари таълим жараёнида ҳар бир шахсни ривожлантириш, унинг танлаган мутахассислиги бўйича фанларни ўзаро алоқадорликда ўқитишда билим, иқтидор ва кўникмаларни малакага айлантириб бориш муҳим аҳамиятга эга. Касбий фаолиятга тайёрликни (касбий ижодкорлик, касбийлашув ва мутахассиснинг индивидуал хусусиятларини акс эттирилиши) касбий такомиллашув мажмуида кўриш мумкин. Касбий маданият-бўлғуси

мутахассиснинг кундалик иш фаолиятидаги усуллари, индивидуаллик потенциалининг мавжудлиги, шунингдек, “акме”га эришиш шарт-шароитлари билан боғлиқ.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашда, ўқувчи шахсининг касбий таълим-тарбия жараёнида юксакликка эришишини, ёш давларида ижодий етуклигининг шаклланиши ва ўз акмесига эришиш йўллариини ўрганишда инсоний кадриятларга таянилади. Чунки, акмеология ижодий етуклик қонуниятлари ва инсоннинг акмесига эришиши ҳақидаги фан сифатида психология ва унинг асосий йуналишлари билан ўзаро боғланган. Акмеологик усуллар, акме-технологиялар шахсий ва касбий муваффақиятларга тегишли саволларни ечишга амалий ёрдам беради. Тажриба-синов гуруҳларида акметехнологиялар қўлланилганда, масалан, Ёғждувон политехника касб-ҳунар коллежида дастлабки ҳолатда 25 та ўқувчи 4 ва 5 баҳоларга махсус фанларни ўзлаштирган бўлса, ўйинли акметехнологиялардан кейин уларнинг сони 34 тага етди, фанларни яхши баҳоларга ўзлаштирувчилар сони 9 тага ортди, бунда умумий таълим муассасаларида ўйинли акметехнологияларгача умумий сифат ўзлаштириш умумий барча тажриба-синов гуруҳлари бўйича 35,7 % ташкил этган бўлса, акметехнологиялардан кейинги сифат ўзлаштириш 44,5 %га ошганлиги яъни 8,8 фоизга сифат ўзлаштиришдаги ижобий ўзгаришга эришилганлигини кўриш мумкин [18-илова].

Биз томонимиздан мустақил изланиш ва лойиҳалаштириш технологияларига асосланган “Case study”, “SCORE” интерфаол услуби “Электроэнергетика” таълим йўналиши гуруҳларида қўлланилди [19-илова].

“Case study” технологияси .Тадқиқот ишида энергетикага оид касбий ахборотларни идрок қилиш ва ўзлаштиришни ташкил этиш учун ўқувчилар диққатини фаоллаштиришнинг ва назарий мазмунга қизиқишни уйғотиш методлари, назарий материалларни мустаҳкамлашнинг мнемик фаолият усуллари қулланилди. Бунга “Case study” технологиясини мисол келтириш мумкин. “Case study” технологияси (ингл. “case” – чемодан, метод, “study” –

муаммоли вазият; вазиятли таҳлил ёки муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш) – 1) ўқувчиларда аниқ, реал муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиладиган технология. “Электротехника ва электроника асослари” фанида қуйидагича кейслардан фойдаландик:

Кейс баёни. Ўзгарувчан ток занжирида электр энергиясининг бир қисмини ёки ҳаммасини бошқа турдаги фойдали энергияга, масалан, иссиқликка, ёруғликка ёки механик энергияга айлантирувчи занжир элементининг қаршилиги актив қаршилик дейилади. Истеъмолчиларнинг ўзгарувчан токка кўрсатган актив қаршилиги қиймати юза деб аталувчи эффект ҳисобига ўзгармас токдаги $R = \frac{pI}{S}$ электр қаршилигига нисбатан биров катта бўлади.

Кейс саволлари:

1. Актив қаршиликка нималарни мисол қилиб келтириш мумкин?
2. Индуктивлиги ҳам, сиғими ҳам бўлмаган ўтказгичнинг ўзгарувчан токка қаршилиги бўлиши мумкинми агар бўлса у нима деб аталади?

Ўқитувчининг ечими:

1.Актив қаршилик элементларига мисол қилиб чўғланиш лампаси, иссиқлик асбоблари, резистор ва шу кабиларни кўрсатиш мумкин.

2.Индуктивлиги ҳам, сиғими ҳам бўлмаган ўтказгичнинг ўзгарувчан токка қаршилиги бўлиши мумкин. У актив қаршилик деб аталади. Тажриба шуни кўрсатадики, ўзгарувчан ток частотаси ошганда R қаршилик ҳам ортади. Частота ортиши билан ўтказгичнинг актив қаршилиги ҳам ошади.

“SCORE”- методида, кетма-кетликда муаммонинг ечими топилади ва тақдимот аввал муаммонинг –белгиси (S), кейин унинг сабаби (C), сунгра натижаси (O), манбаи (R) ва самараси (E) тартибида олиб борилади. Барча гуруҳларнинг тақдимоти ниҳоясига етказ, билдирилган фикрлар, тақдимот материаллари умумлаштирилиб, хулоса қилинади.

Ўқитувчи ўқувчилар билан биргаликда гуруҳлар фаолиятига баҳо беради, машғулотга яқун ясайди, ўқувчиларнинг лойиҳа ҳақидаги фикрларини

аниқлайди. Буни акмеологик ёндашув технологияси орқали амалга ошириш мумкин. Акмеологик ёндашувда мутахассиснинг имкониятларини такомиллаштириш ва ривожлантириш мақсадлари ўқув мазмунини танлаш ва тузишга ижодий ёндашувни талаб этади.

Акмеологик касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида, ўқувчининг индивидуал истиқбол режаларини ишлаб чиқиш, индивидуал касбий ривожлантириш дастури билан ишлаш, касбий компетенцияни шакллантириш, ўқувчининг электрон портфолиони юритиш, касбий таълим акмеологияси факультатив махсус курсни олиб бориш, акметехнологияларни, креативликни шакллантирувчи ва ривожлантирувчи методларни қўллаш, гуруҳ раҳбарининг маънавийт машғулотларини мукаммаллаштириш, касбий йўналтириш фаол ўқув машғулотларини олиб бориш каби ишларни амалга ошириш натижасида ҳар бир ўқувчида ўзига хос микро акмеларга ва уларнинг мажмуасида касбий тайёрлик макроакмесига эришилди.

Машғулотларда биз томонимиздан шакллантирилган методлардан ”Мен адашмайман” методининг ўтказиш методикаси қуйидагича: Иштирокчилар айлана бўйлаб ўтиришади, навбат билан мавзу бўйича масалан, “Ўзгарувчан ток электр занжирларига оид атама, тушунча ёки формула”ни тўғри ва аниқ баён этиш билан биргаликда нима учун ва қаерда турмушда қўлланилишига ҳам изоҳ бериши қарама-қарши гуруҳ эса изоҳга қараб уни номи ёки схемасини кўрсатиши талаб этилади. Ушбу методда бўлғуси гуруҳнинг ҳар бир аъзоси электротехник изоҳли атамалар, қоидалар, формулаларни жумбоқли саволлар кўринишида тақдим этиши, уни қаерда қандай мақсадда қўлланилишини изоҳлаб бериши керак. Электротехник катталиклар ва тушунчаларни адашмасдан ифода эта олган ўқувчи кейинги босқичга ўтади, жараёнда мағлуб бўлган, адашган ўқувчи ўйиндан чиқади. Методнинг навбатдаги босқичи мураккаблашиб боради, яъни биринчи босқичда электротехник атамалар, изоҳлари; иккинчи босқичда электротехник формулалар, қоидалар; учинчи босқичда электротехник схемаларни ўқиш, тузиш, улаш каби оддийдан мураккабга қараб боровчи босқичларда фан

мавзулари бўйича диққатни жамлаш ва ихтиёрий диққат қилиш, уни тақсимлай олишни ривожлантиради.

Касб-хунар таълими тизимида акмеологик ёндашувни амалга оширишнинг инновацион дидактик моделига кўра, касб-хунар таълими тизимида акмеологик ёндашувни амалга ошириш босқичлари кетма-кетлигининг психологик-педагогик шартини қуйидагича мазмунда ташкил этдик:

1. Ташкилий босқич: мутахассисларни фаолиятга тайёрлашда акмеологик ёндашувни амалга ошириш билан боғлиқ вазифалар: педагогларнинг акмеологик билимларини долзарблаштириш; акмеологик-йўналтирувчи таълим методлари ва воситаларини эгаллаши; шахсий касбий фаолият мазмуни бўйича ва таълим олувчиларга муносабатлар бўйича битирувчиларнинг касбий позициясининг ўзгаришини аниқлаш.

Тажриба-синов касб-хунар коллежлари тажриба гуруҳлари фан ўқитувчилари, ишлаб чиқариш таълими усталари ва педагогик жамоага илмий семинарлар ташкил этилиши, уларда акмеологик тушунчалар ҳосил қилиш, ҳамда акмеологик ёндашувни амалга оширишида бажариши лозим бўлган вазифаларни белгилаш, ўқув-методик манбалар ишлаб чиқиш.

2. Аниқловчи босқич: Касб-хунар таълимида акмеологик ёндашувни амалга оширишга қаратилган мақсадли— таълим таълим олувчи шахсини акмеологик йўналганлигининг шаклланиши, педагогнинг ўқув-тарбиявий фаолиятда психологик-педагогик мақсадга йўналтирилган шартини қўллаш.

Тадқиқот ишида касб-хунар коллежларининг 3310200-Электроэнергетика тайёрлов йўналишининг “3310201- Электр станциялари ва электр тармоқлари ускуналарига хизмат кўрсатиш, таъмирлаш ва монтаж қилиш бўйича электромонтёр” касби бўйича “Электр энергетикасининг тармоқлари ва йўналишлари бўйича электр тармоқлари ва ускуналарига хизмат кўрсатувчи” мутахассислар тайёрлаш жараёнида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнида ўқувчиларнинг акмеологик йўналганлиги шакллантирилди.

Акмеологик йўналган ташкилий ишлар, акмеологик йўналган тарбия, акмеологик йўналган таълим-тарбия йўлга қўйилди.

-акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашнинг педагогик-шарт-шароитлари ўрганилди, бўлғуси мутахассислар касбий компетентлиги тамойили, концепцияси, касб-ҳунар коллежида акмеологик ёндашувни қўллаш модели ва механизми ишлаб чиқилди;

-касб-ҳунар таълимида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда акмеологик ёндашувни жорий этишнинг шакл, метод ва воситалари (“Электротехника ва электроника асослари” фани мисолида) ишлаб чиқилди;

-акмеологик ёндашув асосида касбий компетентликни ривожлантиришга имкон берувчи замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш (“Электротехника ва электроника асослари” фани мисолида) йўллари ишлаб чиқилди;

-инновацион таълим, яъни акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнида акметехнологиялар, компьютер технологиялари ва шахсга йўналтирилган технологиянинг янги методларини қўллаш методикаси ишлаб чиқилди.

3.Диагностик-коррекцион босқич: шахснинг акмеологик йўналганликда шаклланганлиги даражасини ташхислаш, баҳолаш ва таҳлил қилиш ва унга асосланган ҳолда ўқув-тарбиявий жараёнга тузатиш киритиш.

Акмеологик ёндашувни муваффақиятли амалга оширишда мақсадга йўналтирилган психолого-педагогик шартини ташкил этиш, (шунингдек, шахсни акмеологик йўналтиришни шакллантирувчи методлар ва усуллар), педагогик таъсир йуналишининг ижобийлиги ўзгаришига риоя этиш таъминланади.

Касб-ҳунар коллежида акмеологик ёндашувни жорий этишда олиб борилган изланиш ҳам муаммонинг узвий давоми сифатида ўқувчиларнинг касбий шаклланиш жараёнини ўрганишга бағишланган бўлиб, унда касбий камолотни характерловчи бир қатор омиллар орасидаги ўзаро муносабат масаласи мавжуд. Акмеологик ёндашув нуқтаи назаридан мазкур муаммо

комплекс ўрганишда намоён бўлади, бу жараён эрта ёшлик даврида шахснинг ривожланиш йуналиши, унинг индивидуалликка кўтарилишини ва шахснинг қўйилган мақсадларга мувофиқ ривожланишига, йуналишини, шу жумладан илғор шахсий ривожига йуналтирилишини муаммоли –интегратив, яхлит субъектлик акмеологик ва рефлексив-акмеологик жиҳатдан белгилаб беради.

Шахснинг акмеологик ривожланиши онтогенез жараёнини ташкил этувчи, ўқув-касбий фаолиятда шахсни кўп босқичли даражали ўзини намоён қилишга эҳтиёжнинг (тузилиши, мазмуни, ифодаланиш даражаси ва таъминланганлиги бўйича ўзгарувчи) бир вақтда юзага келиши рўй беради. Бу эса янгиликнинг - шахсни ўзи англаши, ўзини билиб олиши, ўз режаларини белгилаши, ўзини ифодалаши, ўзини тақдим этиши кабилар ўзини намоён қилишга тайёргарликни пайдо бўлишига олиб келади.

Акмеологик ёндашув асосида касбий таълим жараёнини ривожлантириш мақсадида: истиқболли келажак режалар; таълимни инновацион ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш; кадрлар салоҳиятини мунтазам ошириб бориш; янги таълим технологиялари, ахборот коммуникация технологияларидан унумли фойдаланиш пировардида ёш авлодни юксак билимли ва интеллектуал ривожлантиришга эришиш мақсадида махсус фанларни ўқитишда мультимедияли ўқув курсларни яратиш имкониятини берувчи педагогик дастурий воситалар ичида юқори рейтингга эга бўлган iSpring дастури имкониятларидан фойдаланиб яратилган электрон ўқув контент, яъни касбий таълимда электрон ўқув контент – яъни, компьютер технологияларининг дастурий ва техник имкониятлари асосида аудио, видео, матн, графика ва анимация эффектлари асосида ўқув материални ўқувчиларга етказиб берилишини мужассамлаштирган маҳсулотлар мажмуи тайёрланди ва амалда қўлланилди.

Шахснинг касбий аҳамиятга эга сифатлари турлича талқин қилинади. Қуйида мазкур тушунчага уч хил ёндашувни келтириб ўтамиз.

1.Шахснинг касбий аҳамиятга эга сифатлари-бу фаолият субъектининг индивидуал сифатларидир.Улар фаолият самарадорлигига ва уни муваффақиятли ўзлаштиришга таъсир кўрсатади.

2.Иккинчи ёндашувга кўра, ҳар бир касб шахсдан муайян жисмоний ва психологик хусусиятларни талаб этади. Касбий фаолиятдаги муваффақият ҳамда касбдан қониқиш шахснинг индивидуал сифатлари ва касбий талабларнинг мос келишига боғлиқ.

3.Шахснинг касбий аҳамиятга эга сифатлари-бу шундай сифатларки, у бирор аниқ меҳнат фаолияти жараёнида инсонга ўзини-ўзи тўла намоён этиш имконини беради.

Демак, акмеологик ёндашув асосида “Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлиги:

а) касбий мазмундаги масала ва топшириқлар;

б) касбий-амалий йўналган масалалар;

в) касбий ривожлантирувчи масала ва топшириқларни бажаришни акмеологик ташкил этилиши орқали таъминланади.

Тажриба-синов натижалари шундан далолат берадики, касб-ҳунар таълими тизимида таълим жараёнида акмеологик ёндашувни кетма-кет ва мақсадга мувофиқ амалга ошириш, шахсни касбий муҳимлик орасидаги боғланишларни фаоллаштирувчи ўзини-ўзи мустақил намоёиш этиш ва ўзини-ўзи такомиллаштиришга интилиши ижодий ва мустақил характери таъминлайди.

Машғулотларни ўйинли лойиҳалаш кўринишида ўтказиш технологиялари турли-туман бўлиши мумкин, лекин улар асосида учта асосий элемент ётади: 1) лойиҳани ишлаб чиқиш алгоритми; 2) эксперт баҳолаш механизми ёки лойиҳани ўйин тарзида «ҳаракатда синаш»; 3) бўлажак мутахассислар - ўйинли лойиҳалаш қатнашчиларини функционал-ролли қизиқишларини аниқлаш механизми.Бу элементларнинг ҳар бири бўлажак мутахассисни тайёрлашда муҳим рол ўйнайди. Дастлабки икки элементда иштирок этиш уларнинг ишлаб чиқаришда инновацион жараёнларни ташкил қилишни ўрганишларига шароит

яратади. Қуйида биз томонимиздан касбий таълимга мослаштирилган ва ўтказилган “Метафора” ўйинлари қуйидагича амалга оширилди:

Метафора ўйинлари-бу янги таълим методи бўлиб, фаолиятнинг янги турини ривожлантиришга ва хулқ-атвор установакасини ўзгартиришга йўналтирилган, метафорага бўлғуси гуруҳ тузилади ва муаммони ечиш йўлини топишга жалб қилинади, ҳаракатлар стратегияси аниқланади. Ҳар бир метафора ўз йўналиши бўйича муаммонинг ечимини топади. Ўйин тугаллангандан сўнг муаммо муҳокама қилинади ва унинг натижасида муаммонинг энг самарали ечими топилиб уни амалиётга татбиқ этишга йўллайди. Метафора асосан касбий муаммоларни ечишга бағишланган бўлиб, у таълим олувчиларни ижодий тафаккурга, илмий изланишга чорлайди. Бу уларнинг касбий компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришга ёрдам беради. Метафора фан, мутахассислик, йўналиш, соҳа бўйича долзарб масалалар ва муаммоларни касбий жиҳатдан ўрганишга қаратилган. Тадқиқот ишининг тажриба гуруҳларида “Электр симларида энергия сарфини камайтириш”, “Электродвигателларнинг шовқинини камайтириш”, “Трансформаторларда энергия сарфи” каби саноат ва ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган муаммоларни ечишга ҳаракат қилиш устида иш олиб борилди.

Мунозарали акметехнологиялар методлари, жумладан “Вазиятли ишлаб чиқариш масалалари” методи ўқув масалаларидан тубдан фарқ қилади. Агар ўқув масалаларида ҳар доим аниқ белгиланган шарт (нима берилган?) ва талаб (нимани аниқлаш зарур?) мавжуд бўлса, вазиятли ишлаб чиқариш масаласида (илмий муаммода), одатда униси ҳам, буниси ҳам йўқ. Бўлажак мутахассисга масалани ечиш давомида, ҳақиқий вазиятларда бўлганидек, энг аввало ҳолатни ўрганиш, муаммо борми ва у нимадан иборатлигини аниқлаш зарур. Яъни асосланган қарорга келиш учун унинг ўзи нима маълум ва нимани аниқлаш кераклигини белгилайди. Шунинг учун бундай масалаларни ҳал қилиш технологиясини ўргатиш ўқув масалаларини ечиш технологиясини ўргатишдан тубдан фарқ қилади.

Бундан ташқари вазиятли масала ҳар доим ҳам олдиндан маълум алгоритмлардан фойдаланиб ечилмайди. Бўлажак мутахассис бундай масалани ўзи (ёки жамоа билан бирга) ҳал қилаётиб, уни ечишнинг ўз алгоритмини ишлаб чиқиши керак, чунки ундан масалани оддий ечишни эмас, балки муаммоли вазиятни таҳлил қилишнинг рационал усуллари ва уни ҳал қилиш йўллари аниқлаш талаб қилинади. Ўқувчиларнинг билиш фаолияти бу ҳолда тадқиқий, лойиҳалаш- конструкторлик характериға эға бўлади.

Бундай масалани ҳал қилиш вариантларини ишлаб чиқишнинг самарали методи бўлиб баҳс-мунозаралардан фойдаланилди. Баҳс - мунозара жараёнида ўқувчилар бош ролни бажариб, ўқитувчиға эса қуйидагиларни амалға оширишни назарда тутувчи муҳим роль ажратилди: фикрлар алмашишини бошқариш, ишончли далиллар асосида ўз фикрида тура олиш ва муҳолиф томоннинг фикрини мунозара қилиш малакасини ривожлантириш, ўқувчиларни фаол фикрлаш фаолиятиға ундовчи, айтилаётган мулоҳазалар, хулосалар ва таклифларни асослаш, билимларни долзарблантириш, ўз фикрини баён қилишғина эмас, балки бошқаларни тинглаш маҳоратини ривожлантириш. Масалан, касб-ҳунар коллежида “Энергетика соҳасида тадқиқотчилик фаолияти” мавзуси бўйича лойиҳа ишлаб чиқилди ва ўқувчиларға қуйидагича топшириқ берилди:

- 1.Энергетика соҳасини яқиндан ўрганиш ва кузатиш учун дастур ишлаб чиқиш;
- 2.Қизиқишлар ва камчиликларни ўрганиш учун ёпик анкета тузиш;
- 3.Жамоанинг билиш фаоллигини ўрганиш;
- 4.Энергетика саноатининг долзарб муаммоларини аниқлаш ва ўрганиш;
- 5.Мавжуд муаммоларни бартараф этиш чора тадбирлар лойиҳаларини яратиш.

3-босқич ўқувчиларининг лойиҳа иши ҳимоясида баҳс-мунозара туридаги ўйин ташкил этилди. Бунда берилган лойиҳа мавзусининг бажарилишини назорат қилиш яъни лойиҳалар тақдимоти ва уни асослаш вазифаси берилди. Бу лойиҳа дебат ўйин шаклида ўрганилди. Мунозарада кўплаб ёқлаб овоз олган

маърузалар келгусида ўувчига ушбу мавзуда битирув малакавий иши ёзиш имкониятини беради, шунингдек илмий изланувчилар клубига аъзо қилинади, фаолиятга қараб рағбатлантириб борилади.

Бундай лойиҳалар устида иш олиб бориш ва машғулотлардаги мунозара - ўйинларда:

- бўлажак мутахассисларни муайян ишлаб чиқаришдаги вазиятлар, ишлаб чиқариш мутахассислари ва ўқувчиларни ёзма ва оғзаки маърузаларини ёки мулоҳазаларини тақдим қилиш асосида олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишларининг моҳияти, мазмуни ва бориши ҳақида ахборот алмашишга ўргатиш;

- бўлажак мутахассисларга ўз нуқтаи-назари, қарашларини исботлаш ва ҳимоя қила олиш маҳоратини шакллантириш, ўзгалар билдирган ғояларининг моҳиятига кириб бориш, ишлаб чиқаришдаги илмий тадқиқот ишларининг муайян босқичлари бўйича қарорлар қабул қилиш кўникмаларини барпо этишдан иборат.

Мунозара-ўйинлар бўлажак мутахассисларда, илмий ишлаб чиқариш муаммоларини қўйиш ва уни ҳал қилишга қизиқишни, тадқиқот ишларига ҳолисона (турли нуқтаи назарларни қабул қила олиш маҳорати) ёндашишга тарбиялайди: ўқувчиларда муаммони қўйиш, унинг бориши ва ечими натижаларини муҳокамасида, ҳақиқий мунозаралар ва илмий-амалий анжуманлар ва уларда муҳокама қилинаётган масалалар бўйича қарашлар, ғоялар, билимлар ва тажрибаларни эркин алмаштиришда ўзини муайян тутиш кўникмаларини ҳосил қилади.

Касбий ишларнинг мотивацион-фёъл-атвор йўналганлиги жиҳати акмеологик-йўналтирилган хулқ-атворга асосланган касбий муваффақиятга эришишда, ижодий ўз-ўзини намоён этишга эҳтиёжда, касбий ўз-ўзини ривожлантириш ва касбий фаолиятда доимий-турғун мотивацияни ўқувчиларда шакллантиришга қаратилган. Бунга қуйидаги усуллар ва методларни қўллаш ҳисобига эришиш мумкин:

- ижтимоий-психологик ва таққослаш идентификацияси

- фаолиятни ижобий баҳолаш ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш,

- танлаш вазияти ва муаммоли вазият яратиш,
- мусобақавий ва ўйин методлари,
- идеал объектларни ижодий моделлаштириш усуллари .

Махсус тренинглар (рефлексив, рухий тренинглар, мақсадни кўзлаган тренинглар, муваффақиятга эришиш мотивацияси тренинги), шахснинг акмеологик йўналганлигининг ақлни ривожлантиришга қаратилган ва ташкил этилган аниқ компонентлари муҳим рол ўйнайди.

Шахснинг акмеологик йўналганлиги компонентларини ривожлантириш мос методлар, усулларни қўллаш ва ўқув-тарбиявий фаолият шаклини ташкил этиш орқали амалга оширилди. Интегразив функцияни гуруҳ раҳбари бажаради, таълим олувчиларнинг мақсадга йуналтирилган руҳиятини, онгли ва қайта ишланган фикрга асосланган шахсий мотивлар, касбий ва шунингдек умум ҳаётий мақсадлар, қизиқишлар, эҳтиёжлар ва қобилиятларга ундаш кабилар.

Ривожлантирувчи акметехнологияларнинг ўқувчиларда креативлик, ижодий фикрлашни шакллантиришга хизмат қилувчи методлари қўлланилди.

Акмеологик усуллар, акметехнологиялар шахсий ва касбий муваффақиятларга тегишли саволларни ечишга амалий ёрдам беради:

Ўйинли акметехнологиялар методлари, масалан “Вазиятли – ўйин” методи- бўлажак мутахассисни ҳақиқий фаолиятини, унинг ўқув тарбия ва илмий- текшириш ишларини ташкил қилишда, имитация (тақлид) қилиш, назарий билим ва кўникмалардан касбий-амалий билим ва кўникмаларга ўтиш мустақил шаклланиш имконини беради. Биз томонимиздан техникий мутахассислик йўналишларига шакллантирилган ўйин методларидан бирини мисол келтирамиз:

1-ўйин топшириги. Ўзини касб эгаси сифатида ҳис этиш. "Бўлғуси энергетик сифатида, ўзини таништириш, ишнинг бошланиши" ҳолатида касб эгасидан талаб этиладиган ҳатти – ҳаракатларни, ишни бошлаш ва олиб бориш шартларига мос равишда мазкур вазиятда ўз ҳатти -ҳаракатларингизни ҳаёлан ижро этинг.

2-ўйин топшириги. Иш қуроллари, энергетик воситаларни иш функциясини ўрганишни кенгайтириш. Техник-электрик предметларни хусусият ёки иш функциясини новербал ифодалаб узатиш. Ўқувчи тахмин қилинган бирон предметни новербал муносабат билдириб, давра бўйлаб узатади. Предметни олган ўқувчи ўз муносабатини ифодалаб, яна кейинги кишига узатади. Машқни таҳлил қилишда иштирокчиларнинг қайфияти, муносабати, тасаввурларнинг бойлиги, акс таъсири эътиборга олинади.

3-ўйин топшириги. Қобилиятларни ривожлантириш. Электр, сизим, қаршилиқ, ток, қувват, кучланиш, амперметр, вольтметр, ваттметр, конденсатор, резистор, магнитланиш, зарядланиш, электр заряди, қаршилиқ, индукция, электр юритувчи куч ва ҳақозо сўзларини қатнаштириб бирор энгетика ёки электротехник катталиқ, формула қабиларнинг тушунчасини таърифини 5 дақиқада тузиш орқали ўқувчилар интеллектуал қобилиятларини намоеън этишга ҳаракат қилишади ва ўз қобилиятларини ривожлантирадилар.

4-ўйин топшириги. “Хайрлашув” машқи. Иштирокчилар сонига тенг бўлган сўзлардан тузилган шеърни худди бир киши айтгаётгандек қилиб айтилади.

Ўқувчиларнинг билим олиш ва тадқиқот фаолиятлари бунда ўрганилаётган объектни бевосита жамоатчилик лойиҳалаш характериға эға бўлади. У функционал ролли ва объектни яратилиш ва такомиллаштиришнинг тикланадиган механизмлари нуқтаи-назаридан амалға оширилади. Бундай ҳолат, одатда муайян объектни ўрганишда амалий топшириқларни, курс ишларини бажаришда ўқувчиларнинг мақсад ва қизиқишларига асосланган бўлади.

§.3.3 Касбий таълимда акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнининг самарадорлигини ошириш методикаси

Мунозарали акметехнологиянинг методлари самарали қўлланилди, улардан “Мақсадға қандай эришиш мумкин... ёки 8 қадам” методи [20-илова] намуна сифатида келтирилди. Акмеологик ёндашувдан фойдаланиш касбий

таълим мазмуни, таълим технологияси, ўрта махсус касб-хунар таълими ўқув муассасаси таълим сифатини ошириш имконини бериши тажриба синов йўли билан аниқланди.

Касбий ўз-ўзини фаоллаштиришга оид ўйинли акметехнологиялардан ўзида ижодий ишчи кайфият, ишга ҳиссий-психологик тайёрлик туйғусини уйғотишга мўлжалланган ўйин. “Агар мен.....бўлсам” ўйини биз томонимиздан шакллантирилди ва уни қўллаш методикаси қуйидагича ишлаб чиқилди: Дарсни асосий босқичининг иккинчи ярмида ўқувчиларга янги мавзунини мукамал ўзлаштириш ва унга ижодий ёндошишга эришишини таъминлаш мақсадида, турли интерфаол методлар ёрдамида янги мавзунини мустаҳкамлашда қўлланилди. Ҳар бир ўқувчи турли электротехник восита, мосламалардан фойдаланиши, "Агар мен Ўзбекистоннинг энергетика вазири бўлсам..." тасаввуридаги ҳолатни пайдо этиши, иш мазмунига киришиш, хотирада унинг мантиқи ва образини яратиши, ўзининг энергетикани ривожлантириш дастурини ишлаб чиқиш ва асослаб бериши талаб этилди.

Акме” – юнонча, камолот, юксалиш, етуклик маъноларини англатади.

Акмеологияга доир қарашларнинг тарихий илдизлари - шарқ маънавий-ахлоқий, маърифий ғоялари мазмунида ўз аксини топган. Бу қарашлар ўз вақтида мутафаккирларнинг комил инсон ҳақидаги таълимотлари билан уйғунлашади.

Комил инсон ғояси халқимизнинг эзгу орзуси, миллат маънавиятининг узвий бир қисми бўлиб келган. Зардўштийликнинг муқаддас китоби «Авесто»да ҳалол меҳнат комилликнинг асосий мезони сифатида талқин этилган. Комил инсон ғояси ислом фалсафасидан озиқланиб, Шарқ уйғониш даври мутафаккирларининг таълимотларида янада кенгроқ маъно-мазмун касб этган. Масалан, Форобийнинг «Фозил одамлар шаҳри» асарида комил инсоннинг сифатлари, хусусиятларини таснифлаб, алоҳида таълимот сифатида эътироф этади. Бу таълимот коинот ва инсон тизимида сайқал берилган умуминсоний қадрият бўлиб, зоҳирий ва ботиний, ақлий ва амалий, ташқи ва

ички, рухий ва моддий, дунёвий ва илоҳий қарашларни ўзида мужассамлаштирган.

Ривожлантирувчи акметехнологиялар методларини қўллаган ҳолда, миллий дostonлар (Алпомиш, Гўрўғли, Кунтуғмиш ва бошқалар), миллий куй ва қўшиқлар, Ватан мадҳи, юрт меҳрига оид миллий афсоналар, ривоятлар, ҳикматлардан атрофлича фойдаланган ҳолда, тизимли тартибли равишда ўқувчиларнинг ёшига мос ҳолда тарбиявий ишлар олиб бориш ташкил этилди [1-илова]. Ўқув машғулотлар якунида сўровномалар ўтказилиб тажриба–синов ва назорат гуруҳи ўқувчилари ўртасидаги мустақил мушоҳада қилиш ва тафаккурлар фарқи ўрганилди (3.3.1-жадвал).

3.3.1-жадвал

Ўқувчиларнинг сўровномалари натижалари

1. Мослашув деганда нимани тушунаси?

т/р	Тажриба-синов гуруҳидаги ўқувчининг жавоби	Назорат гуруҳидаги ўқувчининг жавоби
1	Биз инсон ва ижтимоий муҳитнинг ўзаро мослашуви	Мавжуд шарт-шароитга мослашиш

2. Касбий мослашув деганда нимани тушунаси?

т/р	Тажриба-синов гуруҳидаги ўқувчининг жавоби	Назорат гуруҳидаги ўқувчининг жавоби
1	Шахс ва касбий муҳитнинг ўзаро таъсирлашиш жараёни тушунилади	Шахснинг фаолият жараёнида шаклланиши

3. Касбий ўз-ўзини мувофиқлаштириш компетенцияси деганда нимани тушунаси?

т/р	Тажриба-синов гуруҳидаги ўқувчининг жавоби	Назорат гуруҳидаги ўқувчининг жавоби
1	Янги билимларни ва тажрибаларни эгаллашга, ўзининг иқтидорини баҳолашга, касбий ва шахсий сифатларни ривожлантиришга, ўзининг касбий ривожланишини таъминлаш учун мураккаб масалаларни ечишга тайёр ва қодир эканлигини билдиради.	Касбий тушунчалар ва кўникмаларни мустақил ривожлантириш жараёни.

Ушбу жадвалдаги тажриба-синов гуруҳи ва назорат гуруҳи ўқувчисининг битта саволга берган ҳар хил жавоби ва мустақил мушоҳада, фикрлаш, тафаккурнинг даражасидаги фарқни кўриш мумкин. Демак, акмеологик йўналган тарбия ўқувчининг акме-шахс бўлиб шаклланишида муҳим аҳамиятга эга экан.

Миллий ўзини-ўзи англашни такомиллаштириш асосан гуруҳ раҳбарининг маънавий соатлари мазмунига мифологик дунёқарашни ривожлантиришга хизмат қилувчи мавзулар киритиб, машғулотларни мукаммаллаштириб, унда турли тренинглар, давра суҳбатлари ўтказилди, психологик маслаҳатлар, ривожлантирувчи акметехнологиялар қўлланилди.

Мустақил Ватанимизнинг улкан умиди бўлган ёш авлодни келажақда билимдон, мустақил фикрловчи, ўз Ватани ва миллатини севувчи инсонлар қилиб тарбиялаш, демократик қадриятларни ҳар бир акмешахс онгига сингдириб, маънавий-ахлоқий тарбияни қарор топтиришга алоҳида эътибор қаратиш, акмеологик муҳитни яратиш, касб-хунар коллежида таълимда акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитишга асосланган машғулотларни ташкил этиш, акмеология тамойиллари орқали ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш, акмеологик йўналган тарбияни амалга ошириш мумкин.

Гуруҳ раҳбари шунингдек, онгли руҳиятга асосланган ўқувчиларга таълим бериш ва мақсадга бошлаш, касбий муаммоларни ижодий усуллари, шахсий ўз-ўзини ривожлантиришни ва касбий ўз-ўзини такомиллаштиришни режалаштиришга ўргатиши йўлга қўйилди. У раҳбарлигида ўқувчиларнинг тренинг топшириқларини бажариши, суҳбатлар ва мунозараларда қатнашиши, шахсининг акмеологик йўналганлигини ривожлантирувчи ва тизимли касбий билимларга эришишини таъминловчи, предметлараро боғланишларни англаб етувчи иш ўйинлари ташкил этилди ва ўтказилди, булар акмеологик-йўналганлик ишлари ҳисобланади.

Маълумки, тарбия методлари - ўқитувчи ва ўқувчиларнинг тарбия вазифаларини хал қилишга йўналтирилган ўзаро ҳамкорликдаги фаолият усули

бўлиб ҳисобланади ва тарбия методлар ижтимоий-тарбиявий муҳит, ёш ва индивидуал-типологик хусусиятлар асосида белгиланадиган педагогик мақсадга мувофиқ равишда танланади ва қўлланилади. Педагогика фанида тарбия методлари турлича гуруҳланади. Жумладан: онгни шакллантирувчи (тушунтириш; хикоя ва суҳбат; ўртак бўлиш; ишонтириш; баҳолаш; мунозара; кўндириш; ўйинлар); ижтимоий ахлоқни шакллантирувчи (масқ ўргатиш; топшириқлар; одатлантириш; педагогик талаб; жамоа фикри; тарбиявий вазиятлар); рағбатлантирувчи (мусобақа; мақтов ва жазо; маъқуллаш ва танбеҳ бериш; ҳуққни назорат қилиш); ўзини-ўзи тарбиялаш (турли хил фаолиятда ўзини намоён қилиш)га қаратилган методлар мавжуд бўлиб, тадқиқот жараёнида улардан унумли фойдаланилди. Шахсининг тарбиявий сифатларини ривожлантиришда яқка тартибли (суҳбат; танловлар; шахсий кўргазмалар; ижодий ишлар; мусобақалар; предмет тўғараклари); гуруҳли (гуруҳ тадбирлари; саёҳатлар; байрам тадбирлари; анъанавий тадбирлар; сиёсий ахборот; олимпиадалар; ижодий топшириқлар ва бошқалар) ҳамда оммавий (сайллар; танловлар; мусобақалар; фестиваллар; байрамлар; оғзаки журналлар; кечалар ва дискотекалар; учрашувлар; китобхонлар кечаси; анжуманлар ва бошқа тарбия шаклларида фойдаланилди.

Тадқиқотда акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида ўқитишни ташкил этишда ўқув и мавзусига кўра кўплаб замонавий таълим технологияларининг методлари қўлланилди ва инновацион таълим методлари қўлланди. Ушбу акмеологик йўналган таълим-тарбиянинг натижаларини ҳамда мазкур жараённинг кечиши ҳолатини кузатиш учун педагогик-акмеологик диагностика қўлланди ва касбий тайёргарлик, тарбияланганликнинг ривожланиш индекси ўрганиб борилди. Диагностика ўқувчининг касбий йўналганлиги ва тайёргарлигини тўғри аниқлаш, таълим-тарбия ишини тўғри ташкил этиш учун йўлланма бўлади.

Ўқувчиларнинг акмеологик йўналган таълим-тарбия олишида зарур бўладиган ҳуқ-атворни ташкил этишда, касбий тайёргарликнинг юқори босқичига эришишда шундай энг муҳим сифатлар танлаб олиндики, буларсиз

талаб даражасидаги касбий таълим ва тарбияга эга бўла олмайди (3.3.2-ва 3.3.3-жадваллар).

3.3.2-жадвал

Касб-хунар коллежи ўқувчисининг шахсий сифатлар тавсифи

т/р	Сифатлар	Сифатларнинг таъриф ва таснифи
1.	Одоб ва ахлоқ	Кишиларнинг бир-бирларига, оилага, жамиятга бўлган муносабатларида намоён бўладиган хатти-ҳаракатлари, хулқ-атворлари, одоблари мажмуи. Жамиятда қабул қилинган меъёрлар асосидаги хатти ҳаракатлар мажмуи. Одоб инсоннинг қимматини ошириб, улуғлик сари етаклайди. Ахлоқ шахс маънавиятини ривожлантиришнинг асоси ҳисобланади. Ҳар бир инсон ўзининг шахсий одоб ва ахлоқини гўзал бўлиши учун курашмоғи лозим. Бунинг учун шахс одоб ва ахлоқнинг масъулиятини ҳис этган ҳолда уни ривожлантириши, ўзи ва атрофидагиларнинг ҳурмат ва эътиборини жойига қуйиши ва бундай фазилатга эришиши ҳаётини гўзал кечишга олиб келади.
2.	Ирода	Инсоннинг ўз фаолияти ва психик жараёнларини ўзи бошқаришда намоён бўладиган қобилияти. Инсон фаолиятининг барча турлари ва ҳар қандай меҳнат кишидан мустаҳкам иродани талаб қилади. Ироданинг муҳим сифатлари: ўзини тута билиш, дадиллик, қатъийлик, чидам ва тоқат, принципиаллик, мустақиллик ирода кучи шу сифатларнинг қай даражада намоён бўлишига қараб белгиланади. Киши юксак ғояларга асосланган онгли қатъият ва сабот билан ўз ҳаракати йўлидаги тўсиқларни енгар экан, у кучли ирода эгаси ҳисобланади.
3.	Маънавиятлилик	Инсоннинг руҳий ва ақлий оламини ифодаловчи фалсафий, ҳуқуқий, илмий, бадий, ахлоқий, диний тасаввурларга эга эканлиги. Маънавиятга муттасил ўқиш, ўрганиш, тажриба орттириш орқалигина эришилади. Маънавиятли инсон

		яшашдан мақсад нималигини аниқ билади, умрини мазмунли ўтказиш йўлини излаб топади, муомала қилиш маданиятини эгаллайди, ҳар бир масалага инсоф ва адолат нуқтаи назаридан ёндошади.
4.	Илмсеварлик	Илм-ўқиш,ўрганиш ҳамда ҳаётий тажриба асосида орттирилган билим ва малакалар мажмуидир. Инсоннинг бутун ҳаётини меҳнат қамраб олади. Ҳар қандай меҳнатни мазмунли ва самарали бўлиши учун энг аввало илм зарур. Илмсеварлик биринчи ҳаётий зарурат ва одатга айлангандагина, ҳаётнинг илм билан боғлиқ тарзи инсонни ахлоқий ва руҳий жиҳатдан юксалтиради.
5.	Маъсулиятлилик	Ҳар қандай ютуқнинг бош омили маъсулиятдир. Маъсулиятлилик боис инсон ўз вазифаларини ўз вақтида сидқидилдан ва мукаммал амалга оширади, нуқсон ва камчиликларга йўл қўйилмайди.
6.	Ташаббускорлик	Ҳар қандай ишда ташаббус кўрсатиш, ўз бурчи ва вазифаларини фаол, пухта амалга ошириб қолмасдан, тенгдошлари, атрофидагиларни ҳам унумли илм олиш, мукаммал касбни эгаллаш, муваффақиятларга интилишга ундайди ва ўз ортидан эргаштиради.Бундай ўқувчилар ўз имкониятларидан омилкорлик билан фойдаланиб ўзгаларга ҳам ижобий ташаббус кўрсатади.

Ушбу мажмуадан ўрин олган шахсий сифатларга аввалдан эътибор қаратиб келинган бўлсада, уларнинг барчаси касбий таълимда бир вақтнинг ўзида фойдаланиш учун қамраб олинган эмас. Мазкур мажмуа ёрдамида ушбу сифатларга бир вақтнинг ўзида эришишга ҳаракат қилиниши билан яхлит куч пайдо бўладики, бошқа барча ҳолатларни ҳаракатга келтиради. Сифатларнинг барчасини ўқувчиларда бир бутун мажмуа сифатида қарор топиб, бир бутунликни ташкил этиши, унинг тарбияли хулқ атворини таъминлайди. Касбий таълимни тўғри ташкил этиш асосан ушбу инсоний сифатлардан тўғри фойдаланиш натижасида содир бўлади.

Акмеологик ёндашув асосида касб-ҳунар коллежи ўқувчисининг касбий фаолиятга тайёрлашда касбий сифатлар тавсифи юқори, ўрта ва паст даражаларга ажратилган ҳолда ишлаб чиқилди (3.3.3-жадвал).

Ҳар бир ўқувчининг хулқ-атвори, касбий қизиқиши, қобилияти, билим, умуман олганда шахсий ва касбий сифатлари турлича бўлади. Шунинг учун тадқиқот жараёнида уларга индивидуал муносабатда бўлиш йўлга қўйилди.

3.3.3-жадвал

Касб-ҳунар коллежи ўқувчисининг касбий сифатлар тавсифи

Юқори даража	Ўрта даража	Паст даража
Касбий қобилият		
Барқарор касбий қизиқиш; Мунтазам равишда касбий масалаларни ечишда фаол иштирок этиш; Топшириқларни мунтазам равишда мустақил бажариш; Илмий анжуманларда конкурсларда мунтазам иштирок этиш; Касбий масала ва топшириқларни бажаришга ижодий ёндошиш; Касбий билимларни эгаллашга қизиқиш; лойиҳаларни бажаришда ўзини-ўзи ривожлантириш, бошқариш, назорат қилиш; Ўқув дастуридан ташқари ўқув материалларини мустақил ўзлаштиришга ҳаракат қилиш	Беқарор касбий қизиқиш; Касбий масалаларни ечишда (гуруҳий, индивидуал) номунтазам фаол иштирок этиш; Топшириқларни кўп ҳолларда мустақил бажариш; Илмий анжуманларда конкурсларда даврий иштирок этиш; Касбий масала ва топшириқларни бажаришда қийинчиликларни енгишга ҳаракат қилиш; Топшириқларни ўз вақтида бажариш; Ўқув материалининг содда ёки қийинлигига кўра касбий билимларни эгаллашга қизиқиш билдириш; лойиҳаларни бажаришда ўзини-ўзи ривожлантиришга	Баъзи ҳолларда касбий қизиқиш мажудлиги; Касбий масалаларни ечишда (гуруҳий, индивидуал) нофаол иштирок этиш; Баъзи ҳолларда топшириқларни мустақил бажариши ва илмий анжуманларда, конкурсларда иштирок этиши; Касбий масала ва топшириқларни бажариш касбий билимларни эгаллашга баъзи ҳолларда қизиқиш билдириш; лойиҳаларни бажаришда ўз-ўзини ривожлантиришга ҳаракат қилмаслик, мустақил ўқитувчи ёрдамисиз касбий топшириқ ва масалаларни бажара олмаслик Ўқув дастуридан

	ҳаракат қилиш; (ўқитувчи томонидан қўллаб-қувватлаш талаб этилади).	ташқари ўқув материалларини мустақил ўзлаштиришга ҳаракат қилмаслик.
Касбий компетентлик		
Касбнинг аҳамияти ва ҳаётдаги моҳиятини тушуниши; Касбий етарли билим, кўникма ва малакага эга бўлиш; Касбий билимларни мустақил амалиётда қўллай олиши; Касбий билимларини сафарбар қилишнинг умумий қобилятига эга бўлиш; Касбий мустақиллик, ташаббускорлик, коммуникабелликка эга бўлиш; Касбий қизиқиш, касбий қобилятга эга бўлиш; Касбий фаолият усулларини сифатли бажара олиш.	Касбнинг аҳамияти ва ролини тушуниши; Касбий билим, кўникма ва малакага нисбатан эга бўлиш; Касбий билимларни мустақил амалиётда кам миқдорда қўллай олиши; Касбий билимларини сафарбар қилишда маслаҳатларга муҳтожлик; Баъзи ҳолларда касбий мустақиллик, ташаббускорлик, коммуникабелликка эга бўлиш; Касбий қизиқиш, касбий қобилят даражасининг пастлиги; Касбий фаолият усулларини сифатли бажараолмаслик.	Касбнинг аҳамиятини тушуниши; Касбий етарли билим, кўникма ва малакага эга бўлмаслик; Касбий билимларни мустақил амалиётда кийин ёки бировнинг ёрдами билан қўллаши мумкинлиги; Касбий билимларини сафарбар қилишнинг умумий қобилятига эга бўлмаслик; Касбий мустақиллик, ташаббускорлик, коммуникабелликка эга бўлиш; Касбий қизиқиш, касбий қобилятга эга бўлмаслик; Касбий фаолият усуллари мустақил амалга ошира олмаслик.
Касбий акмеологик йўналганлик		
Касбий вазифаларни мустақил режалаштириш, лойиҳалаши; Онгли рефлексия ва мақсадга интилиш; Ҳаётий мақсадлар, эҳтиёж, қобилят ва мотивларга эга бўлиш; Касбий мотивацияга, рефлексия, мустақил	Касбий вазифаларни мустақил режалаштириш, лойиҳалашда кийинчиликлар мавжудлиги; Онгли рефлексия ва мақсадга интилишнинг суствлиги; Ҳаётий мақсадлар, эҳтиёж, қобилят ва мотивларнинг қуйи	Касбий вазифаларни мустақил режалаштира олмаслик ; Онгли рефлексия ва мақсадга интилишнинг энг пастки кўрсаткичига эга эканлиги; Ҳаётий мақсадлар, эҳтиёж, қобилят ва мотивларнинг

фикрлашга эга бўлиш; Касбий муаммоларни ижодий ҳал этиш; Шахсий ривожланишни режалаштириш ва касбий ўзини такомиллаштириш касбий фаолиятни маҳсулдор амалга ошириш;	даражада эканлиги; Касбий мотивация, рефлексия, мустақил фикрлашнинг суствлиги; Касбий муаммоларни ижодий ҳал этишда қийинчилик мавжудлиги; Шахсий ривожланишни режалаштириш ва касбий ўзини такомиллаштириш касбий фаолиятни маҳсулдор амалга оширишда қийинчиликлар мавжудлиги;	етишмаслиги; Касбий мотивация, рефлексия, мустақил фикрлашга эга бўлмаслик; Касбий муаммоларни ижодий ҳал эта олмаслик; Шахсий ривожланишни режалаштириш ва касбий ўзини такомиллаштириш касбий фаолиятни маҳсулдор амалга ошира олмаслик;
---	--	---

Ўқувчиларнинг индивидуал касбий равожланиш дастури, электрон портфолиоси, “SWOT” усулидаги таҳлили, ўқувчининг акмеограммаси кабилар ўқувчининг ўқув билиш фаолиятини индивидуал ўрганишни тизимга солади. Бу билан ўқувчининг акмеологик йўналган таълим ва тарбиясини баҳолаш рейтинг тизими вужудга келади (3.3.4-жадвал).

3.3.4.-жадвал

Ўқувчининг акмеологик йўналган таълим ва тарбиясини баҳолашнинг рейтинг тизими

т/р	Баҳолаш мезонлари	Паст	Ўрта	Юқори	Таққосланма солиштирма сифат, %
	Баҳолаш	55-70	71-85	86-100	
	Шахсий сифатлар				
1	Одоб ва ахлоқ				100
2	Ирода				100
3	Маънавиятлилик				100
4	Илмсеварлик				100
5	Маъсулиятлилик				100
6	Ташаббускорлик				

	ШС (ўртача балл)	$\text{ШС} = \frac{1+2+\dots+6}{6}$			100
	Касбий сифатлар				
1	Касбий акмеологик йўналганлик				100
2	Касбий компетентлик				100
3	Касбий қобилият				100
	КС (ўртача балл)	$\text{КС} = \frac{1+2+3}{3}$			100
		Назорат натижалари			
1	Назорат натижалари баллари				100
		$\text{ЎР} = \frac{\text{ШС}+\text{КС}+\text{НН}}{3}$			100

Бу ерда,

ШС-ўқувчининг шахсий сифатлари;

КС-ўқувчининг касбий сифатлари;

ЎР-ўқувчининг рейтинги;

НН-назорат натижалари.

Ўқувчининг шахсий сифатлари педагогик-психологик-акмеологик тестлар, анкета ва сўровномалар ёрдамида аниқланади.

Ўқувчининг касбий сифатлари педагогик-психологик-акмеологик тестлар, анкета ва сўровномалар, ишлаб чиқариш таълими, курс иши ва лойиҳаларни бажариш каби амалий аниқланади.

Ўқувчининг назорат натижалари унинг жорий, оралиқ ва якуний назоратлар орқали билимини баҳолаш, фанларни ўзлаштириши аниқланади.

$$\text{НН} = \text{ЖН} + \text{ОН} + \text{ЯН} \quad (1)$$

Бу ерда,

НН-назорат натижалари; ЖН-жорий назорат натижалари;

ОН-оралиқ назорат натижалари; ЯН-якуний назорат натижалари.

Акмеологик ёндашув акмеологик муаммо ва вазифаларни ечиш имконини берувчи принциплар тизимини, усуллар ва методлар мажмуидан иборат. Уни касб-хунар таълимида қўллаш кадрлар тайёрлаш сифатини оширишга, педагогик таъсир натижасида ўқувчиларда ижодий потенциал фаоллашиши, уларда касбий мотивация ва фаолиятда муваффақиятларга эришиш ўсишига, ўз-ўзини шакллантиришга интилиш ва касбда ўз-ўзини идора қилишга, касбий билимлар ва кўникмаларни доимий янгилаб бориш қобилияти ва эҳтиёжи, касбий фаолиятда юқори ютуқларга эришишни мўлжаллашга олиб келади.

Ўқувчиларнинг семестр бўйича ва ўқув йили якуни бўйича модулларни ўзлаштириш рейтинг рейтинг кўрсаткичлари (3.3.5-жадвал) қуйидаги формулалар асосида аниқланди:

Ўқувчининг касбий билимларни эгаллаш даражаси қуйидагича

$$R_{\text{ў}} = \frac{R_{1\text{блок}} + R_{2\text{блок}} + R_{3\text{блок}}}{3} \quad (2)$$

Бу ерда:

$R_{\text{ў}}$ –ўқувчининг ўқув блоклари бўйича фанларни ўзлаштириш баҳоси, семестрдаги блоклар ўзлаштириш баҳосини ўзаро қўшиб, шу семестрдаги блоклар сони нечта бўлса шунга бўламиз (масалан: бизнинг мисолимизда - 3та).

$R_{1\text{блок}}$ -1-блок (масалан: Касбий фанлар-блоки)

$R_{2\text{блок}}$ -2-блок (масалан: Қайта тикланувчи энергия манбалари блоки)

$R_{3\text{блок}}$ -3-блок (масалан:Махсус фанлар блоки)

Акмеологик ёндашув негизида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда ўқувчиларга акмеологик-педагогик таъсир кўрсатилади ва натижада уларда шахсинг акмеологик йўналганлик, асосий кўрсаткич шахсинг касбийлашуви ҳосил бўлади.

Булғуси мутахассиснинг акмеологик йўналганлиги, унинг касбий фаолиятга акмеологик тайёрлиги билан боғлиқ бўлиб, буни аниқлаш мақсадида ўқувчиларни модуллар бўйича ўзлаштириш рейтинги (3.1.6-жадвал), семестр ва

босқичларда касбий тайёргарлик даражасини аниқлаш методикаси касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёргарлигини такомиллаштириш жараёнини амалда назорат қилиш имконини берувчи мезонлар ва самарадорлигини аниқлаш мониторинги ишлаб чиқилди.

3.3.5-жадвал

Ўқувчиларнинг модулларни ўзлаштириш рейтинг

t/p	Ўқувчилар фамилияси ва исми	Касбий фанлар-блоки (R1 блок)			Қайта тикланувчи энергия манбалари блоки (R2 блок)			Махсус фанлар блоки (R3 блок)				Ўқув амалиёти	Ишлаб чиқариш амалиёти умумий ўзлаштириш баҳоси	
		Электротехника ва электроника асослари	Электротехник материаллар	Электр машиналари ва қуритмалари	Муқобил энергия манбалари	Қуёш панелларини ўрнатиш, созлаш ва ишлатиш	Шамол агрегатларига хизмат кўрсатиш ва ўрнат	Электр жиҳозлари	Электр таъминоти	Электр тармоқлари жиҳозларини йиғиш, созлаш, ишлатиш, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш	Автоматика ва микропроцессор техникаси асослари			
1		5	5	4	5	5	4	5	4	5	5	5	5	5
2		4	4	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5
3		4	4	4	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5
4		3	4	3	4	4	5	4	5	4	5	5	5	5
5		3	4	4	5	4	5	4	4	4	4	4	4	4
6		3	3	4	4	4	5	4	4	5	5	5	5	5
7		5	4	4	4	5	5	4	3	5	4	4	4	4
8		4	4	4	4	5	5	5	3	4	3	3	3	4
9		3	4	3	4	4	5	4	4	5	4	4	4	4
10		4	5	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4

Ўқувчиларнинг семестр бўйича рейтинг кўрсаткичлари қуйидаги формулалар асосида аниқланди:

$$R_c = \frac{1\phi + 2\phi + \dots + n\phi}{n} \quad (3)$$

Бу ерда:

$1\phi+2\phi+..../ n$ - семестр давомида ўқитилган фанлардан олган баҳоларнинг семестрдаги якуний баҳолар йиғиндиси, семестраги умумий фанлар сонига бўлинади.

Бу ерда: R_c -семестр бўйича рейтинг баҳоси;

n - семестраги умумий фанлар сони.

Ўқувчиларнинг ўқув йили якуни бўйича рейтинг кўрсаткичлари қуйидаги формулалар асосида аниқланди: $R_{\check{y}} = R_{1\text{сем}} + R_{2\text{сем}} / 2$ (4)

Бу ерда:

$R_{\check{y}}$ -ўқув йили якуни бўйича рейтинг баҳоси;

R_1 -1-семестр рейтинг баҳоси;

R_2 -2-семестр рейтинг баҳоси.

Ўқувчиларнинг билим даражаси индивидуал электрон шаклда назорат қилиб борилади ва 3.1.6-жадвалдаги ҳар бир ўқувчининг семестр ва ўқув йили якуни бўйича рейтинг баҳоси (4-формула бўйича аниқланиб) натижаси 3.1.7-жадвалга киритилади.

Ўқувчиларнинг билим юртида мутахассислик йўналиши бўйича умумий билим даражасини , ёки битирувчилар билим даражасини (3.3.6-жадвал) қуйидаги формула асосида аниқлаш мумкин:

$$R_m = R_{\check{y}1} + R_{\check{y}2} + R_{\check{y}3} / 3 \quad (5)$$

Бу ерда:

R_m - мутахассислик йўналиши бўйича умумий рейтинг баҳоси;

$R_{\check{y}1}$ -1-босқичдаги ўқув йили якуни бўйича рейтинг баҳоси;

$R_{\check{y}2}$ -2-босқичдаги ўқув йили якуни бўйича рейтинг баҳоси;

$R_{\check{y}3}$ -3-босқичдаги ўқув йили якуни бўйича рейтинг баҳоси.

Битирувчилар билим даражаси

№	Ўқувчиларнинг фамилияси ва исми	1-семестр	2-семестр	3-семестр	4-семестр	5-семестр	6-семестр	битирувчи билим даражаси
1	Алимова Мухтарам	5	5	4	5	5	4	4
2	Анорбоев Халимжон	4	4	5	5	5	5	3
3	Бердиева Дилрабо	4	4	4	5	5	5	4
4	Дехконов Умиджон	3	4	4	4	5	5	4
5	Жабборов Мирхайит	3	4	4	5	4	5	3
6	Зоиров Бобиржон	3	3	4	4	4	5	3
7	Каюмов Шухрат	5	4	4	4	5	5	4
8	Мадумаров Жамшид	4	4	4	4	5	5	5
9	Мамадиева Лобар	3	4	3	4	4	5	4
10	Мирзаева Лобар	4	5	4	5	4	4	4
11	Рустамов Бахром	5	5	5	4	4	5	4
12	Соаталиева Мохинур	4	5	4	5	5	5	5
13	Сотиволдиев Ахрор	3	4	4	4	4	4	4
14	Тошкуллов Акмал	3	3	3	4	3	5	4
15	Турдибоева Шахноза	3	3	4	4	4	5	3

Гуруҳ бўйича ўқувчиларнинг рейтинг натижалари қуйижагича аниқланади:

Умумий гуруҳ ўқувчиларининг ҳар семестр ва курс бўйича рейтинглари (R_{yc}) аниқлаб борилади:

$$R_{\text{yc}} = 1\text{семестр} + 2\text{семестр} / 2 \quad (6)$$

Умумий гуруҳ ўқувчиларини ўқув жараёни якунида ўртача касбий тайёргарлик даражаси ($R_{\text{ум}}$) аниқланади:

$$R_{\text{ум}} = 1\text{босқич} + 2\text{-босқич} + 3\text{ босқич} / 3 \quad (7)$$

Коллеж бўйича мутахассислик йуналиши ўқувчиларининг касбий тайёргарлик даражасини қуйидагича аниқлаш мумкин:

$$\text{“ЭЭЭ”-йўналиши } 1\text{-босқич} + 2\text{-босқич} + 3\text{-босқич} / 3 \quad (8)$$

$$\text{“КИ” – йўналиши } 1\text{-босқич} + 2\text{-босқич} + 3\text{-босқич} / 3$$

Коллежнинг семестр якуни бўйича умумий рейтинг

$$R_{\text{ук}} = \text{ЭЭЭ} + \text{КИ} / 2 \quad (9)$$

$$\text{Коллежнинг курслар буйича рейтинги: } R_{\text{курс}} = 1\text{к} + 2\text{к} + 3\text{к} / 3 \quad (10)$$

Касб-хунар коллежи ўқувчилари рейтинги ва билим даражаларини аниқлаш жараёнида уларнинг касбий тайёргарлик натижалари, акмеологик йуналганлик даражасини аниқлаб бориш мақсадга мувофиқ. Ҳисоблаш тизими ўқувчиларни касбга тайёргарлик даражасини баҳолашни аниқ даражалари рейтингини ҳисоблашга асосланган. Бунда таълимий, тарбиявий, педагогик, психологик мезонлар тизимида ҳар бир ўқувчининг ютуқларини ҳисобга олиб бориш, ўз рейтингини оширишга ва юқори натижаларга эришишга ҳаракат қилиш, маъсулият ва интизомлилиқни ошириб бориш назарда тутилади. Ўқувчининг касбни эгаллашда фанлардан олган балларининг ўртача қиймати аниқланади (3.3.7-жадвал).

Юқорида келтирилган формулалар асосида ўқув йили давомидаги натижаларни ҳисоблаб бориш ва ҳар бир битирувчининг касбий тайёргарлик даражасини аниқлаш, ҳар бир ўқувчининг акмега эришишини ҳисоблаш мумкин.

3.3.7-жадвал

Ўқувчининг касбни эгаллашда фанлардан олган балларининг ўртача қиймати

Ўқиш давомидаги семестрлар	Рейтинг балларининг ўртача қиймати
1-босқич, 1-семестр	67
1-босқич, 2-семестр	70
2-босқич, 3-семестр	73
2-босқич, 4-семестр	74
3-босқич, 5-семестр	82
3-босқич, 6-семестр	86

Бунинг дидактик кўриниши қуйидагича:

86-100 (аъло)	Юқори даража				
71-85 (яхши)	Ўрта даража				
55-70 (қониқарли)	Паст даража				
		1-босқич	2-босқич	3-босқич	Битирувчининг касбий тайёргарлик даражаси

Инсонни ёшлигиданоқ маълум бир соҳага йўналтира олувчи акметехнологияларнинг энг биринчиси ва муҳим механизми -акмеограммадир. Акмеологик қобилиятлар инсоннинг ҳаёт фаолияти жараёнида муҳим аҳамият касб этади, бироқ уларнинг айнан жадал ривожланиши автопсихологик компетентликнинг ривожланиши натижасида содир бўлади. Бўлажак мутахассисларда юқорида мисол келтирилган методлар ёрдамида касбий ижодкорликни шакллантиришда ижтимоий, техник каби қобилиятларнинг аниқ тизимини ҳисобга олган ҳолда ҳозирги, эртанги ва келажакдаги мақсад ва интилишлар йўналишларини белгилаб берувчи муҳим восита-акмеограмма алоҳида аҳамиятга эга.

Акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнида креативликнинг шаклланганлиги, уларнинг фанларни ўзлаштиришдаги кўрсаткичлар, жумладан ишлаб чиқариш таълими машғулотларидаги касбий ижодий ёндошиш белгилари акмеограммада ўз аксини топади (3.3.8-жадвал).

Акмеограмма - шахснинг касбийлашуви ва муайян меҳнат субъектлари фаолиятининг тараққиётига имкон берадиган талаблар шароит ва омиллар тизимини намоён этади. Акмеограмма доим индивидуал бўлади, у шахснинг имкониятлари ва истиқболларини, хусусиятларини ўзида мужассам этади. Акмеограмма маълумотлар базаси орқали олиб борилади, унинг кўрсаткичлар мумкин қадар фоизларда белгиланади. Шунга кўра,

Ўқувчининг акмеограммаси

№	1-босқичда	2-босқичда	3-босқичда
Фамилияси, исми, шарифи			
Жинси			
Ёши, маълумоти			
Таълим жараёнидаги ўқиш динамикаси			
Билимларни ўзлаштириш даражаси			
Ўз устида ишлаш (тугарак, жамоатчилик аъзолиги ва бошқалар)			
Қўшимча маълумотлар			
1.Қобилиятлар:			
-умумий			
-хусусий -мураккаб хусусий			
-мавжуд иқтидор			
-мавжуд истеъдод			
-қўшимча маълумотлар			
2.Тизимости индивидуаллик:			
-мен образининг тавсифи;			
-ютуқларга бўлган эҳтиёж;			
-ўзини-ўзи баҳолаш тавсифи; кадриятларга йўналтирилганлик ва қизиқишлари;			
-ўзини билим олишга бағишлаш;			
-қўшимча маълумотлар			
3.Тизимости йўналганлик			
-йўналганлик тавсифи			
-касб эгаллашга муносабат			
-касбий йўналганлик			
-қўшимча маълумотлар			
4.Тизимости шахсий сифатлар тавсифи			
-Одоб ва ахлоқ			
-Ирода			
-Маънавиятлилиқ			
-Илмсеварлик			
-Маъсулиятлилиқ			
-Ташаббускорлик			
5.Тизимости касбий сифатлар тавсифи			
-касбий билим, қизиқиш			
-Касбий акмеологик йўналганлик			
-Касбий компетентлик			
-Касбий қобилият			

ўқувчиларнинг индивидуал истиқбол режалари ва уларнинг амалга оширилиши, индивидуал ривожлантириш дастури билан ишлаши, касбий компетенциясининг шаклланганлик даражаси, электрон портфолио кўрсаткичлари, “Касбий таълим акмеологияси” факультатив махсус курсни ва касбий, махсус фанларни ўзлаштириш кўрсаткичлари, гуруҳ раҳбарининг маънавийт машғулоти, коллеж психологининг тренинглари, ишлаб чиқариш таълими устасининг “Устоз-шогирд” тизимида индивидуал ўргатиш натижалари ва бошқа кўрсаткичлар асосида гуруҳ раҳбари, коллеж психологи ва гуруҳнинг ишлаб чиқариш таълими устаси, махсус фан ўқитувчилари ҳамкорлигида коллеж ўқувчиларининг маълумотлар омборида электрон шаклда ҳар бир босқичда 100 фоизлик баллар кўринишида кўрсаткичлар қайд этиб борилди.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчисининг акмеограммасини ишлаб чиқишда А.А.Деркач, А.А.Бодалевлар томонидан тақдим этилган ва ҳозирги кунда фаолият кўрсатаётган акмеограммага асосланилди.

Ўқувчилар акмеограммаси индивидуал тавсифга эга, расмий равишда бўлиб, у самарали фаолият кўрсатаётган субъектнинг индивидуал “Кесими”ни, унинг имкониятлари ва истиқболларини, кучли ва кучсиз томонларини ўзида мужассам этади.

Тадқиқот ишида касб-ҳунар коллежларининг 3310200-Электроэнергетика тайёрлов йўналишининг “3310201- Электр станциялари ва электр тармоқлари ускуналарига хизмат кўрсатиш, таъмирлаш ва монтаж қилиш бўйича электромонтёр” касби бўйича “Электр энергетикасининг тармоқлари ва йўналишлари бўйича электр тармоқлари ва ускуналарига хизмат кўрсатувчи” мутахассислар тайёрлаш жараёнида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида ўқувчиларнинг акмеограммаси юритилди.

Акмеограмма профессиограмма ва психограммага нисбатан индивидуалликнинг юқори даражада намоён этилиши билан фарқланади. Профессиограмма касбий фаолиятнинг хусусиятлари ва мутахассисга қўйиладиган талабларни ёритиб берувчи маълум касбнинг хусусиятларини

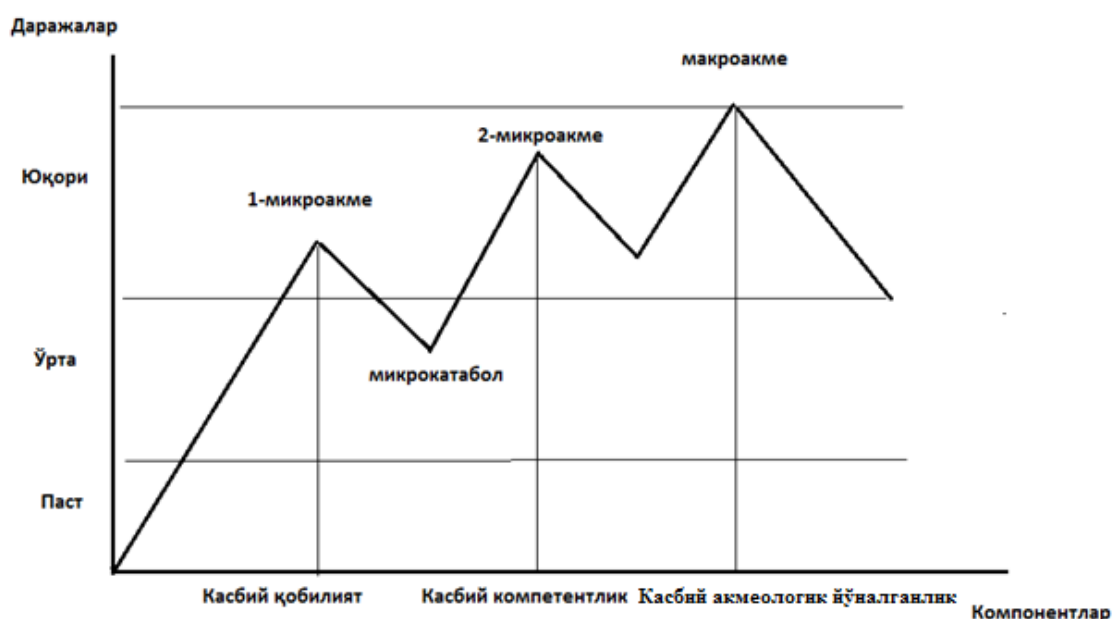
тавсифлайди. Акмеограмма бўлажак мутахассислар фаолиятининг барча жиҳатлари ва томонлари (касбий фаолиятга тайёргарлик, ҳар кунги муносабат, шахсий ривожланиш ва фаолиятнинг умумий натижаси) ҳамда бўлажак кадрнинг индивидуал психологик ва психофизиологик хусусиятларига қўйиладиган талабларни ўз ичига олади. Бўлажак мутахассисларда касбий ижодкорликни (креативликни) шакллантиришда ижтимоий, техникавий каби қобилиятларнинг аниқ тизимини ҳисобга олган ҳолда яқин, ўрта ва келажақдаги мақсад ва интилишлар йўналишларини белгилаб беради.

Ўқувчининг акмеограммаси ҳар бир ўқувчига индивидуал равишда электрон тарзда юритилди ва компьютер хотирасида “Коллеж ўқувчиларининг маълумотлар омбори”да доимий курслар ва гуруҳлар кесимида папкаларда сақланади. Ўқувчиларни акмеографик текшириш ўтказилганда турли методлардан фойдаланилди, масалан: тестлаш, эксперт, баҳолаш, кузатиш, интервью, сўровнома ва бошқалар. Ўқувчиларнинг 1-2-ва 3-босқичларда ўқувчиларнинг акмеограммаси тўлдириб борилди. Акмеограммадаги ҳар бир кўрсаткичлар коллеж психологи ва гуруҳ раҳбари ҳамкорлигида махсус акмеологик, психологик методлар ёрдамида аниқланиб, кўрсаткичлар мумкин қадар фоизларда қайд этиб борилди. Бунинг натижасида:

- касбий тайёргарлик динамикаси;
- шахсий ривожланиш динамикасининг мослиги ёки қарама-қаршилиги;
- мотивация доирасини ўзгаришининг ўзига хослиги;
- ўсишга ҳалақит берувчи шарт-шароитлар, омиллар;
- шахсий-касбий ривожланиш учун қўлланилиши мақсадга мувофиқ бўлган акмеологик технологиялар ва бошқалар аниқланди.

Тадқиқот жараёнида касб-ҳунар коллежларининг муайян йўналишлар бўйича мутахассислар тайёрлаш жараёнида тажриба-синов гуруҳларида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш, ўқувчининг индивидуал истикбол режаларини ишлаб чиқиш, индивидуал касбий ривожлантириш дастури билан ишлаш, касбий қобилият, компетенция, касбий йўналганлик компонентларини шакллантириш, ўқувчининг электрон

портфолиони юритиш, касбий таълим акмеологияси факультатив махсус курсни олиб бориш, акметехнологияларни, краетивликни шакллантирувчи ва ривожлантирувчи методларни қўллаш, гуруҳ раҳбарининг маънавият машғулотларини мукаммаллаштириш, касбий йўналтириш фаол ўқув ишларини амалга ошириш натижасида ҳар бир ўқувчида ўзига хос микро акмеларга ва уларнинг мажмуасида касбий тайёрлик макроакмесига эришилди. Битта ўқувчининг акмега эришиш модели мисолида қараладиган бўлса, бу ерда 1-микроакме, 2-микроакмелар биргаликда ўқувчини макроакмега эришишига олиб келган. Графикдаги микрокатабол эса ўқувчини қандайдир сабабга кўра акмедан биров муддатга узоқлашиши (соғлиғи ёки бошқа салбий ҳолатлар таъсири) билан боғлиқ жараён. Инсонда ҳаёт йўли бир текис бўлмаганидек, ўқувчиларнинг касбни эгаллаш жараёнида микро ва макроакмеларга эришиши ҳам ҳар бирида ҳар хил бўлиши кузатилди (3.3.1-расм).



3.3.1 -расм. Ўқувчининг касбий тайёргарлик макроакмега эришиш графиги.

Акмега эришишнинг турли моделлари классификацияси, жумладан,

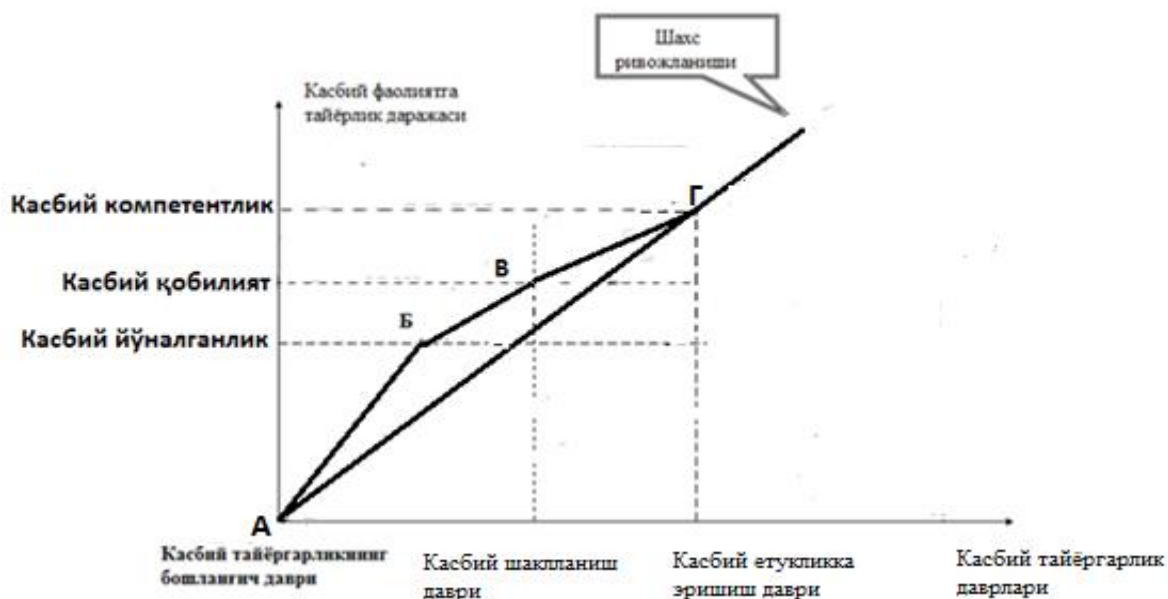
- 1) макро-юқори маррали акмега эришиш модели,
- 2) бир юқори маррали акмега эришиш модели,

3) пастламаган акмеологик модел, турлари мавжуд бўлиб, биз 1-турдан фойдаландик. Шунингдек, ўқувчини касбни эгаллашда акме юқори марраларни эгаллаши унинг фанларни пухта ўзлаштириши билан боғлиқ бўлиб, бунинг учун ҳар бир ўқув предметини ўқитишда акмеологик ёндашув технологияларини қўллаш талаб этилади.

Акмеограмманинг натижаси бўйича бўлажак мутахассиснинг касбий ривожланиш динамикаси, касбий ижодкорликни шакллантиришга ижобий таъсир кўрсатувчи ёки уни чекловчи омиллар, мотивацион муҳитнинг фарқланиш хусусиятлари, шахснинг ривожланиши ҳамда унга имкон берувчи ёки тўсқинлик қилувчи омиллар аниқланади.

Акмеограмма фанлар кесимида, ишлаб чиқариш таълими машғулотлари кесимида, ўқув ёки ишлаб чиқариш амалиёти натижалари, семинар ва тренинглар натижалари бўйича юритилди, ҳамда ҳар бир ўқувчининг акмеограммаси умумлаштирилиб, унинг умумий якуний акмеограммаси ҳосил қилинди. Якуний акмеограмма ўтган семестр ёки ўқув йили акмеограммаси билан солиштирилиб орадаги ўзгариш фарқлари аниқланди. Тажриба-синов гуруҳидаги ўқувчиларнинг умумий якуний акмеограммалари ўтган ўқув йилидаги битирувчи тажриба-синов гуруҳи натижавий акмеограммалари билан солиштирилиб натижада тажриба якунида ўқувчининг касбий фаолиятга тайёрлик вектори ҳосил қилинди (4.2.1-расм).

Касб-ҳунар коллежларида акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни ташкил этишда: психологик тренинглар; таълим олувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш концепцияси асосида ўқитиш ташкил этилиши; касб-ҳунар коллежи ўқувчиларининг ўқув портфолиоси ва унинг натижалари;



4.2.1-расм.Таълим олувчининг касбий фаолиятга тайёрлиги

Касб-хунар коллежларида акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни ташкил этишда: психологик тренинглари; таълим олувчиларни акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш концепцияси асосида ўқитиш ташкил этилиши; касб-хунар коллежи ўқувчиларининг ўқув портфолиоси ва унинг натижалари; “Индивидуал касбий ривожлантириш дастури”; “Касбий таълим акмеогияси” факультатив махсус курси; “SWOT” усули, “Касб-хунар коллежи ўқувчиларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш” электрон қўлланма дастури; электрон ўқув контент; илғор методлар; акмеологик ёндашув асосида бўлғуси мутахассисларни тайёрлашда билимларни ўзлаштириш рейтинги ва касбий тайёргарлик даражасини аниқлаш методикаси кабиларнинг натижалари аниқланиб, умумлаштирилди.

Таърибанинг 1-босқичида касб-хунар коллежлари ўқувчиларининг касбга тайёргарлик даражасининг (А нуқта) дастлабки босқичидан акмеологик ёндашув асосида касбий йўналганликни таъминлаш (Б нуқта), касбий шаклланиш даврида касбий қобилиятни шакллантириш ва ривожлантириш (В нуқта), касбий етукликка эришиш даврида касбий компетентлик (Г нуқта)га эришиш учун таъриба-синов ишлари олиб борилди. Касбий тайёргарлик

даврининг аниқ босқичларида касбий фаолиятга тайёрлашни акмеологик ёндашув асосида такомиллаштирилди.

Демак, акмеологик ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш бўйича олиб борилган тажриба-синов ишлари акмеограмма ва ҳисоблаш натижалари кўзланган мақсадга эришиш даражаси юқори эканлигидан далолат беради.

§.3.4. Касбий таълимда акмеологик ёндашув самарадорлиги ва уларнинг таҳлили

Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини касбга тайёргарлигини аниқлашда ўқувчиларни аниқ вақт оралиғидаги касбга тайёргарлик даражаси ўрганилди. Ҳисоблаш тизими ўқувчиларни касбга тайёргарлик даражасини баҳолашни аниқ даражалари рейтингини ҳисоблашга асосланган. Бунда таълимий, тарбиявий, педагогик, психологик мезонлар тизимида ҳар бир ўқувчининг ютуқларини ҳисобга олиб бориш, ўз рейтингини оширишга ва юқори натижаларга эришишга ҳаракат қилиш, маъсулият ва касбий интизомлиликни ошириб бориш назарда тутилди.

Ўқувчининг турли машғулотларда, маънавий-маърифий тадбирлар ва турли мусобақалардаги кўрсаткичлари, муносабатлар тизими қатъий равишда гуруҳ раҳбари, коллеж психологи ва ишлаб чиқариш таълими устаси билан ҳамкорликда электрон усулда аниқлаб ва кўрсаткичларни қайд этиб бориши ва натижалар йиғиндисини акмеограмма кўринишида акс эттириши ўқувчининг ўзига, иш берувчи ташкилотлар, коллеж раҳбарияти, ота-оналар, юқори ташкилотларга аниқ маълумотлар тақдим этиши ва келгусида ўқувчи меҳнат фаолиятида ўз устида ишлаши учун муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Ўқувчиларнинг иродали бўлиши яъни таҳлил ва тарбиялашни хоҳлаши, ўзини ўртоқларининг яқин кишиларининг кўзи билан кўриши ва ўзини- ўзи такомиллаштиришга интилиши зарур. Ўқувчилар муайян вақтда белгиланган вазифаларни бажариш учун мажбурият оладилар ва уларни кун тартибига ёзиб

боради. Кейин бажарган ишлари бўйича ҳисобот берадилар ёки тақдимотларда иштирок этади, унинг индивидуал натижалар таҳлил қилиб борилади.

Мазкур жараёнда муносабат бу фаолликка интилиш демакдир. Фаолликнинг ўзи эса касб фаолиятини ташкил этади. Касбга тайёргарлик ҳамда шахс фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган педагогик жараёнда шахсда ижтимоий аҳамиятга эга бўлган сифатлар шаклланади.

“Менинг келгусидаги касбий фаолиятим, касбга бўлган муносабатим”- каби мавзуларда ўқувчилардан олинган иншолар натижаси, уларнинг касбга тайёргарлик ва унга бўлган муносабати мотивлари аниқланади. Тажриба-синов ишида қатнашган ўқувчилар учун касбий тайёргарлик самарадорлигини оширишда акмеологик ёндашув, акметехнологияларнинг мавжудлик ҳолатини аниқловчи махсус саволлар тузилди.

Саволларни тузишда қуйидагиларга алоҳида эътибор берилди: коллеж махсус фанлари таркибида мавжуд бўлган дарслар самарадорлигини оширишдага оид билимлар тизимига; фанлараро боғланишга; ўқувчиларнинг олдинги тажриба ва билим даражасига; танланган саволларнинг муҳим ва илмийлигига; ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига; саволларнинг узвийлиги ва узлуксизлиги; ўқувчиларга ўқиш дарслари самарадорлигини оширишга оид саволлар, психологик тренинглар, маслаҳатлар олиб борилди.

Шахснинг акмеологик йўналтирилганлиги компонентларини ривожлантириш ўқув-тарбиявий фаолиятнинг адекват методлари, усуллари ва ташкилий шакллари қўлланиш ҳисобига амалга оширилди. Бунда интегратив вазифани бажариб, ўқитувчи ўқувчиларни рефлексияга шахсий мотивларни англашга ва қайта тушуниб олишга ва умуман ҳаётий мақсадлар, қизиқишлар, эҳтиёжлар ва қобилиятларга ундайди. Шунингдек, ўқувчиларни онгли рефлексия ва мақсадга интилиш, касбий муаммоларни ижодий ҳал этиш усуллари, шахсий ривожланишни режалаштиришга ва касбий ўзини такомиллаштиришга ўргатади. Иккинчи бобдаги акмеологик ёндашувни амалга ошириш модели ва унинг компонентларига мос равишда касб-хунар коллежи ўқувчиларининг касбий фаолиятга тайёргарлиги, касб-хунар коллежи

ўқувчисининг касбий фаолиятга тайёргарлик компонентлари, касбий акмеологик йўналганлик кўрсаткичлари ва мезонлари ишлаб чиқилди (3.4.1-жадвал).

3.4.1-жадвал

Акмеологик йўналтирилган ёндашув асосида касбий тайёргарлик мезонлари

Мезонлар	Таркиби	Кўрсаткичлари	Даражалари
Касбий компетентлик	касбий фаолиятни амалга оширишда зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларни амалда юқори даражада қўллай олиш; -фаолиятда назарий билимлардан самарали фойдалана олиш, юқори даражадаги касбий малака, маҳорат ва иқтидорни намоён этиш; -касбий фаолият жараёни учун шаклланган назарий билим, кўникма ва малакаларлардан фойдаланиш даражаси;	-касбий фаолиятнинг инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамиятини тушуниш; -касбий масалалар ва уларни ечиш усуллари билиш; - касбий фаолият талаблари, режалаштириш ва лойиҳалаш йўллари билиш; - ишни бажариш усуллари қўллай олиш, жиҳозлар ва воситалар билан мустақил ишлай олиш; - амалга ошириладиган касбий вазифалар ва истиқбол режаларни амалга оширишни билиш.	1.Паст даража / 1-2- 2.Ўрта / 6-7, 4-5 3.Юқори / 8 /9
Касбий қобилият	-меҳнат жараёнига тегишли тизимли ёндашувларни, лойиҳалаш технологияларини жорий этиш, касбий жараён усуллари, методлар ва тамойилларидан самарали фойдаланишдан иборат касбий техника даражаси. -касбий фаолият жараёни учун мунтазам ўз-ўзини	-касбий изланувчанлик фаолиятида фаол иштирок этиш; - касбий ва илмий изланувчанлик вазифасини мустақил танлаш; - конкурс, илмий семинар, конференцияларда фаол иштирок этиш; - касбий лойиҳа, масала ва топшириқларни бажаришда фаол иштирокчи ва бажарувчи бўлиш;	1.Паст даража / 1-2- 2.Ўрта / 6-7, 4-5 3.Юқори / 8 /94.Юқори / 8 /9

	ривожлантириш такомиллаштириш; -изчил равишда касбий ўсишга эришиш, малака даражасини ошириб бориш, касбий фаолиятда ўз ички имкониятларини намоён қилиш.	- касбий изланувчанлик Фаолиятида қийинчиликларни енга олиш; - ўз-ўзини ривожлантиришга, янги ахборотларни ўзлаштиришга интилиш.	
Касбий акмеологик йўналганлик	-янги касбий билимларни мустақил эгаллай билиши, ўз устида ишлаши; -мутахассислик таълим йуналиши буйича мустақил фаолият юрита олиши; -касбий фаолият жараёни учун керакли жиҳозлар, воситалар билан турли усулларда мустақил ишлай олиш	- касбий фаолиятни режалаштира олиш; - ҳаётий ва шахсий касбий мақсадларни ўз олдига қўя билиш; - касбий вазифани мустақил амалга оширишда танлаган метод ва воситаларини асослай олиш; - ўз-ўзини назорат қилиш ва баҳолай олиш; - жиҳозлар, воситалар билан турли усулларда мустақил ишлаш ва методларни қўллаш; - бажарилган иш натижаларини, фаолиятни мустақил таҳлил қила олиш.	1.Паст даража / 1-2- 2.Ўрта / 6-7, 4-5 3.Юқори / 8 /9

Турли даражаларда хатоликка йўл қўйиш эҳтимоллигининг X^2 мезони бўйича чегаравий (энг юқори) қийматлари қуйидагича (4.2.2-жадвал).

3.4.2-жадвал

Турли даражаларда хатоликка йўл қўйиш эҳтимоллигининг X^2 мезони бўйича чегаравий (энг юқори) қийматлари

Даражалар	Хатоликка йўл қўйиш эҳтимоллиги		
	0,05	0,01	0,001
	Критик t қиймат		
1	3,84	6,64	10,83
2	5,99	9,21	13,82
3	7,82	11,34	16,27
4	9,49	13,28	18,46
5	11,07	15,09	20,52
6	12,59	16,81	22,46

Юқорида ишлаб чиқилган акмеологик йўналтирилган ёндашув асосида касбий тайёргарлик мезонларига мос равишда, акмеологик йўналтирилган ёндашув асосида касбий тайёргарлик даражасини баҳолаш шкаласи ишлаб чиқилди (3.4.3-жадвал).

3.4.3-жадвал

Акмеологик йўналтирилган ёндашув асосида касбий тайёргарлик даражасини баҳолаш шкаласи

Даража	Даража белгилари	Шаклланган даражаларнинг ўзаро таққосланиши
1	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг ҳамма компонентлари паст даражада шаклланган	Паст даража
2	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг уч компоненти ҳам паст даражада, қолган иккисига нисбатан биттаси сал юқори даражада	
3	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг икки компоненти паст даражада, биттасига нисбатан икки компоненти сал юқори даражада	
4	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг уч компоненти ҳам ўрта даражада	Ўрта даража
5	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг уч компоненти ҳам ўрта даражада, қолган иккисига нисбатан биттаси сал юқори даражада	
6	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг икки компоненти ўрта даражада, биттасига нисбатан икки компоненти сал юқори даражада	
7	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг бир компоненти юқори даражада, икки компоненти ўрта даражада	
8	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг икки компоненти юқори даражада, бир компоненти ўрта даражада	Юқори даража
9	Касб-хунар колежи ўқувчисида касбий фаолиятга тайёргарликнинг уч компоненти ҳам юқори даражада	

Акмеологик ёндашув асосида касб-хунар коллежи ўқувчисининг касбий фаолиятга тайёргарлик, касбий акмеологик йўналганлик даражасини баҳолаш шкаласида шаклланган паст, ўрта, юқори даражалар ўзаро таққосланди. Касб-хунар коллежи ўқувчиларини касбий тайёргарлик бўйича маълумотларни умумлаштириш учун “Ўқувчиларнинг индивидуал ривожланиш дастури”, “SWOT”-таҳлили асосидаги истиқболли режалари, “Ўқувчиларнинг портфолиоси”, “Ўқувчиларнинг акмеограммаси”да касбий тайёргарлик динамикаси, фан бўйича мисол ва масалаларни, тест саволларини ечиши, берилган амалий топшириқни бажариши индивидуал ва гуруҳий назорат қилинди. Олинган маълумотлар ҳар бир мезон бўйича тайёргарлик компонентлари даражасини олдиндан диагностика қилиш мақсадида тажриба-синов ишига 726 нафар ўқувчи жалб қилинди, шундан 370 нафари тажриба-синов гуруҳида, 356 нафари назорат гуруҳида иштирок этди. Акмеологик ёндашув асосида касб-хунар коллежи ўқувчисининг касбий фаолиятга тайёргарлиги, акмеологик касбий йўналганлик даражасини баҳолаш шкаласига асосланган ҳолда, касб-хунар коллежи битирувчиларининг касбий фаолиятга тайёргарлик даражаси кўрсаткичлари (3.4.4-жадвал) аниқланди.

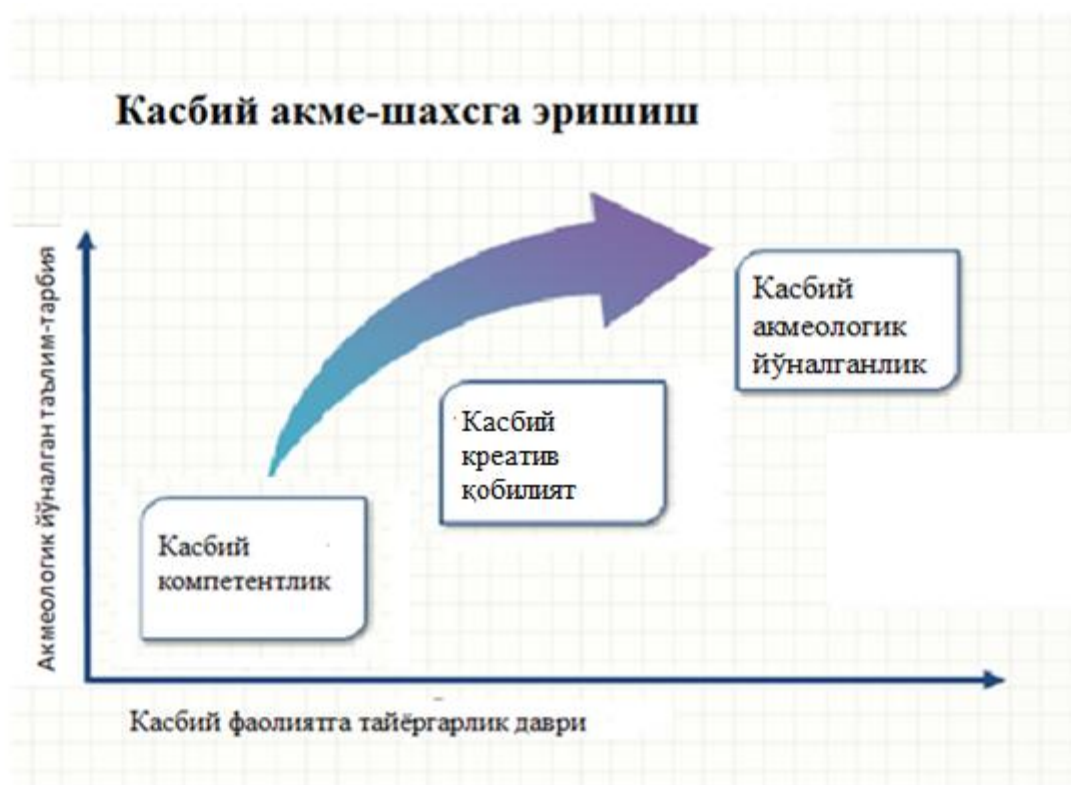
Касбий қобилият компоненти: $\chi^2 = N \cdot M \cdot (((n_1/N - m_1/M)^2/N + M) + (n_2/N - m_2/M)^2/N + M) + (n_3/N - m_3/M)^2/N + M) = 0,0489;$

Касбий компетентлик компоненти: $\chi^2 = N \cdot M \cdot (((n_1/N - m_1/M)^2/N + M) + (n_2/N - m_2/M)^2/N + M) + (n_3/N - m_3/M)^2/N + M) = 0,042;$

Касбий йўналганлик компоненти: $\chi^2 = N \cdot M \cdot (((n_1/N - m_1/M)^2/N + M) + (n_2/N - m_2/M)^2/N + M) + (n_3/N - m_3/M)^2/N + M) = 0,079.$

Ўқувчиларнинг касбий қобилият, касбий компетентлик ва касбий йўналганлик компонентлари бўйича тажриба-синов ва назорат гуруҳларидаги кўрсаткичлари аниқланиб, χ^2 мезони бўйича ҳисоб-китоб қилинганда, тажриба синов бошида кўрсаткичлар деярли бир хил ва гуруҳлар ўртасидаги фарқ сезиларли эмаслигини кўриш мумкин.

Акмеологик ёндашув асосида касб-ҳунар коллежи ўқувчисининг касбий фаолиятга тайёрлашда касбий акмеологик йўналганлик даражалари тавсифи:- касбий компетентлик; -касбий креатив қобилият; -касбий акмеологик йўналганлик компонентлари бўйича ўқувчиларнинг тажриба-синов бошида ва якунида касбий тайёргарлик даражалари ва акмеологик ёндашув асосида касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлаш (310200-Электрэнергетика тайёрлов йўналиши мисолида) таълим жараёни самарадорлигини ошириш методикаси ва акмеограмма ишлаб чиқилди, ҳар бир ўқувчининг акмеологик йўналган таълим-тарбияда касбий акме-шахсга эришиш графиги қуйидагича ифодаланди (3.4.2-расм).



3.4.2. -расм.Касбий акме-шахсга эришиш графиги.

Шу ўринда “Баркамол (комил) инсонни баҳолаш” тести каби тестлар ёрдамида битирувчиларнинг шахсий сифатлари ҳам аниқланди [2-илова]. Ушбу тест еттита блокдан ташкил топган. Ҳар бир блок комил инсоннинг муайян фазилатлари ва хусусиятларини аниқлашга хизмат қилади ҳамда ўзига хос функцияни бажаради. Еттита блокнинг бештаси асосий блок ҳисобланиб,

уларнинг ҳар қайсиси 10 тадан фазилят(хислат)ни қамрагандир. Биринчи ва еттинчи блоклар ёрдамчи деб номланиб, ўзига хос мураккаб тузилишларга эга бўлиб, шахснинг индивидуал хусусиятлари серкирралигини чуқурроқ ечиш учун ёрдам беради.

Мазкур жараёни амалга оширишда фаолиятимизни бир қадар осонлаштириш мақсадида ҳар икки гуруҳ респондент - ўқувчилари томонидан тест сўрови саволларига қайтарилган жавоблар кўрсаткичларини формулага солиш ҳисобига педагогик тажриба-синов ишларини ҳамда тадқиқотнинг қай даражада самарали кечганлигини аниқлаш учун маъқул деб топилди.

Касб-ҳунар коллежларида таълим олувчилар шахсини ривожлантириш, меҳнат бозори, шахс, давлат ва жамиятнинг ўзгарувчан эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда таълим муассасаларида таълим олаётган ўқувчиларнинг жамиятда талаб этиладиган эҳтиёж сифатини таъминлайдиган даражада меҳнат фаолиятини юритишда зарур ва етарли бўлган касбий билим ва кўникмаларни акмеологик ёндашув асосида шакллантиришдан иборат.

1.Шахснинг акмеологик касбий йўналганлик компонентларини ривожлантириш ўқув-тарбиявий фаолиятнинг адекват методлари, усуллари ва ташкилий шакллари қўлланиши ҳисобига амалга оширилди. Бунда интегратив вазифани бажариб, ўқитувчи ўқувчиларни рефлексияга шахсий мотивларни англашга ва қайта тушуниб олишга ва умуман ҳаётий мақсадлар, қизиқишлар, эҳтиёжлар ва касбий креатив қобилиятлар, касбий компетентликка ундайди. Шунингдек, ўқувчиларни онгли рефлексия ва мақсадга интилиш, касбий муаммоларни ижодий ҳал этиш усуллари, шахсий ривожланишни режалаштиришга ва касбий ўзини такомиллаштиришга ўргатади.

Касбий таълимда акмеологик муҳит яратиш, ўқув-билиш фаолиятини акмеологик касбий йўналтириш усуллари: акмеологик ёндашув асосида ўқувчининг индивидуал касбий маҳорат марраларига эришувида унинг шахси ривожланиш қонуниятларини очиш имконини берувчи ўқувчиларнинг индивидуал касбий ривожланиш дастури ва акметехнологияларнинг энг муҳим механизми бўлган ўқувчининг акмеограммаси ишлаб чиқилди ва амалиётда

қўлланилди. Ўқувчининг ўқув-билиш фаолиятини акмеологик касбий йўналтириш усуллари (ўқувчининг индивидуал касбий ривожланиш дастури, ўқувчининг акмеограммаси, ўқувчининг электрон портфолиоси) орқали индивидуал касбий шаклланиш даражаси оширилади.

“Электротехника ва электроника асослари” фанини ўқитишда таълимнинг педагогик-психологик-акмеологик вазифалари интеграциясини таъминлаш асосида мунозарали акметехнология, ривожлантирувчи акметехнология, ўйинли акметехнологияларни қўллаш методикалари такомиллаштирилди. Бундай акмеологик ёндашув асосида касбий таълим–тарбияни, мустақил таълим ва аудиториядан ташқари машғулотларни ташкил этиш билан бўлажак мутахассисларда фаолиятнинг етук шахси ва фаол субъектлари тарзида намоён бўлишларига, ҳамда уларнинг субъект ва мутахассис сифатида босқичма-босқич, узлуксиз ўзини-ўзи такомиллаштириши учун шароит яратилади.

Ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш бўйича тажриба-синов ишлари натижалари таҳлил қилинди. Акмеологик ёндашув асосида касб-хунар таълимининг ўқув жараёнида қўллашга оид тажриба синов ишлари, касбий таълимда акмеологик ёндашув самарадорлиги аниқланди. Ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда назарий ва амалий касбий таълим, мустақил таълим ва аудиториядан ташқари таълимий-тарбиявий ишларни ташкил этишда акмеологик ёндашувни қўллаш битирувчиларнинг касбий тайёргарлик сифатини оширишини кўрсатади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистоннинг янги қонунлари .-Тошкент: Адолат, 1998.-17- том.- 27-б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистоннинг янги қонунлари .-Тошкент: Адолат, 1998.-18- том.- 31-61 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. - №6 (766) -70-модда, -Т.: Адолат, 2017. –Б.38.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли қарори
5. Умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-ҳунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон республикаси Президентининг 2018 йил 25 январдаги 5313-сонли Фармони. Халқ сўзи газетаси. 2018 йил, 27 январь, 1-2 бетлар.
6. Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2829-сонли қарори. 2017 йил 14 март Халқ сўзи газетаси. 2017 йил, 16 март, №53(6747), 1-2 бетлар.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига ШАРҲ. Халқ сўзи . газетаси. 2017 йил, 16 март, №53(6747), 2- бет.
8. Каримов И.А Ўзбекистон ХХІ асрга интилмоқда.Тошкент «Ўзбекистон», 2000, 15-бет
9. Каримов И.А. “Юксак маънавият – енгилмас куч” . – Т. “Маънавият”, 2010, -173 б
10. Мирзиёев Ш.М.Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик –ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Тошкент.-“Ўзбекистон”-2017 йил, -102 б.
11. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент.-“Ўзбекистон”-2016 йил, -59 б.
12. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Тошкент.-“Ўзбекистон”-2017 йил,
13. “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида” ги ЎРҚ-406-сонли Ўзбекистон Республикасининг қонуни (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 45-сон, 426-модда)

14. Абдуқудусов О.А., Рашидов Ҳ.Ф. Касб-хунар педагогикаси (ўқув-услубий қўлланма). ЎМКХТТКМО ва УҚТИ, 2009.-238 б.
15. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри: танланган асарлар. - Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. – 223 б.
16. Абульханова, Славская К.А. Стратегия жизни. –М.: Мысль, 1991. - 310 с
17. Акмеология асослари: ўқув қўлланма /Г.Ҳ.Тиллаева. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги.— Т.: «Тафаккур бўстони», 2014. —192 б
18. Акмеология 2000. Методические и методологические проблемы/ Под ред. Н.В. Кузьминой, Э.М.Зимичева. СПб., 2000.
19. Акмеология: Методология, методы и технологии / Под ред. А.А. Деркача. М., 1998. -242 с.
20. Акмеология: учебник / под общ. ред. А. А. Деркача. Моск-ва: Изд-во РАГС, 2004. -688 с.
21. Акмеологический словарь/Под общ.ред.А.А. Деркача М:Изд-во РАГС. 2004 -161с.
22. Акмеологическая диагностика/ под ред.Деркача А.А. ,Синягина Ю.В.-М.:РАГС,2007.- 271с.
23. Акмеология /К.А Абульханова, О.С. Анисимов и др.; Под общ ред. АА Деркача М: Изд-во РАГС, 2002.-681 с.
24. Акмеология и социальная психология на рубеже XXI века / под общей редакцией А. А. Деркача, д.п.н., профессора Члена-корр. РАО. – М.: изд-во РАГС, 2010. – 277 с., с. 20
25. Акмеология профессионального образования. сб.материалов 8-й Всерос. науч.-практ.конф.Екатеринбург,15 марта 2011 г.///ФГАОУ ВПО «Рос.гос.проф.-пед.ун-т»; отв. ред. О.Б.Акимова. Екатеринбург.2011.208 с.
26. Акмеология: Учебное пособие / А.А. Деркач, В.Г.Зазыкин. – СПб: Питер, 2003. – 256 с.с 20.
27. Акопян М.А. Личности ориентированная направленность коммуникативных технологий обучения студентов педагогического вуза автореф. дис. дс п. н. Ростов-на-Дону, 2005.-23с.
28. Алексеев Н.А. Педагогические основы проектирования личностно ориентированного обучения: диссертация ... доктора педагогических наук/Н.А.Алексеев. Екатеринбург, 1997. 266с
29. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. М: Изд-во «Дом Амо-нашвили»,1996.496с.
30. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. СПб., 2001.-351с
31. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. Санкт-Петербург: Питер, 2001. -272 с.

32. Анищева, Л.И. Акмеологическая концепция развития инновационной профессионально-образовательной системы : дис. ... д-ра пед. наук : 19.00.13 / Анищева, Людмила Ивановна ; РАГС при Президенте РФ, Кафедра акмеологии и психологии профессиональной деятельности. - М., 2007. - 517 с. —
33. Антропова Л. В. Акме-технологии в профессиональной подготовке учителя адаптивной школы // Школьные технологии. – 2003. – № 6. – С. 25.
34. Анцыферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системы. // Психология формирования и развития личности. М., 1981.
35. Ахлидинов Р.Ш. Умумий ўрта таълимни такомиллаштиришнинг ташкилий-педагогик асослари (бошқарув жихатлари). Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.Тошкент.1998. -145 б
36. Ашуров Н.Р.Ўқувчиларни меҳнат ва касбга тайёрлашни такомиллаштиришда миллий кадриятлардан фойдаланишнинг педагогик шарт-шароитлари (ҳалқ ҳунармандчилиги мисолида). 13.00.01-умумий педагогика ва педагогика тарихи. Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.Тошкент.2007. -166 б
37. Баранов С.П., Болотина Л.Р., Сластенин В.А. Педагогика. Тошкент.: “Ўқитувчи”, 1990. –392 б.
38. “Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг тараққиёти пойдевори”. Тошкент.: 1998. –64 б.
39. Батышев С.Я. Производственная педагогика. Учеб. для раб. профессионального. обучения. - М.: Машиностроение, 1984. – 671 с.
40. Бекмуродов М., Мавлонов Ў. Акмеология фани ва комил инсон тарбияси //. Жамият ва бошқарув. – 2006. – №1. – Б. 18 – 20.
41. Белякова М.А. Система практического обучения студентов колледжа в условиях социального партнерства: Дис...канд.пед.наук. –М., 2002.- 237 с.
42. Берталанфи, Г. Системный подход в современной науке / Г. Берталанфи; под ред. Лисиль. М. : Прогресс-Традиция, 2001. - 561 с.
43. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. - М.: Просвещение, 1989.- 192с
44. Бехтерев В. М. Проблемы развития и воспитания человека /под ред. А. В. Брушлинского, В. А. Кольцовой. Москва: Издательство Института практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. 416 с.
45. Богданов Е. Н. Введение в акмеологию /Е. Н. Богданов В. Г. Зазыкин. Калуга: КГПУ, 2000. - 97 с.
46. Бодалев А.А, Ганжин В.Т, Декач А.А, “Человек и цивилизация зеркале акмеологии ” Мир психологии М.: 2000. №1 ст.89-108

47. Бодалев А.А. Акмеология и современные проблемы воспитания. // Акмеология. 2005. №1. –С.43-47
48. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2003. 672 с.
49. Брушлинский А. В. Проблема психологии субъекта /А. В. Брушлинский. М.: МГУ, 1994. - 109 с.
50. Волков Б.С. Психология подростка. М: Педагогическое общество России. 2002. -160 с.
51. Гершунский, Б.С. Философия образования / Б.С. Гершунский. -М., 2001.-432
52. Глинский, Александр Сергеевич. Развитие познавательной активности учащихся с применением акмеологического подхода. диссертации и автореферата по ВАК 13.00.01, к.п.н., Омск. 2007,-169 с.
53. Грибенюк, Людмила Григорьевна. Акмеологический подход в проектировании гимназического образования.Дисс.раб. для получ.к.п.н., тема диссертации и автореферата по ВАК 13.00.08., Калуга. 2004, -197 с.
54. Давидов В.В. Нерешенные проблемы теории деятельности//Психологический журнал.М.:1992.-№2 –С.3
55. Давидов, В.В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального исследования / В.В. Давидов. - М.: «Академия», 2004.- 283с.
56. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека: Методолого-прикладные основы акмеологического исследования. Кн1.М., 2000.-392с
57. Деркач А.М.Акмеологический подход в среднем профессиональном образовании: проблемы и перспективы//журнал «Инновационные образовательные технологии. М., 2007. №2. С.100-105
58. Джураев Р.Ҳ. Таълимда интерфаол технологиялар.-Тошкент,2010. -87 б
59. Дружкин А.В.Развивающие методы обучения в профессиональном образовании:учеб.пособие-Саратов:Издательство СГУ.2001г. -259 с.
60. Джўраев Р.Ҳ., Ў.Қ.Толипов ва бошқалар. Педагогик атамалар луғати.Тошкент, Т. Фан нашриёти.2008й. -195 б
61. Зашихин В.А. Инновационный проект развития акмеологической полипрофильной школы // Профильная школа. 2005. № 6
62. Зимняя И.А. Педагогическая психология.М.:Логос.2000. -621 с
63. Зеер Э.Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование. Екатеринбург.:Изд-во Урал.гос.проф-пед.ун-та, 1998. - 126 с
64. Зинченко В.И, Моргунов Е.Б. Человек развивающийся. М:Тривола,

1994.-333 с

65. Зобнина Т.В. Акмеологические аспекты в преподавании педагогической психологии // Актуальные проблемы педагогики индивидуальности и акмеологического подхода к образованию. – СПб: из-во Балтийской педагогической академии, отделение педагогической акмеологии. Вып. 105, 2010. – 173 с. , с. 106
66. Зокиров И.И. Таълим жараёнига янги педагогик технологияларни татбиқ этишнинг назарий –амалий асослари (касб-хунар коллежлари мисолида).Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент, 2005. -128 Б.
67. Знаков В.В. Самопознание субъекта//Психологический журнал.-М., 2002.-№2.-с.23-31
68. Зуфаров Ш.М. Педагогика коллежларида инновацион жараёнларни тизимли бошқариш: Педагогика фанлари номзоди. ... дисс. - Т., 2010. - Б. 70-71.
69. Ибрагимова Г.У. Касб-таълими тизимида миллий истиқлол ғояси асосида талаба-ёшлар маънавиятини шакллантириш. Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент, 2007. -264 Б.
70. Ильин, Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. - Питер: СПб., 2003.- 512 с.
71. Иноятлов У.И. Теоритические и организационно-методические основы управления и контроля качества образования в профессиональном колледже. Автореф.дис....док.пед.наук.-Т.:ИРССПО, 2004. -40с.
72. Ишмухамедов Р, Абдуқодиров А, Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. – Т.: “Истеъдод”, 2008. – 180 б.
73. Исаева Г.П. Ўқувчиларнинг замонавий касбий билим ва кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари (Педагогика коллежлари мисолида). Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент, 2007. 153 Б.
74. Камалова Н.К. Ўқувчи-ёшларда иқтисодий билим ва кўникмаларни ривожлантиришнинг педагогик шарт-шароитлари (Педагогика коллежлари мисолида). Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. Тошкент, 2005. -46 Б.
75. Караковский В.Г. Стать человеком: Общечеловеческие ценности — основа целостного учебно-воспитательного процесса. М.: Новая школа, 1993. 80 с.
76. Каримов А.С.«Электротехника ва электроника асослари Тошкент, Ўқитувчи, 1995
77. Каримова В. Психология. Ўқув қўлланма. –Т.: Халқ мероси. “ЎАЖБНТ маркази”, 2002. – 206
78. Карсаевская Т.В. Этапы жизненного цикла человека //Что такое

- человек? Основы человековедения. СПб.: Питер. 1996. -269с.-С.53-63.
79. Кашапов М.М. Акмеология. Учебное пособие.// М.М.Кашапов; Ярослав.гос.ун-т им.П.Г.Демидова.-Ярославль:ЯрГУ,2011.-1112 с. (-62 б)
 80. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения.- Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс».1996. -512 с.
 81. Краевский, В.В. Моделирование в педагогическом исследовании //Введение в научное исследование по педагогике: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов / Ю.К. Бабанский, В.И. Журавлев, В.К. Розов и др.; Под ред. В.И. Журавлева. М., 1988. — 157 с.
 82. Кузьмина Н. В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н. В. Кузьмина. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2001. 144 с.
 83. Кузьмина Н.В. Предмет акмеологии. – 2-е изд. испр. – СПб. : Политехника, 2002. – 189 с.
 84. Курбет Н.В. Акмеологические условия и факторы развития образования профессии у студентов политехнического колледжа : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 : 19.00.13 / Курбет, Надежда Викторовна ; РАГС при Президенте РФ, Кафедра акмеологии и психологии профессиональной деятельности. - М., 2007. - 176 с. - Библиогр.: с. 134-146.
 85. Леднев, В. С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы Текст. / В. С. Леднев. М.: Высшая школа, 1991. - 224 с.
 86. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность Текст. / А. Н. Леонтьев. М.: Педагогика, 1997. - 304 с.
 87. Леонтьев А. М. «Акмеологический подход как повышения качества профессиональной подготовки будущего учителя безопасности жизнедеятельности». Теория и методика профессионального образования. Дисс. на соискан. уч.степени кандидат пед.наук.Майкоп-2007, -185 с.
 88. Лернер И.Я. Подготовка будущих учителей трудового обучения и трудовому воспитание школьников.Педагогические образование.- Вып.№2,-М.:Педагогика,1990.-238-242 с.
 89. Лихачев Б.Т. Философия воспитания М.: Прометей, 1995. 285 с.
 90. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1984. 444с.
 91. Лопес Е. Г. Развитие ключевых компетенций будущих ремесленников в процессе социально-профессионального воспитания: диссертация ... кандидата педагогических наук / Е. Г. Лопес. Екатеринбург, 2006. 200 с.
 92. Максимова В.Н. Акмеология школьного образования. СПб., 2000. - 215 с
 93. Маркова А.К. Психология профессионализма М:Знание, 1996. -192с.

94. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Евразия. 1999. - 478с.
95. Маъмуров Б.Б. Бўлажак ўқитувчиларда акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантириш. педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати, Тошкент – 2018, 49-б
96. Медведев В.П. О роли акмеологии в современном профессиональном образовании // Фундаментальные исследования. – 15.05.2011. – С. 32–34.
97. Миронова Галина Васильевна. Концепция акмеологического развития личности в период ранней юности (15-20 лет). Докторская диссертационная работа. Тамбов. 2012г. -200 с.
98. Михайлова А.Г. Акмеологический подход к формированию профессионально-творческих способностей будущих инженеров/Вестник Томского государственного университета. 2015. № 400. С. 282–285.
99. Москаленко О.В. Психолого - акмеологические особенности самосознания личности. Астрахань, 1996. 362 с
100. Мудрик, А. В. Учитель: мастерство и вдохновение Текст. / А. В. Мудрик. М.: Просвещение, 1996. - 132 с.
101. Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х. “Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик”. ўқув-методик мажмуа// Т.: Низомий номидаги ТДПУ. 2016 й.-238 б, 128-бет.
102. Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Инновацион таълим технологиялари – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 81-б.; Сборник кейсов для вузов по дисциплинам гуманитарного и социально-экономического цикла / Учеб.-мет.пособие. – СПб.: Изд-о Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2015. – С. 3.
103. Некрасова А.Т. Акмеологический подход как основа повышения качества профессионально-педагогического образования // Вестник КГУ им. Гендерная психология. – Кострома, 2007. – № 6. – С. 194 – 199.
104. Нишоналиев У.Н., Толипов Ў.Қ., Шарипов Ш.С.. Касбий таълим педагогикаси. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2007.-93 бет
105. Новиков, А.М. Методология образования / А.М. Новиков. — М.,2002. -162 с
106. Ожегов, С. И. Толковый словарь русского языка Текст.: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова; Российская АН.; Российский фонд культуры. 2-е изд., испр. и доп. - М. : АЗЪ, 1995.-928 с.
107. Олимов Қ.Т. Учебно-методическое обеспечение специальных дисциплин в системе среднего специального и профессионального образования//Узлуксиз таълим.-Т.:2004.-№4.-68-75 с.
108. Олимов Ш.Ш. Академик лицей ва касб-хунар коллежлари

- ўқувчиларида ахлоқий-эстетик идеални шакллантиришнинг педагогик асослари (“Маънавият асослари” фанини ўқитиш жараёни). Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент, 2001. -191 Б.
109. Педагогическая акмеология: коллективная монография / под. ред. О. Б. Акимовой; ФГАОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т». Екатеринбург, 2012. 251 с.
 110. Педагогический словарь-справочник. Издание 2-е, переработанное и дополненное. Под общей редакцией проф. Ходиева Б.Ю. © Центр развития высшего и среднего специального, профессионального образования, 2011.
 111. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. Москва: Большая Российская энциклопедия, 2002. 528 с.
 112. Педагогик атамалар луғати. П.ф.д., проф. Р.Х.Джураев, п.ф.д. Ў.Қ.Толипов, п.ф.д., проф. Р.Ғ.Сафарова, т.ф.д., проф. Х.О.Тўракулов, п.ф.н. М.Э.Иноятова, п.ф.н. М.С.Диванова, Тошкент, 2008 йил, -136 Б, 5-7-бетлар
 113. Петровский, А. В. Личность: феномен субъектности / А. В. Петровский. Р - н/Д: Феникс, 1993.- 147 с
 114. Петров,К.В. Акмеологическая концепция развития творческого потенциала учащихся : дис. ... д-ра пед. наук : 19.00.13. [Ч. 1] / Петров, Константин Владимирович ; РАГС при Президенте РФ, Кафедра акмеологии и психологии профессиональной деятельности. - М., 2008. - 515 с. - Библиогр.: с. 467-515.
 115. Под общ. ред.Батышева С.Я.Профессиональная педагогика. Учебник. –М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. – 253 с.
 116. Пономаренко В А Психология духовности профессионала. М: ПЕР СЭ, 2004. -256с.
 117. Профессиональная педагогика. Под ред. С.Я.Батышева. – М.: Ассоц. «Профессиональное образование», 1999. с 505.
 118. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Под ред. С.Я.Батышева, А.М.Новикова. Издание 3-е, переработанное. М.: Из-во ЭГВЕС, 2009.-456 с.
 119. Рашидов Х.Ф.Особенности развития среднего специального профессионального образования в Узбекистане. –Т.Фан. 2004.-287 с.
 120. Рашидов. Х.Ф., Хабиб Х, Елдашива Г. Касбий педагогика. – Т.: ЎМКХТТИМО, 2007. - 198 б.
 121. Розин В.М. От социальной технологизации к новой типологии архитектурно-строительных объектов//Урбанистика,2015.№2, С.1-39
 122. Романова Вера Олеговна. Формирование профессионального мировоззрения будущих педагогов-психологов на основе акмеологического подхода : диссертация ... кандидата педагогических

- наук : 13.00.08 / Романова Вера Олеговна; [Место защиты: Рос. гос. ун-т им. Иммануила Канта].- Калининград, 2009.- 268 с.: ил. РГБ ОД, 61 09-13/522
123. Рибников Н.А. Деревенский школьник и его идеалы. — М., 1986.— 115 с.
 124. Рубинштейн, С. Л. Проблемы общей психологии Текст. / С. Л. Рубинштейн. М.: Педагогика, 1997.-228 с.
 125. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Спб.: Питер Ком, 1999. -720 с
 126. Салиев А.Ш. Ёшларнинг интилувчанлигини аниқлашда акмеограмманинг аҳамияти//Ёшларнинг акмеологик қарашларини шакллантиришда соғлом турмуш тарзининг ўрни.-Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2008.-Б.227.
 127. Самопонимание, самовоспитание, самопомощь, самообладание, саморазвитие, самореализация подростка / под ред. И.В. Дубровиной. Н. Новгород, 1995.с 406 с
 128. Сафарбаева И.Р. Ўқувчи шахсини фаоллаштиришда миллий менталитет элементларидан фойдаланишнинг педагогик асослари. Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент, 2006. -135 Б.
 129. Семенов И.Н. Методологические проблемы гуманитаризации непрерывного образования на основе рефлексивно-акмеологического подхода// Инновационная деятельность в образовании. 1994. №1.
 130. Сибигатуллина Г.Р. Развивающие акмеологические технологии в системе совершенствования профессионального самосознания государственных служащих: диссертация кандидата наук психологических наук: 19.00.03/ Сибигатуллина Г.Р. – М., 2007. – 222 с.
 131. Скакун В.А. Организация и методика профессионального обучения. Учебное пособие. М.: Из-во ФОРУМ-ИНФРА-М, 2007. -178 с.
 132. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики: 2-е изд. – М.: Педагогика, 1984. – 96 с.
 133. Скуднова О.Ю. К духовному диалогу через образование. // Акмеология, №1, 2004.
 134. Скуднова Т.Д. Развитие акмеологической культуры личности в образовании. Таганрог, 2007.2. Скуднова Т.Д. Акмеология. Аксиология. Антропология. Таганрог, 2008
 135. Сластенин В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика. М.: Академия, 2001.480 с.
 136. Сластенин, В. А. Психологические проблемы подготовки учителя к коллективной педагогической деятельности Текст. / В. А. Сластенин, И. В. Тамарина // Вопросы психологии. 1986. - № 3. - С. 65-68.
 137. Степанова А.А., Ковалёва Т.В. Акмеологические технологии как средство формирования кадрового резерва на предприятиях

- газодобывающей отрасли *под редакцией А.А. Деркача+. – М.: РАГС, 2009. – 152 с.
138. Степин В.С. Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность. //Вопросы философии. 2003. №8. С. 5-17.
 139. Степнова Л.А. Аутопсихологический технологии развития личностно-профессионального потенциала.// // Акмеология. 2012. № 2. С. 63–67
 140. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология /Н. Ф. Талызина. М.: Издат. центр «Академия», 1998. - 288 с.
 141. Тиллаева Г.Ҳ. Акмеологиянинг ижтимоий-ахлоқий муаммолари.— Т.: фалсафа ва ҳуқуқ, 2012. -160 б.
 142. Тиллаева Г.Ҳ. Ижтимоий муҳит ва ёшлар тарбияси. — Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2009. -149 б.
 143. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари.— Т.: Фан, 2006
 144. Толковый словарь узбекского языка: В 2-х т. 60 000 слов и сочитаний / Акабиров С.Ф., Аликулов Т.А, Зуфаров С.З. и др.; Под ред. Магруфова. З.М.—М.: Рус яз., 1981. —В надзаг.: АН УзССР, Ин-т яз. и лит. им. А.С.Пушкина. Т. I. А-Р. 632 с.
 145. Фарберман Б.Л. Прогрессивные педагогические технологии. – Т.: Фан, 2002. – 130 с.
 146. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту/Под ред. К.В.Дубровиной. М.: Издательский цешр «Академия», 1993-190с.
 147. Фрейд З. Основные психоаналитические теории. Очерк истории психоанализа. СПб: Алегейя. 1998. -250с.- С.194-210.
 148. Франк Венгкёфер “Касбий педагогика” Берлин. IBC Berufliche Bildung und Consylting, 1999. Франк Венгкёфер “Касбий педагогика” Берлин. IBC Berufliche Bildung und Consylting, 1999.
 149. Халилова Ш.Т. Жаҳон тилларини ўрганиш жараёнида талабаларда ахлоқий маданиятни шакллантиришнинг педагогик асослари. педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати, Тошкент – 2008, 49-б
 150. Ходжабоев А.Р., Хусанов И. Касбий таълим методологияси. - Т.: ”Фан ва технология”, 2007. - 192 б.
 151. Чуприкова, Н. И. Умственное развитие и обучение Текст. / Н. И. Чуприкова. М. : АО Столетие, 1995. - 192 с
 152. Шадриков, В.Д. Психология деятельности и способности человека Текст. : учебное пособие / В. Д. Шадриков. М. : Логос, 1996. -320 с.
 153. Шадриков В.Д. Проблемы профессиональных способностей.//Психологический журнал. —М.1982. —Т.2.-№5. —С.13-26
 154. Шайхова Х.А. Маънавият — камолот кузгуси. — Т.: Гофур Гулом номидаги НМИУ, 2009. 115-б.

155. Шарипов Ш.С. Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти 13.00.08 – касб-ҳунар таълими назарияси ва методикаси, педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация, Тошкент – 2012, 307-б
156. Шехтер Марина Михайловна. Акмеологический подход к формированию конкурентоспособности будущего специалиста-психолога в условиях вуза. тема диссертации и автореферата по ВАК 19.00.13, кандидат психологических наук. –М.: 2004.201 с
157. Щукина М.А. Саморазвитие как механизм реализации потенциала личности / Потенциал личности: комплексная проблема: Материалы Восьмой Междунар. конф. Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р.Державина, 2009. С. 108-113
158. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности : Методологические проблемы современной науки Текст. / Э. Г. Юдин. М. : Наука, 1998.-391 с
159. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г. Юнг; Пер. с нем. - М.: ООО АСТ-ЛТД; Канон, 1998. 400 с
160. Ящук Н.Ю. Динамика изменения значимости установок молодежи в процессе профессионального становления : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Ящук, Наталья Юрьевна ; РАГС при Президенте РФ, Кафедра акмеологии и психологии профессиональной деятельности. - М., 2009. - 159 с.
161. Ўзбекистон педагогикаси антологияси: Икки жилдлик. Ж. 1. / (Тузувчи-муаллифлар: Ҳошимов К, Очил С.; таҳрир ҳайъати: Ҳайруллаев М.ва бошқ.). –Т.: Ўқитувчи, 1995. – 464 б
162. Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимини белгилловчи асосий атамалар ва таърифларни стандартлаштириш//Рашидов Х.Ф. Ходжабоев А.Р.Голиш Л.В.Рашидов Ш.Х.Хусанов И.А.-Касб-ҳунар таълими журнаliga илова. -№5, 2000,-286
163. Курбонов Ш.Э., Сейтхалилов Э.Таълим сифатини бошқариш.- Тошкент."Турно-Иқбол",2006. -592 б.
164. Ғозиев Э. Психология (ёш даврлар психологияси) Тошкент.Ўқитувчи, 1994й -223б.
165. Ғозиев Э. Умумий психология. Тошкент «Университет», 2006, -499 б
166. Ҳамидов Ж.А.Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологияси. (13.00.05 – касб-ҳунар таълими назарияси ва методикаси, педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати, Тошкент – 2017, 67-б
167. Albert Bandura, Richard Walters. Teenage aggression. Studying of influence of education and family relations. Publishing house: Eksmo-Press, April-Press ISBN: 5-04-004214-0 Year of the edition:-2000
168. Boele de Raad. Five Big, Big Five Issues, content, structure, status, and crosscultural assessment European psychologist, 1996. Vol3, №2,

169. Wendell R. Gamet. Reductionism reduced. Contemporary psychology. N.Y., 1999. Vol.44. №1,20-22p.p.
170. Gregory K. Patton. The Five-Factor Model of personality: Theoretical perspectives, Jeny S. Wiggins (ed.). Contemporary psychology. N.Y., 1998. -234 p
171. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. P.602.
172. Zullo H.H., Oettingen G., Peterson C., Seligman M.E.P. Pessimistic explanatory style in the historical record // American Psychologist.1998.V.P.637-682
173. Khanna J.K. & Vashisht K.K.Knowledge: Evolution, Structure and Research Methodology. Ess Publications. New Delhi.. 1999, 324 p.
174. Louis Cohen, Lawrence Manion and Keith Morrison. Research Methods in Education. Sixth edition. Simultaneously published in the USA and Canada. 2007. - p 242- 244.
175. Peterson C., Seligman M.E.F., Vaillant G.E. Pessimistic Explanatory Style is a risk Factor For Physical Illness: A Thirty-five-year Longitudinal study // Journal of Personality and Sosial Psychology.1988.V.55.P.23-27
176. Prof. Dr. Thomas Deißinger, Dipl. Hdl. Silke Hellwig Structures and functions of Competency-based Education and Training (CBET): a comparative perspective. (University of Konstanz) ISBN 3-937235-49-3 second in December 2011 p 11-14.
177. Thomas K “Conflict and Negotiation Processes in organizations”, in M.D.Dunnette and L.M. Hough (eds.), Handbook of Industrial and Organizational Psychology, 2 nd ed., Vol.3 (Palo Alto CA: Consulting Psychologists Press, in press). With permission), NSCC, Canada, 2003 й
178. Susan Zaparzan. “Teaching Teaching style- acmeologic approach”, NSCC, Canada, 2003 y. 185 p.
179. Hubbard E. The Logmtion Stress System: Attitudes, Beliefs and Expectations / P.L.Pice:Stress and Health. Brooks Cole Publishing Company Pacific Grove California 1992 p. 61-84
180. Hull J.G., van Treuren R.R., Propsom P.M. Attributional style and the Components of acmeologic Yardiness // Personality and Social Psychology Bulletin.1988.V.14.P.505-5 13.
181. <http://sunny.ccas.ru/library.html> – Жаҳон кутубхоналари сервери. Educational research for modern scholars. Nigeria: Fourth Dimension Publishing Company, Ltd Scott, D. (1996). Methods and data in educational research. In D. Scott & R. Usher (Eds), Understanding Educational Research, (52-73). New York, NY: Routledge;
182. http://en.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons; Case Studies on Technical and Vocational Education in Asia and the Pacific: An Overview. By A. R. Haas.Bangkok, UNESCO/PROAP, 1996. 28 pp.ISBN 974-680-057-4.;

183. <http://www.icsti.ru> – илмий ва техник ахборотлар халқаро марказининг сервери
184. <http://www.library.fa.ru> – РФ ҳукумати қошидаги МА кутубхонаси сервери.
185. <http://www.icsti.ru> – илмий ва техник ахборотлар халқаро марказининг сервери.(Турли билимлар соҳаси бўйича маълумотлар базасига кириш имкониятини ва чет эл миллий ҳамда халқаро ЭҲМ тармоқларига киришни таъминлайди).
186. <http://www.search.re.uz> – Ўзбекистоннинг ахборотларни излаб топиш тизими.
187. <http://www.uzedu.uz>
188. <http://www.ziyonet.uz>

Миллий ўз-ўзини англашни такомиллаштиришни бир ўқув йилига мўлжалланган маънавий-маърифий ишларини мукаммаллаштириш

Касбий таълим жараёни- бўлажак мутахассиснинг касбий ва шахсий тайёргарликни шакллантириб, уни меҳнатга, мустақил ҳаётга тайёрлаш жараёни бўлиб, унда қуйидаги шахсий фазилатлар ўқувчида шаклланишига эришиш лозим: яъни бунга, ўқувчининг иймон – эътиқоди, дунёқараши, билими, ижтимоий эҳтиёжи ва фаоллиги, юксак маданияти, одоб – ахлоқи, фуқаролик бурчларини ҳис қилиши, маънавияти, талабчанлиги, масъулиятлилиги мақсадга интилиши, инсонпарварлиги, дунёқараши, ҳуқуқий ва иқтисодий билимдонлиги ва бошқалар киради. Бу ўқувчига шахсий ва касбий хусусиятларни ўзида тарбиялаб боришга кўмаклашади. Тажриба-синов гуруҳларининг бир ўқув йилига мўлжалланган маънавий-маърифий ишлари режасининг барчаси мукаммаллаштирилди, қуйида мисол келтирамиз:

1. O'zbek tili – davlat tili-мавзусига - қўшимча равишда “Тил – маънавият кўзгуси” каби, миллатнинг фахри, ғурурини ифодаловчи халқ оғзаки ижодиётидан намуналар киритилди.

2. O'qituvchilar kuni-мавзуси -“Мураббийлик шарафли касб”.Шарқ алломалари устозлар ҳақида, халқ ҳикматлари, ҳадиси шарифлардаги ривоятлар, афсоналарда касбкорлик ҳақидаги манбалар билан бойитилди.

3. O'zbekiston Respublikasi Davlat ramzlari haqida – мавзусини - Ўзбекистонда тарихий давлатчилик илдизлари, Ватан ифтихори) ... каби каби мавзулар янада мукаммаллаштирилди, мавзулар маъноси мос равишда миллий қадриятлар, миллий ғурур ва ифтихорни тараннум этувчи бадиий асарлар, ғазаллар, рубоийлар, халқ достонлари, куй ва кўшиқлари билан машғулот мазмуни мукаммаллаштирилди.

Тарбияда инновацион технологиялар муҳим аҳамиятга эга, шунга кўра тадбирларнинг тахминий режасини тайёрлашда Р.Ишмухамедов, А.Абдуқодировларнинг фикрларидан фойдаланилди [96].

Ўқувчи ёшларда Ватанга муҳаббат ва фуқаролик маъсулиятини шакллантиришга қаратилган гуруҳ раҳбарининг мукаммаллаштирилган маънавий-маърифий ишлар режасидан мисол сифатида келтирамиз (1-жадвал). Гуруҳ раҳбарининг машғулотларидан сўнг, ҳар бир ўқувчининг фикрлари индивидуал равишда ёзма ёки оғзаки тарзда ўрганилди, натижалар ўрганилиб улардаги фикрларни янада уйғунлаштириш ва коррекциялаш учун ишлаб чиқариш таълимида индивидуал касбий маслаҳатлардан ташқари, “Маслаҳат” машғулотлари ташкил этилди. Бундан ташқари ўқувчиларни ўз-ўзини назорат қилиш, бошқариш ва баҳолашни таркиб топтиришга қаратилган тарбия усуллари, ўз-ўзини бошқариш педагогикаси асосида ташкил этилди. Тажриба жараёнида маънавият соатларида гуруҳ раҳбари томонидан миллий қадриятларга асосланган ўқув материаллари ўқувчиларда қизиқиш ўйғотди, айниқса миллий куй ва кўшиқларни дарс жараёнида, дарс режасининг бир

қисмида қўлланилиши, уларни бадий педагогика асосида тарбиялаш имконини берди.

1-жадвал

т/р	Тадбирлар	Натижа
1.	Юртим қаҳрамонлари кеча ва бугун	Ўқиётган таълим муассасаси ва юртига меҳр муҳаббат уйғотади
2.	Сен юртинг равнақи учун нима қилдинг?	Мустақил фикр юритишга ўз фаолиятини таҳлил этишга ўргатади
3.	Баҳслар: Комил инсон ким? Сен қандай яшаяпсан? Ватан-ғурури?	Ўқувчиларни Ватанни, ҳаётни қадрлашга ургатади
4.	Миллатим-менинг ифтихорим, Ватан-муқаддасдир	Ватанга муҳаббат, миллатга ҳурмат туйғуларини тарбиялайди
5.	Мен танлаган касб	Касбнинг келажаги ва унинг жамиятдаги аҳамиятини англашга ёрдам беради.
6.	Мен-ўзбек фарзанди	Ўз миллатига бўлган муҳаббат ҳиссини ривожлантиради
7.	Аجدодларимиз мероси-қадриятларимиз асоси	Миллий қадриятларимизни чуқур англашни ўргатади
8....	Ўзбекистон фарзанди шундай йўл тутди...	Мутахассис сифатида ўз йўлини танлаш, шу орқали ўз Ватанига зарурлигини англашга ёрдам беради.

(изоҳ: ушбу жадвалдаги руйхат бир ўқув йилига мўлжалланган бўлиб, бу ерда қисман мисол келтирилди).

Ўқувчиларда миллий ғурур, ифтихор, фахр, ўз-ўзига, юрти Ватани равнақи эртанги кунига ишонч каби туйғуларни шакллантириш, айниқса миллий маърифий қадриятлар, куй ва қўшиқлар, ғазаллар, достонлар, рубоийлар, ҳадислар, ҳикматлар, афсоналардан унумли фойдаланган ҳолда она юрт, она тил ва миллатга бўлган меҳр-муҳаббатни янада шакллантиришнинг янги усулларни амалда қўллаш ўз натижасини кўрсатди. Тарбия жараёнида миллат тарихи, маданияти, узоқ аجدодларимиздан етишиб чиққан илм-фан арбоблари, мутафаккир, маърифатпарварлар тўғрисида, халқ оғзаки ижоди манбаларидан унумли фойдаланиш ёшларда миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини вужудга келтириш, уларда миллий онгни ўстириш, миллий ўз-ўзини англашни такомиллаштириш, ижтимоий фаолликни жадаллаштириш, акмеологик йўналган шахсларни шаклланганлиги тадқиқот якунида саволнома, анкета ва тестлар ёрдамида аниқланди.

“Касбий мотивацияни аниқлаш” тести

Кўрсатма: қуйида ҳар қандай касбни характерлвчи тасдиқлар келтирилган. Уларни диққат билан ўқинг ва улар сизни шу касбни танлашингизга қай даражада таъсир этганлигини баҳоланг. Ўз жавобларингизни тегишли катакчага “+” белгисини қўйиш билан баҳоланг.

Танлаган касб, мутахассислигингизни ёзинг: Электрик

1-жадвал

т/р	Тасдиқлар	Жуда кучли (5)	Кучли (4)	Ўртача (3)	Кучсиз (2)	Мутлақо таъсир қилмаган (1)
1.	Тури хил одамлар билан мулоқотда бўлишни талаб қилади	+				
2.	Ота-онамга ёқади			+		
3.	Катта масъулият ҳиссини талаб қилади	+				
4.	Янги яшаш жойига кўчиб ўтиш имкониятини беради			+		
5.	Менинг қобилиятларимга мос келади	+				
6.	Ўзимизда бор бўлган асбоб-анжомлар, жиҳозлар билангина кифояланиш имконини беради.		+			
7.	Одамларга фойда келтириш имкониятини беради	+				
8.	Ақлий ва жисмоний ривожланиш имкониятини беради		+			
9.	Катта ҳақ тўлайдиган иш			+		
10.	Уйимга яқин, менга қулай жойда ишлаш имкониятини беради		+			
11.	Обрўли ҳисобланади			+		
12.	Касб маҳоратини ўстириш учун имкон беради	+				
13.	Ҳозирги мавжуд шароитда ягона мумкин бўлгани шу	+				

14.	Раҳбарик ишига қобилиятлилики намоён қилиш имкониятини беради					+
15.	Қизиқарли, ўзига жалб қиладиган	+				
16.	Мактабда ёқтирган фанимга яқин		+			
17.	Бошқалар учун меҳнатнинг яхши натижаларига тезда эришиш имконини беради					+
18.	Мени ўртоқларим танлашган			+		
19.	Ишдан ташқари вақтда ҳам касбий малакалардан фойдаланиш имкониятини беради	+				
20.	Ижодкорликни намоён қилиш учун катта имкониятлар беради			+		

Ушбу тестда ўқувчи ўз жавобларига тегишли каттакчага “+” белгиси қўйиш билан белгилайди. Жавоблар қуйидагича баҳоланади: жуда кучли-5, кучли-4, ўртача-3, кучсиз-2, мутлақо таъсир қилмаган-1.

1,5,8,15,20-тасдиқлар “I”-ички индивидуал-аҳамиятли мотивациялар.

3,7,12,14,17-тасдиқлар “S”-ички ижтимоий-аҳамиятли мотивациялар.

2,6,11,13,18-тасдиқлар “+”-ташқи ижобий мотивациялар

4,9,10,16,19-тасдиқлар “-”-ташқи салбий мотивациялар

Қайси мотив бўйича умумий баллар йиғиндиси кўп бўлса, бу синалувчида шу мотивациянинг кучлилигини билдиради.

Намунадаги 1-жадалда бир нафар ўқувчининг натижалари қуйидагича аниқланди:

$$1,5,8,15,20 = 5+5+4+5+3=23$$

$$3,7,12,14,17 = 5+5+5+1=16$$

$$2,6,11,13,18 = 3+4+3+5+3=18$$

$$4,9,10,16,19 = 3+3+4+4+5=19$$

Демак, ушбу ўқувчида ички индивидуал аҳамиятга эга бўлган мотивлар кучли.

Сўровнома ва тест синовлари натижалари бўйича синовдан ўтган касб-хунар коллежи ўқувчиларини қуйидаги тоифаларини ажратдик:

1-гурӯҳ -касб эгаллашга, мустақил ишлашга, ўз меҳнати билан мартабага эришиш истиқболига, шу билан бирга муайян тармоқ тадбиркорлик ва бўлғуси бизнес соҳасига йўналтирилган “Кучли мотивация”га эга ўқувчилар.

2-гуруҳ – узлуксиз таълимда билим олиш ва эгаллаган касби, мутахассислик бўйича ишга жойлашиш истикболига йўналтирилган “Ўртача мотивация”га эга ўқувчилар.

3-гуруҳ – аниқ ижтимоий-касбий йўналиш ва ҳаётий мақсадлари бўлмаган ўқувчилар (касб эгаллашнинг ички мотивацияси билан боғлиқ бўлмаган ҳамда касб танлаш бошқалар таъсирида амалга оширилган). “Кучсиз мотивация”га эга ўқувчилар. Ўқувчиларни тоифаларга ажратган гуруҳлари таҳлили, ижтимоий-касбий йўналтириш ва касб эгаллаш мотивацияси кўрсаткичлари фоиз ҳисобида ўқувчиларнинг “Ўрта мотивацияли” гуруҳи юқори эканлигини кўрсатди.

T/r	Таълим муассасасидан танланган гуруҳ талабалари шахсий коди	Кучли мотивация-ли	Ўртача мотивация-ли	Кучсиз мотивация-ли
1	Ад-1	12	18	15
2	Ab-2	8	20	12
3	Az-3	12	22	6
4	Al-4	6	12	18
5	Ba-5	8	14	18
6	Be-6	8	14	21
7	Bo`-7	12	16	9
8	Ja-8	12	10	15
9	Ju-9	10	16	15
10	Jo`-10	10	20	15
11	Jo`r-11	10	6	18
12	Qu-12	12	14	21
13	Och-13	10	16	18
14	Ra-14	16	6	15
15	Ra-15	6	14	18
16	Rax-16	8	10	18
17	Tu-17	12	8	9
18	To`-18	6	20	12
19	To`x-19	8	20	15
20	Xa-20	10	8	12
21	Xo-21	18	12	3
22	Xu-22	12	14	18
23	Xo`-23	14	12	9
24	Sha-24	10	16	18
Jami:		3	6	15

Яъни, “Кучли мотивацияли” ўқувчилар 18,%, “Ўрта мотивацияли” ўқувчилар (57 %), “Кучсиз мотивацияли” аниқ ижтимоий-касбий йўналиши ва ҳаётий мақсадлари бўлмаган ўқувчилар 25 % ни ташкил этди.

Методика натижалари таҳлили бўйича
М А Ё Л У М О Т
(бир таълим муассасаси мисолида)

Т/р	гурух	жами	қатнашди	Қат-наш-мади	Кучли моти-вацияли	Ўртача моти-вацияли	Кучсиз моти-вацияли
1	1-15	30	2	4	2	9	9
2	2-15	25	24	1	3	6	15
3	3-15	28	27	1	1	12	12
4	4-15	29	27	1	2	9	9
5	5-15	30	25	5	3	9	12
6	6-15	29	25	4	3	6	15
7	7-15	31	19	12	3	6	12
8	8-15	31	25	4	3	7	11
9	9-15	30	25	5	2	14	18
10	10-15	31	30	1	3	4	14
11	11-15	26	24	2	2	14	16
12	12-15	30	29	1	3	12	13
13	13-15	30	27	3	4	10	14
14	14-15	31	29	2	1	6	14
Жами:	14	411	338	46	33	130	181

Натижалардан, касб-ҳунар коллежидан тестда қатнашаётган жами 338 нафар ўқувчининг 9,7% ни “Ички индивидуал-аҳамиятли мотивациялар”, 38,5%ини “Ички ижтимоий-аҳамиятли мотивациялар”, 53,5% ини “Ташқи ижобий мотивациялар” ташкил этиши аниқланди.

Баркамол инсонни баҳолаш тести

I. Шахс ҳақида умумий тушунча

Ф.И.Ш. _____

жинси _____ ёши _____

иш ва ўқиш жойи _____

II. Шахсининг йўналганлиги.

№	Фазилатлар номи	Кучсиз	Ўртача	Кучли	Ўта кучли
1	2	3	4	5	6
1	Иймон эътиқодлилик	1	2	3	4
2	Собитқадамлилик	1	2	3	4
3	Ҳамиятлилик	1	2	3	4
4	Беғаразлик	1	2	3	4
5	Ҳақгўйлик	1	2	3	4
6	Камтарлик	1	2	3	4
7	Адолатлилик	1	2	3	4
8	Инсонпарварлик	1	2	3	4
9	Фидойилик	1	2	3	4
10	Ватанпарварлик	1	2	3	5

III. Шахсининг умумий хусусиятлари

1	2	3	4	5	6
1	Мулоқотмандлик	1	2	3	4
2	Ташаббускорлик	1	2	3	4
3	Ҳаракатчанлик	1	2	3	4
4	Зукколик	1	2	3	4
5	Синчковлик	1	2	3	4
6	Меҳнатсеварлик	1	2	3	4
7	қатъиятлилик	1	2	3	4
8	қулайлиликка интилувчанлик	1	2	3	4
9	Мустақиллик	1	2	3	4
10	Ўзини бошқарувчанлик	1	2	3	4

Шахснинг ўзига хос хусусиятлари

1	2	3	4	5	6
1	Ўзгаларнинг психологик хусусиятлари ва ҳолатларини тез илғашга қобиллик.	1	2	3	4
2	Ўзгалар ички кечинмалари ва ҳисларини ўзиникидай қабул қилишга мойиллик	1	2	3	4
3	Ўзга кечинмалар хатти- ҳаракатлари ва хулқ- атворини таҳлил этишга қобилиятлилик	1	2	3	4
4	Ўзини ҳаёлан ўзганинг ўрнига қўя билиш уқувчанлиги	1	2	3	4
5	Ўзгаларнинг шахсий хусусиятларини инобатга олган ҳолда уларга оқилона муносабат билдиришга лаёқатлилик	1	2	3	4
6	Шахслараро муносабатларни пайқай олувчанлик	1	2	3	4
7	Илғор тажрибаларни осон уқиб олишга зеҳнлилик	1	2	3	4
8	Вазият қатнашчилари билан умумий тил топишга зукколик	1	2	3	4
9	Шахслараро муомалада шахсий позицияга эгалик	1	2	3	4
10	Хулқ, фаолият ва муомалада одоблилик	1	2	3	4

IV. Ижтимоий таъсир этувчанлик

1	2	3	4	5	6
1	Бошқалар эътиқодли кишиларга, ўзига хос омилларга ва мантикий далиллашга таъсир ўтказишга топқирлик	1	2	3	4
2	Ўзининг ҳиссиёт ва эмоцияси билан ўзгаларга таъсир этишга уқувчанлик	1	2	3	4
3	Ишда ва ўқишда муваффақиятга эришувда ўзига ишонч уйғотувчанлик	1	2	3	4
4	Ўзига ва ўзгаларга нисбатан талабчанлик	1	2	3	4
5	Воқеликнинг муҳим ва номуҳим, ижобий ҳамда салбий томонларига ҳолисона баҳо берувчанлик	1	2	3	4
6	Танқидий фикрларни мантиқан баҳолашга бўлган қобиллик	1	2	3	4
7	Танқидий фикрларга нисбатан беғаразлик	1	2	3	4
8	Вазият ва шароитни тўғри чамалашда мантикий мукам-маллик	1	2	3	4

9	Фикр алмашишда нутқий қобилиятлик	1	2	3	4
10	Миллий ғоя ва миллий мафкурасига садоқатлилик	1	2	3	4

V. Ташкилотчиликка қобилиятлилик

1	2	3	4	5	6
1	Ташкилотчиликка нисбатан эҳтиёжни сезишлик	1	2	3	4
2	Ташкилотчилик фаолиятини суистеъмол қилимаслик	1	2	3	4
3	Фаолият моҳиятига мустақил кира билишлик	1	2	3	4
4	Ўз зиммасига жавобгарлик ва масъулият туйғусини олишлик	1	2	3	4
5	Ташкилотчилик фаолиятини завқ-шавқ билан адо этишлик	1	2	3	4
6	Ташкилотчилик жараёнида ўзидан қониқиш хиссини инъикос қилишлик	1	2	3	4
7	Ташкилотчиликни уддалашга бўлган лаёқатлилик	1	2	3	4
8	Вазият ва шароитга нисбатан ташкилотчиликда муваф-фақиятлилик ёки барқарорлик	1	2	3	4
9	Ташкилотчиликда тезкорлик ва самарадорлик сифатларида уйғунлик	1	2	3	4
10	Ташкилотчиликда ижодийлик ва ақл заковатлилик	1	2	3	4

VI. Ташкилотчилик қобилиятининг индивидуал фарқлари

1	2	3	4	5	6
1	Ташкилотчиликка нисбатан қобилиятлилик: а) кўпгина фаолият турларига б) фақат ягона фаолият турига	1	2	3	4
2	Фаолият иштирокчиларининг ёш даврлари бўйича ташкилотчилик қобилиятида тафовутчалик а) ўзидан катта ёшдагиларга б) ўзининг тенгқурларига	1	2	3	4
3	Шахслараро муносабатга мутаносиблик а) дистанция (бавосита) шаклига б) контакт (бевосита) кўринишга в) ҳар иккаласи ҳам	1	2	3	4
4	Фаолиятни бошқариш услуби бўйича	1	2	3	4

	а) ҳаракатли давомий б) фаол, жонли в) сусткаш, хотиржам				
5	Бошқарув психологиясига кўра а) демократив б) либерал в) автократив г) аралаш	1	2	3	4

Тест моҳиятидан жой олган ҳар бир вазият “Кучсиз”, “Ўртача”, “Кучли”, “Ўта кучли” шкалаларга асосланиб жавоб беришга мўлжалланган. Берилган тартибдаги вазият “1”, “2”, “3”, “4” баллар билан баҳоланади ҳамда “3”, “4”, “5”, “6” графалар билан белгиланади. Бир даврнинг ўзида иккита вазиятни белгилаш қатъиян ман этилади ва варақа бузилган деб тан олинади.

Асосий блокларда комил инсонга мутаносиб деб тавсия қилинаётган фазилат (хислат) бор ёки йўқлиги аниқлаш билан бирга, унинг устуворлиги синалувчи томонидан таъкидлаб ўтилиши кутилади. Биринчи блок вазиятларига баҳо (балл) қўйилмайди, шунинг учун у синалувчи тўғрисида маълумот олишга хизмат қилади, холос. Биринчи блок **“Шахс ҳақида умумий маълумот”** деб номланиб, иштирокчининг фамилияси, исми шарифи, жинси, ёши, иш ва ўқиш жойи юзасидан материал тўплашга имкон беради.

Методиканинг иккинчи блоки **“Шахснинг ижтимоий хусусиятлари”** деб аталиб, ўнта фазилатни ўзида мужассамлаштиради (иймон-этикодлик, собитқадамлик, ҳамиятлик, беғаразлик, ҳақгўйлик, камтарлик, адолатлик, инсонпарварлик, фидоийлик, ватанпарварлик). Учинчи блок **“Шахснинг умумий хусусиятлари”** деб номланиб, у қуйидаги хислатларни қамраб олади: мулоқотмандлик, ташаббускорлик, ҳаракатчанлик, зукколик, синчковлик, меҳнатсеварлик, қатъиятлик, қулайликка интилувчанлик, мустақиллик, ўзини бошқарувчанлик. Методиканинг тўртинчи блоки **“Шахснинг ўзига хос хусусиятлари”**дан иборат бўлиб, “Ўзга кишиларнинг психологик хусусиятлари ва ҳолатларини тез илғашга қобиллик”, “Ўзгалар ички кечинмалари ва ҳисларини ўзиникидай қабул қилишга мойиллик” сингари ўнта мураккаб вазият ҳамда ҳолатларга нисбатан муносабатни ҳолисона билдиришга (аниқлашга) қаратилган шахс учун бетакрор хусусиятлар бўйича маълумотлар тўплашга хизмат қилади.

Бешинчи блок **“Ижтимоий таъсир этувчанлик”**дан ташкил топган бўлиб, ижтимоий воқеликка нисбатан шахснинг муносабатини ўзида акс эттиради. Ўздан кўриниб турибдики, ижтимоий таъсир этувчанлик шахснинг фаоллиги, ўзининг “Мен”лигини юксак даражада ҳис қилишни англатиб келади. Худди шу боис, ушбу блок ёрдамида комилликнинг мураккаб кўрсаткичини ёритиш имконияти вужудга келиши мумкин.

Олтинчи блок **“Ташкилотчиликка қобилиятлик”** деб аталиб, у ўз таркибига ўнта вазиятни қамраб олган. Ташкилотчилик шахснинг муайян қобилияти сифатида полимодаллик (кўп кўринишлик) хусусиятига эга. Ва

ниҳоят методиканинг яна бир ёрдамчи блоки (еттинчи) бошқалардан фарқли ўлароқ **“Ташкилотчилик қобилиятининг индивидуал фарқлари”** моҳиятини очишга бағишлангандир. Ушбу блок қуйидаги таркиблардан иборатдир.

1.Ташкилотчиликка нисбатан қобилиятлилиги:

- а) кўпгина фаолият турларига;
- б) фақат ягона фаолият турларига;

2.Фаолият иштирокчиларининг ёш даврлари бўйича ташкилотчилик қобилиятида тафовутчанлик:

- а) ўзидан катта ёшдагиларга;
- б) ўзининг тенгқурларига;

3.Шахслараро муносабатга мутаносиблик:

- а) дистанция;
- б) контакт;
- в) ҳар иккаласи ҳам;

4.Фаолиятини бошқариш услуби бўйича:

- а) ҳаракатли давомий;
- б) фаол, жонли;
- в)сусткаш, хотиржам;

5.Бошқарув типологиясига кўра:

- а) демократив;
- б) либерал;
- в) автократив;
- г) аралаш.

Тўлалигича ушбу методикадан фойдаланиш эвазига комиллик мезонларига нисбат ҳозирги замон кишилари муносабатлари бўйича амалий натижаларни умумлаштириш, тўплаш имконияти юзага келади.

Синалувчилар томонидан тўпланадиган максимал балл “220”, минимал “110”, шунингдек, “55”балл, “165” балл миқдорларини ўзида мужассамлаштиради. Бундан ташқари, ҳар қайси блок ва унинг ҳар бир вазиятига нисбатан муносабатини аниқлаш мақсадида математик статистика формулаларидан фойдаланилган ҳолда ишончлилиқ, валидлик, репрезентативлик мезонларини ўрнатиш мумкин. эмпирик маълумотларнинг ўртача арифметик қиймати, квадрат оғиши, корреляция, дисперсия, студент мезони орқали ишончлилиқ даражаси ўрнатилади. Ҳар бир блок юзасидан миқдор ва сифат таҳлилини ўтказиш натижаларининг қийматини белгилайди, миқдорлар, вазиятлар ўртасидаги муносабатларни аниқлайди ҳамда комиллик белгиларини эътироф этиш юзасидан мулоҳазалар умумлаштирилади.

Фойдаланилган адабиёт:

- 1.Э.Ғозиев Умумий психология. Тошкент «Университет», 2006, -499 б
(152-157 бетлар)

ЭРНАЗАРОВА ГУЛНОРА ОБЛАҚУЛОВНА
ИСЛАМОВА МАФТУНА ШАРОФИДДИНОВНА

ЎҚУВЧИЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШДА
АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ

Монография

Бичими 60×84 $\frac{1}{16}$, «Times New Roman»
гарнитурда ракамли босма усулида босилди.
Шартли босма тобоғи 12,75. Адади: 100. Буюртма № 128.
ТТЕСИ босмахонасида чоп этилган.
100001, Тошкент ш., Яккасарой тумани, Шохжахон кўчаси, 5-уй.

